80 kop.

UELLO LÄTTIK • PASTORAAL MUMMULISEST KLEIDIST

PASTORAAL MUMMULISEST KLEIDIST

VELLO LATTIK

PASTORAAL MUMMULISEST KLEIDIST

KIRJASTUS
«EESTI RAAMAT»
TALLINN 1978

E
L 23

Kujundanud Tiina Soo

L 70305—637 / M901(16)—78 TL—8—14—77 © Kirjastus «Eesti Raamat», 1978

●●● ESIMENE PEATÜKK ●●●

●●● I.

Vastu hommikut läks siin kuulsas mulgi parunite paradiisis nii külmaks, et magamisest ei tulnud midagi välja. Elsale tundus, et tal kipuvad isegi hambad lõgisema. Päikesetõusu eel ei pidanud ta enam vastu. Pisut kohmakalt, jalad ees, ronis ta telgist välja ja lentsis lõkke äärde. Oli alles hämar; madalal karedal rohul sätendas kaste, merelt puhus hooti külma tuult. Astudes tõstis ta jalgu kure kombel kõrgele, et kingi võimalikult vähe märjaks teha. Teistes telkides alles magati. Ju oli neil rohkem aru peas ja nad võtsid rohkem sooje riideid kaasa, mõtles Elsa masinlikult ja puhus õhtust alles hõõguvad tukid leegitsema. Saaks tassi kuuma kohvi, unistas ta ja peaaegu haistis aurava musta kohvi lõhna. Ta tundis ennast idioodina. Võib-olla Joest kunagi tõepoolest tulebki midagi, kuigi tas seda ainet, millest professoreid voolitakse, ilmselt ei ole, aga praegu on ta alles kutsikas. Tõsi küll, sihvakas ja laiaõlgne kutsikas, vahel koguni armas ja tore kutsikas, aga ei midagi enamat. Just praegu, kus haiglas on käed-jalad tööd täis, viib peaarsti kt. läbi lamburiidülli endast kümme aastat noorema poisiga. Kui asju õigete nimedega nimetada, siis täiesti perspektiivitut idülli.

Ka Joe ei saanud külma pärast und. Ükskõikselt jälgis ta, kuidas Elsa ettevaatlikult, et teda mitte äratada, telgist välja koperdas. Üksi tundus telgis justkui veel külmem. Poiss haaras teki kaasa ja peagi istusid nad kõrvuti lõkke äärde veeretatud ümmargusel palginotil, mõlemad üleni tekki mähitud.

«Kas nüüd konutame siin valgeni välja?»

Elsa ei olnud pilkav ega irooniline, aga küsimus tundus poisile kohatu. Elsa teadis suurepäraselt, et nimelt siin konutavad nad senikaua, kuni päike hakkab sooja andma ja saab telki tagasi pugeda.

Naistega on raske asju ajada, mõtles poiss. Häda, kui sa vähe teed, ja häda, kui sa palju teed, ja häda, kui sa mitte midagi ei tee. Häda, kui sul raha palju on, ja häda, kui teda vähe on — alati on neil vingus nägu peas. Poiss teinuks meelsasti midagi lolli. Miks, kurat, ta alati nii mõistlik, maitsekas ja intelligentne peab olema? Isegi siin, nende külmade mändide, tatise mere ja vilu tuule käes?

«Ma pistan selle männiku põlema, saab korralikult sooja!»

«Eks sa pista.» Elsa kohendas juukseid.

«Või vägistan su siinsamas ära.»

«Juristid lubavad alati rohkem, kui teevad.» Naine tõusis, kitsad püksid tuharate ümber pingul, lisas lõkkesse puid, vaatas poisi poole: «Miks sa siis juba peale ei hakka?»

«Üks Tartu autojuht rääkis tõestisündinud loo. Ta võtnud Tallinnas reisija peale, hästi lühikeses seelikus plika. Linna vahel kiiganud autojuht, nagu mehed ikka, pealinna noorikute sääri. Näinud küll, et tüdruk kõrval muudkui kehitab ennast ja kruvib seelikut kõrgemale, aga ta polnud osanud sellest suurt väljagi teha. Kusagil Tselluloosi kohal virutanud tüdruk talle korraga lahtise käega pläudi vastu nägu ja käratanud:

«Mis sa, kurat, teisi vahid, kui mina sul kõrval istun!»»

«Miks sul see nõme lugu just praegu meelde tuli?»

«Niisama, ei tea isegi.»

Joe jälgis, kuidas Elsa jälle juukseid kohendas, ja suutis vaevaga maha suruda tahtmist öelda midagi solvavat. Elsa korrektsus ajas lihtsalt südame täis. Kuskilt tuli ja hakkas peas vasardama sõnapaar: korrashoitud korter, korrashoitud korter, korrashoitud korter... Kordamisest omandas see isegi midagi meloodiataolist.

«Nii abielusid registreerides kui matustel on sul ju hulk kuulajaid?»

Joe ei vastanud. Elsa jätkas häirimatult:

«Sellel, kes päevast päeva inimestele räägib, peab minu arvates midagi öelda olema. Mitte ainult soovin õnne ja avaldan kaastunnet, vaid midagi omalt poolt.»

«Mida nimelt?»

«Kust mina tean. Mingi oma mõte, mingi lühike lause.

Kõigi maade proletaarlased, ühinege! Või: armasta oma ligimest nagu iseennast. Kõiki suuri mõtteid, mis maailma muutnud, on väljendatud ühe lühikese lausega.»

«Sa tahad minust prohvetit teha,» muigas poiss. «Oled sa kindel, et üldse on veel võimalik avastada midagi uut?»

«Avastada? Kes räägib siin avastamisest? Kõik uued mõtted sünnitatakse niisuguste valudega, et üsk rebeneb või tehakse viimasel hetkel keisrilõige — ainult siis on nad ka midagi väärt!»

«Arva, milline oli minu kõige esimene mulje Viljandist?»

«Järv?»

«Saun. Tartus käisin ma poisikesest peale Pika tänava saunas. Seal küsiti alailma: sõber, kas selg puhas? Lenduritel olid kaasas kusagilt lõunast toodud tohutu suured nuustikud nagu mättad, mis koledasti vahutasid. Pesemiseks oli neil oma stiil: kõigepealt lükati puhtaks käe toetamise koht kaelal ja seejärel läks lahti — algul pikad, rahustavad tõmbed piki selga, seejärel poole selja kaupa diagonaalselt, nende keeles kalasaba, siis tugevad tõmbed ülalt alla ja lõpuks veega vaht maha. Kui sul selg sellises stiilis puhtaks nühitakse, siis ta ka puhtaks saab.

Viljandis ei näinud ma saunas mitte ainsatki meest, kes sõbral oleks selga pesnud. Igal teisel mehel oli muretsetud pika puust varrega hari, ma ei olnud niisugust varem näinud ka, ja kõik koogutasid ise. Kujutad ette, ikka ülesalla, üles-alla, üle sauna vähemalt kümme meest korraga ja peaaegu rütmis, nagu sümfooniaorkestri viiulirühm...»

«Mis siin pentsikut on?»

«Neile isepesijatele, neile koogutajatele, sellele solistide ansamblile pakkuda uut mõtet? Siin murraks isegi Jeesus Kristus kaela!»

●●● 2.

«Kui ma seda tühja pööningut esimest korda vaatama tulin, ehitusluba taskus, riputas üks vanamoor parajasti pesu kuivama. Vana krihvel kiikas-kiikas mind altkulmu ja kähvas:

«Sina, kullake, oled meil siin juba kolmas ringi nuuskimas. Kaks esimest me sõime välja ja sööme sinu ka.»

Saad aru, täiesti asjalikult kähvas, reo, ilma viha või kõhkluseta. Eks neil seal all tulnud muidugi ennast vähe koomale tõmmata, kui ma treppi hakkasin ehitama, ja pööningul pesukuivatamisega oli ka lips läbi. Sel ajal elas siin õuel kahe maja peale kokku seitse vanatüdrukut, usud või ei usu, üks õelam kui teine, päris ussipesa. Ega vanatüdruk ole ju mõni harilik inimene — nooremad teevad, mis tahavad, ja sina vesista suud... kui ikka puudujääk sisse tuleb, teeb see mõne päris hulluks kohe. Mina muidugi polnud ka eile tissi suust lahti lasknud poiss, vaatasin sellele reole otse silmaauku ja vastasin täiesti viisakalt:

«Mind te, lugupeetud maadam, igatahes välja ei söö, võtke lahkelt teatavaks. Ma olen elus hullemaidki fuuriaid näinud, kui teie olete, armuline proua, kirjutage see endale lahkelt kõrva taha.»

Selle peale hakkas ta midagi vastu sisistama, aga mina kutsusin poisid appi ja panin töö käima. Üks hõõrumine ja vingumine käis muidugi pidevalt, aga kui nad, kuradid, mul korra redeli ära lõhkusid, korraldasin sellise lamendi, et teist korda nad niisugust trikki enam ei proovinud.»

Nii see korter siia katuse alla ehitati. Taksojuht, kes parema korteri sai ja Joele seda kõike seletas, meenutas šveitseri ja maadleja ristsugutist: šveitseri naeratus, maadleja keha. Millegipärast tükkis Joele pähe teine, kulunud võrdlus — ohvitseri keha ja lehma jalad. Ta varjas naeratuse köhatuse taha.

«Telefoni ma võtan kaasa. See on minu nime peal.»

«Kui nii, eks võtke.»

«Kui need ussid jälle närima hakkavad, ütle ainult, ma tulen ja sülitan mõnele suhu, küll nad siis vait jäävad.»

«Küll ma juba ütlen.»

Joe keeras köögis vee jooksma. Tartus tassis ta vett pärmivabriku juurest, rohkem kui viiekümne meetri kauguselt. (Joe, too vett, Joe, ära nii palju lobista, Joe, sa pole päev otsa vett toonud, Joe, too enne kooliminekut vesi ära, Joe, kes meile nüüd vett tooma hakkab.)

Köök. Köök! Need öö-d ise maksavad midagi. Ühelgi tema sõbral pole iialgi olnud omaette kööki. Joe ise nägi esimest korda elus nii vannituba, kabinetti kui magamistuba alles üheksandas klassis, Kesk-Kaare tänaval Mai pool. Mai pool, kelle isa raamatukogu ta kahe aastagagi ei

jõudnud läbi lugeda. Mai-Mai, kus oled sa praegu? Anna elumärki!

«Kui esiku topeltuks ja toauks on korralikult kinni, ei kosta esikusse mingi kiljumine läbi. Ja alla ka mitte, muldpõrand sai aus. Kui sa vähegi mees oled, siis lindude rapsimist siin tuleb, et sulepilv keerleb,» itsitas taksojuht.

«Miks te selle suure praeahju ehitasite, see võtab asjatult palju ruumi ära?»

«Sel ajal, kui mina seda ehitasin, Viljandis gaasi veel ei tuntud.»

Sahvri laudadele tuleb midagi peale panna, kas või ajalehti, kui kohe valget paberit ei saa, nii ilma milletagi on nad lihtsalt jubedad. See sohver oleks võinud nad üle värvida.

«Heakene küll, ma hakkan siis astuma.»

«Palju tänu veel kord ja hüva päeva.»

Esik. Joe Raueril on omaette esik. Esik, kust otseuks viib tuppa, esimene vasakpoolne kööki ja teine WC-sse. Tõelisse vee tseesse, kus tarvitseb ainult nööri tõmmata ja vesi tuleb mis pahiseb.

Tapeedid tahavad vahetada, niisuguse rohelise võis ainult... üles kleepida, põrand värvida ja ahjuuks kohendada, aga see kõik on täpes. Joe keeras esimest korda elus isikliku võtmega lukku isikliku korteri ukse, võttis taskust märkmiku ja kirjutas:

Aktiva

Omaette korter köögi, gaasipliidi ja veevärgiga, must ülikond, tolmumantel, villane kampsun, kolm vahetust pesu, korralik villane dress ja üsna uued jooksukingad. Kaks valget särki, kaks voodilina, magamiskott, mille saab ka tekiks lahti nööpida, üks pott, üks lusikas, nuga ja kahvel. Üks flanellsärk.

Passiva

Mööbel tervenisti. Igasugust riidekraami kardinatest alustades ja laudlinaga lõpetades. Ruttu oleks vaja: triikrauda, laualampi, mõnda taldrikut, saapaharja, panni, musti kingi.

Õnneks saab alguses ka ilma läbi.

●●● 3.

«Jaan, tule välja!»

See oli mingi metsatee suurte kuuskede all. Nad kõndisid, ei, jooksid teineteisel käest kinni hoides, jõudsid päikesepaistelisele lagendikule, seal õitsesid lilled, naisel olid pikad mustad juuksed ja paksud kulmud ning ta naeris.

«Jaan, tule välja!»

Joe püüdis kõigest hingest und edasi näha, aga tegevus oli juba katkenud. Nagu viimase kingitusena näidati talle mõneks hetkeks mingit postkaarti või fotot: sama naine (pikad mustad juuksed, paksud kulmud, tugevad põsesarnad), kellega ta oli jooksnud suurte kuuskede all, nõjatus nüüd mingile põimitud tarale. Naisel oli ees võõrapärane ruuduline põll ja jalas säärikud, tema selja tagant paistis mingi ühekorruselise lubjatud maja siluett. Ukraina küla? Ukrainlanna? Mis võiks Joel tegemist olla selle mõtliku näoga ukrainlannaga?

«Jaan, tule välja!»

Joe avas silmad: tuba oli helevalge ja kuidagi pühapäevane. Nüüd kargab ta üles ja uhmerdab selle jõnglase läbi.

Ta vahetas asendit. Külg oli kange. Muidugi mitte nii kange kui ükskord vaksalis pärast kivipõrandal magamist, kui ta nelikümmend kaheksa tundi oli pileti komposteerimist oodanud, aga ka puupõrand on paljana kõva.

Alles pool kaheksa? Kas tõesti ei leidu kedagi, kes sellele marakratile vastu taguotsa annaks? Niisuguse unenäo keeras tuksi!

«Jaan, tule välja!»

Joe kargas põrandalt püsti ja lükkas õhuakna lahti:

«Mis sa, põrguline, seal lõugad! Kas sa jääd ükskord vait!»

Päris maru poiss muidu, nagu Valteri piltidelt maha astunud. Niisuguseid ühe allavajunud soki ja suure peaga jõnglasi on siis tegelikult ka olemas?

«Kuule, sa karjud nii terve Viljandi voodist välja. Miks sa oma Jaanile tuppa järele ei lähe?»

Ühes Londoni ajalehes ilmus kakskümmend päeva järjest kuulutus: «John, helista mulle, olen sulle kõik andestanud. Mary.» Kahekümne esimesel päeval avaldati lehes kuulutus: «John, kurat, helista siis kord juba oma Maryle,

kes on sulle kõik andestanud. Tüdinenud lugeja.» See oli olnud üks nende kursuse lööksõnu. «Rein, kurat, helista siis kord oma Mallele, kes on sulle kõik andestanud!» Eksisteeris Reinul mingi Malle või mitte, polnud üldse oluline. «Joe, kurat, tee siis kord see arvestus ära meie kallile dotsendile, kes on sulle kõik andestanud! . . .»

Poiss ei pidanud küsimust vastuse vääriliseks. Ta keeras selja, surus käed taskusse ja lonkis aeglaselt minema. Jaan, kurat, tule siis kord juba välja oma sõbra juurde, kes on sulle kõik andestanud!

Joe võimles läbi tavalised harjutused ja hõõrus keha niiske rätiga soojaks. Tõmmu nägu, pats poole seljani ja tugevad põsesarnad . . . kust ta selle ometi võttis, kus ta niisugust noorikut oli varem näinud? Kindlasti pole ukrainlannadel sama ärritavat kommet kui Elsal: õigel ajal on ta ülearugi traksis, aga tarvitseb korra kammiga juustest läbi käia, kui korrapealt on valmis niisugune peen peatohter, kellega ei julge rääkidagi.

Mustakuube, mis manitsed, palgapappi, mis pajatad . . . täna siis võetakse vastu see esimene lahing.

Et triikrauda pole, on muidugi halb. Viikidega ajab veel kuidagi asja ära, aga särgi kortsunud rinnaesist ei peida kuhugi. Need neli päeva kuni palgani saaks ka palja leivaga läbi, aga poolteise rubla eest triikrauda ikkagi ei osta.

Siiski kummaline — vahest alles mõni kuu tagasi tänased registreerijad ei tundnudki teineteist, veel täna hommikul on nad seaduse ees võhivõõrad inimesed, aga siis kuulavad ära tema kõne, kirjutavad paar allkirja ja on korrapealt esimese ringi pärijad nagu vanemad, lapsed või lapsendatud lapsed.

Mansetinööbid talle ju ometi kord kingiti, aga pärgel teab, kuhu nad on saanud. Jääb üle käised üles keerata või kätised kirjaklambritega kinni panna. Loodetavasti on paarikesel muulegi mõelda kui registreerija kätistele.

Edaspidi tuleb koostada igale paarile individuaalne kõne. Paljud käivad mitmes pulmas järjest ja saavad kohe aru, kui alati sama juttu veeretatakse. Täiesti erinevaid tekste muidugi kümnete kaupa välja ei mõtle, tuleb leida mõnikümmend motiivi ja kasutada neist korraga kolmenelja.

Joe tõmbas hoogsalt sahvri lahti. Ei olnud keegi öösel midagi juurde toonud. Ta lõikas paksu viilu leiba ja raputas suhkrut peale. Kui saapaharja muretsemine edasi

lükata, saaks osta paki margariini — ikka mingi vaheldus, kui saab leiba praadida . . . suhkruga venitab palgani välja.

Mustakuube, mis manitsed, palgapappi, mis pajatad . . . Üks kõne motiive võiks olla niisugune: säilitage seda pidulikkust ja pühalikkust, mida te täna tunnete, kogu eluks . . .

Joe keeras ukse lukku ja ruttas tänavale. Haaras kioskist ajalehe, silmitses inimesi. Ilusaid tüdrukuid liigub siin igatahes omajagu. Ja see nooruke kärulükkaja tahab olla ema? Niisugune kondine plikake? Kas see tõesti tähendab, et maailmas liigub ringi mingi naga, kes igal õhtul täie õigusega selle õhvakese voodisse viib? Mamma mia!

4.

Õlekuhi oli pealt lausa läbi vettinud, aga umbes küünarnuki sügavuselt algas kuiv tsoon.

Et õledki on kellelgi ja kusagil arvel, ei teinud Joele muret — siin oli neid küllalt ja pealegi lösutas eemal metsaserval mitu kuhja veel möödunud või ülemöödunud aastast. Iga asi tüütab kord ära, ka kanged küljekondid. Selle pihutäiega, mis ta siit eelmine kord tõi, enam välja ei mängi, ja nii oligi ta taas küljealuse jahil. Voodilinasse mahtus neid korralik sületäis. Teha tuli see operatsioon öösel, mitte sellepärast, et siis keegi õlgede virutamist ei näe, vaid sellepärast, et mitte anda vanamooridele põhjust näpuga näidata — perekonnaseisuaktide büroo uus juhataja tassib läbi linna õlepampu.

Hea oli jälle oma poisse näha. Kõige paremini vedas muidugi Andrusel, advokatuuri pääsemine pole niisama lihtne. Jutumees on Andrus muidugi kõva, juba kursuse koosolekutel oskas ta oma sõnavõttudesse alati mõne kergelt labase väljenduse sisse torgata, mis auditooriumi rõkkama võttis. Ja muidu ka — Andrus pigistab, kui tarvis, kivist vee välja, mis seal veel klientidest rääkida.

Miks sinna advokatuuri üldse nii õhinal trügiti? Ametlikud honorarid pole seal ju midagi erilist. Kogu advokaatide jõukus tuleb samast allikast kust taksojuhtide või ettekandjategi oma — palju arvele juurde visatakse. Peab olema hea närv, et jootraha rahumeeli vastu võtta, aga

kindlasti harjub sellega ruttu; rahal on juba kord omadus inimesi häbematuks teha.

Elab mingi õpetaja või ametnik vaikselt oma elu kuust kuusse ja aastast aastasse, kui korraga on tal tarvis advokaati. Nüüd surub Andrus õnnetu mehe või naise nurka ja mässib võrkudesse kui ämblik kärbse, et see ei saa ennast enam liigutadagi, vajutab noka sisse ja hakkab imema.

Joe uuristas õlekuhja midagi koopataolist, kuhu ta ise juba poolest kehast sisse oleks mahtunud. Nii andis augule pärast õlepundi ette torgata, et kuhi märjaks ei sajaks, ja pealegi ei saanud nii keegi aru, et kuhjal on kallal käidud. Veel paar tortsu ja aitab.

Muidugi on ka teistsuguseid näiteid, kus kliendid end ise lamedast küljest näitavad. Kas või seesama abielulahutuse protsess, millest Andrus rääkis, tema esimene lahutus. Mees ja naine kaklesid iga laua ja tooli, iga poti ja panni pärast. Lõunavaheajal käisid Andrus ja kohtunik koos söömas ja mõlemad olid paarikese ahnuse pärast nördinud. Kohtunik, paar-kolm aastat enne meid lõpetanud spordipoiss, lubas, et paneb neile kättemaksuks väikese pirni. Protsessi jätkudes ta küsinudki:

«Kus te pärast lahutamist elama hakkate?»

Tegemist olnud maainimestega, kes elasid talus.

«Ikka, vähemalt esialgu, sealsamas edasi.»

«Te olete esitanud kohtule jagamiseks ka kuke ja neli kana?»

«Seda küll.»

«Kohus otsustab: kukk jääb hagejale ja kanad kostjale!»

Pärast aga rõõmustasid lugupeetud advokaat ja veel lugupeetum kohtunik kui kaks poisikest, kes kadaga naabrinaise kirjule kassile pihta said: las nüüd kuradid jagelevad — sinu kukk ei tohi minu kanu karata ja sinu kanad ei tohi minu kukke kurjale teele ahvatleda! On see kellegi täismeeste temp? Kas saab abielu lahutamist kas või juba soliidsuse ja pidulikkuse poolest võrreldagi abielu registreerimisega?

Nii, neist peaks aitama. Õigupoolest on voodis magamine puhas eelarvamus. Õlgedel magamise ainus paha külg on see, et säti kuidas sa sätid, hommikuks on nad ikka laiali valgunud ja küljealune hõre. Tuleb õmmelda üks korralik riidest kott ja õled sinna sisse toppida, siis saab aseme missuguse.

●●● 5.

Kahekesi Priiduga sõrkisid nad Viiratsi mäest üles Mustla poole. Paremal helkis järv vastehitatud vetelpäästejaamaga, vasakult paistis Viiratsi lastekodu kõrge hele hoone. Vihm oli just üle jäänud ja asfalt alles läikis. Jooksmine tundus Joele kerge ja meeldiv. Tahtmatult luges ta bussipeatuste silte: Pingu, Laidu . . .

Tartus algasid trennid enamasti ülikooli võimlast.

Raekoja kõrvalt ümber nurga paremale, «Tartu» kohviku kohalt üle tänava, et mitte tunda restorani köögist kerkivaid hõrke aroome, ülikooli eest läbi, põiki üle parginurga (miks see kuninga mälestussammas sealt ära viidi?), veel pööre paremale, pilk pikale kuulutustereale värsket värvimist paluval plangul, ja ootabki ees madal, kodune uks. Väike lauake ristmikul, kunagiste «kõvade» fotorida vasakul pool treppi, tõstesaali ja riidehoidude higihais. Siin mängisid Kullam ja Kruminš, siin hüppas Ahtajeviga esimese poolekspalli Jans . . .

Järgmisel paaril kilomeetril kuni «Ugala» kolhoosi sildini oli kaks kenakest tõusu. Siia, Kangilaski peatuseni, oli Joe varemgi jooksnud. Sombune ilm hakkas selginema ja korraks näitas nägu isegi kahvatu päike. Ees jooksva Priidu selg oli tumedaks niiskunud.

«Paari kilomeetri pärast tuleb Holstre, aga meie pistame siit enne Pirmastut vasakule,» kuulutas Priit üle õla.

«Holstre? Andres Rennit ja mu meelen kuldne kodukotus?»

«Just-just.»

Enne jooksjaid olid ülikooli suures võimlas sees võrkpallitüdrukud. Poisid ilmusid trenni enamasti pool tundi varem ja vaatasid saali serval pinkidel, kuidas tüdrukud lõpetavad. Trennist väsinud ja tülpinud, läbihigistatud särkides ja sorakil juustega tüdrukud ei saanud pakkuda jumal teab mis silmarõõmu ja mäletatavasti ei püüdnud keegi jooksupoistest võrkpallitüdrukutega sahmima hakata. Ometi olid poisid alati pool tundi varem kohal ja Joe ei kujutanud ettegi, kuidas ta neist puudust tundma hakkab. Neist võrkpallitüdrukutest, oma trennipundist, bridžisõpradest, ühistest mineraalvee joomistest Raekoja apteegis pärast neljapäevast trenni ja veel sajast asjast,

millest ta Tartu-päevil ei teadnudki, et need tal üldse olemas on.

Ka Priit ei ole õigupoolest kergejõustiklase, veel vähem jooksja tüüp, takseeris Joe sõpra. Laadijana töötatud aastad olid andnud Priidule küll jõu ja lihased, aga ka massi. Nüüdki oli ta märg lausa armetul kombel, kuigi sõrgitud oli napilt kümme kilomeetrit.

Holstre nõmm vääris oma nime: madal samblik või kidur rohi, krossiraja kohal paljas kollane rebaseliiv, jässakavõitu männiköksid, siin-seal kadakaid. Madalamal vahetas männiku välja kõrge kuusik. Mõneti ootamatult jõuti lameda kuplitaolise lagendiku servale. See oli nähtavasti kunagine taluase, kuigi kupli harjal ei paistnud enam vundamentigi.

«Talust pole jäänud tukkigi, aga õunapuu kasvab ikka edasi,» osutas Priit ammu lõikamata okstega õunapuule.

Lagendiku teisest servast paistsid oja ja selle kaldal madal palkmaja tuimalt halli eterniitkatuse ja silikaatidest korstnaga.

«See ongi saun,» viipas Priit. «Ise tegime vundamendi ja paisutasime oja kõrgemale, ise vedasime siia vana palkaida ja raiusime sauna üles.»

«Vesi on ikka sees?»

«Kui ise pumpad. Seal on käsipump.»

«Sa lausa leemendad, kas sa vahepeal pesta ei taha?»

«Ma just maha võtta tahangi. Sa ei usu, aga ma sõin suvel enda üheksakümne kolme kilo peale.»

«Näost küll ei ütle, et sa nii palju kaalud.»

«Mis see nägu kaalub . . . keres, keres on need rasvad.»

«Kellele see saun kuulub?»

«Meile ta kuulubki, rajooni pikamaajooksjatele. Tule, ma näitan sulle metsarajad ka kätte,» seadis Priit sammud uuesti metsa alla. Joe jälgis sõbra tugevaid õlgu ja muigas — ka tema enda kasvu ja kaaluga tulnuks õigel ajal ala vahetada ning valida midagi muud: väravpall, sõudmine või isegi maadlus. Maadlust sai ju proovitudki, aga jooksutrennis käisid marudamad poisid ja nii jäigi ikka jooks. Lõppude lõpuks, kes teab kui kõrgeid sihte ta endale ei seadnudki, ainult kohta ülikooli koondises, et pääseks laagritesse ja sõitma. Selle sai ka jooksmisega kätte.

Puude vahelt paistis grupp hooneid. Suur palkmaja, laut, ait ja eemal oja kaldal vana saun.

«Mis hooned sealt paistavad?»
«Rekandi talu.»
«Seal elab ka keegi või? Paistab suur õunapuuaed olevat — majale tahaks uus katus panna.»
«Ei seal ole panijat, lapsed pagesid Tallinna ja vanapaaril pole enam seda jõudu. Kas teeme vahepeal kõhule ka?»
«Muidugi teeme. Nii need talud tühjaks jäävad — vanad kaovad eest ära ja kedagi ei tule asemele. See peaks ka lausa hull olema, kes ennast siia keset metsa maha mataks, eriti veel noorem inimene ja lastega.»

●●● 6.

Sel sügisel oli isegi Tartu perekonnaseisuaktide büroo uus maja alles kahvatu unistus, rajoonibüroodest kõnelemata. Siin registreeriti esimeses, suuremas toas sama laua taga nii sünde kui surmasid ning siin, vanades pruunide ustega puukappides, paiknes ka arhiiv. Tagumisse, pisemasse tuppa, kus Joe abielusid registreeris, mahtus peale päratu vanamoodsa kirjutuslaua, tigudiivani ja asjaosaliste ära maksimaalselt kümmekond lähemat sugulast. Aga pulmarongide, «Žigulide» ja kolmesaja külalisega pulmade aeg oli alles ees ja aeti läbi niigi. Esialgu andis sõdida sellegi eest, et abielu ei tuldaks registreerima lõunavaheajast ja tööriietes.

Kingad pigistavad, tundis Joe. Maha jalast, rajakad, ja jalad lauale puhkama. On hommikune tund, kodanikele avab büroo uksed üheksast.

Telefon.
«Tere.»
«Tere.»
«Kas Rauer kuuleb?»
«Mina ise.»
«Tule korraks minu juurde.»

Ülemust tuleb tunda häälest. Ülemuse käsk tuleb täita viivitamatult.

On aga polster ülemuse uksel! Kui lausa appi ei kisendata, siis siit küll midagi läbi ei kosta. Ja kas siiski?

«Istu-istu, on üks väike jutt.»

Kui kästakse, tuleb istuda. Miks ka mitte! Ülemus räägib igaühega sina — kas see tähendab seda, et ka temale võib sina öelda?

«Korteriga oled rahul?»
«Hästi rahul.»

Seda ütles Joe tõemeeli. Mida rohkem ta oleks võinud soovidagi?

«Siis on korras.» Ülemus küünitas üle õla aknast välja väljakule vaadata. Hiljem hakkas Joe jagama, et see tähendab tema puhul tugevat kimbatust. «Ma loodan, et meie koostöö ka edaspidi laabub, nagu öeldakse, soojas ja südamlikus õhkkonnas.»

«Mina ka.»

Või mida targemat sa selle peale kostad? Joe hakkas taipama, et ülemal on midagi südamel, ilmselt midagi ebameeldivat, ja muutus valvsaks.

«See on hea. Tead, avameelselt öeldes on siia majja jõudnud sinu kohta mõned signaalid. Peaksime seda asja vähe arutama.»

Signaalid? Mida see sõna selle maja kõnepruugis tähendab? Anonüümkirja? Koputamist? Kaebust?

«Kas see tähendab, et minu peale on kaevatud?»
«Kas linn on sulle alles võõras?»
«Ära enam ei eksi.»

Ülemus jättis väljaku rahule ja vaatas Joele otse silma.

«Vaata, Joe . . . Linnas on igasuguseid inimesi. Üks neist tegi mulle eile märkuse, et noor jurist teeb žeste ja protesteerib . . . minule alluv noor jurist. Kas sa tõesti käid õhtuti majadele numbreid maalimas?»

«Käin küll. Kas see on siis keelatud? Ma käisin terve ülikooliaja majavalitsuses tööl.»

Joe tundis ülemale peaaegu kaasa. Nüüd, kus ots lahti, sai viimane tagasi oma tavalise, pisut iroonilise hoiaku:

«Viljandis saadakse mõnestki asjast teistmoodi aru kui Tartus. Mõndagi, mis on lubatud Jupiterile, pole lubatud härjale — või vastupidi. Ma kandsin muide hommikul ette, et mingit protesti siin ei ole, noor spetsialist lihtsalt ei saanud mõnest küsimusest õigesti aru, aga noort spetsialisti õpetatakse ja taibuka mehena hakkab ta ka nendest küsimustest sedamaid õigesti aru saama.»

«Kui see on käsk . . .»

«Me vaatame sulle edaspidi mõne tasulise loengu või veel midagi, aga majavalitsuses tee sotid sirgeks.»

●●● 7.

Uhkelt ja võimukalt vaatab kuulus Viljandi maakirik üle Valuoja oru. Keegi ei suuda nimetada, mitut tuhandet manalasse varisenut siit sajandite jooksul mööda on kantud. Ja neile mustkuubedele, kes kirstu järel sammusid, oli alati tundunud, et see kõik jääbki nii, jääb sajandeiks, jääb igaveseks.

Joe tõstis mantlikrae kõrgemale ja silmitses suurt punast kirikut kui seljatatud vastast. Tal oli niisama ärev ja pidulik tunne kui aasta kõige kaalukama stardi eel. Nüüd kõnnin siin mina, Tartu agulipoiss, kuigi mul pole pähe panna teist mütsi peale tekli ega selga paksemat mantlit kui see suvine niru. Nüüd kõnnin siin mina, kuigi alles mingid nelikümmend aastat tagasi oleksite minusuguse kui prussaka lihtsalt puruks vajutanud. Kuhu on jäänud teie rikkus, kuhu kadunud teie kõrkus? Teil oli kõik, kõik olemas, aga ometi vahetasime meie, pärmivabriku kandi poisid, teid välja. Nii on see alati olnud ja nii saab see olema ka tulevikus.

See oli Joe esimene suurem matus. Ta ei tundnud tõepoolest veel linna, ei tundnud selle väärtushinnanguid ega hoovusi. Mitte iga matuse puhul ei saada lahkunut nii palju «Volgasid», mitte iga matuse puhul ei mängi kaheteistkümneliikmeline orkester. Ei lamanud eritellimisel tehtud tammekirstus lahke vanaemake liivakasti äärest õuepingilt, vaid sellise poja ema, kes oskab organiseerida ja suudab maksta.

Oleksin pidanud ikka kampsuni alla panema, ilmaasjata hakkasin valge särgiga eputama, mõtles Joe. Või vähemalt dressipluusigi särgi alla, juba praegu ajab lõdisema. Siin, lagedas orus, lõõtsub küll kõige valjemini, eespool majade vahel läheb ehk soojemaks.

Millal mul viimati nii külm oli? Vist tookord Kabli rannas enne päikesetõusu, kui me telgis enam vastu ei pidanud ja lõkke äärde põgenesime. Juba kaks nädalat, kui Elsa lubas soolaleivale tulla, ja ikka ei kippu ega kõppu.

See hõberebasega krihvel, kes kõnnib kirstu taga kui tõukalkun, on kogu ja kasvu poolest pisut Elsa moodi. Daamikesele pole vist öeldud, et kõneleja, kui ta korra kohale tellitakse, on matusetalituse peremees. Kõneleja otsustab,

kus ja mida rääkida, tema määrab rongkäigu asetuse ja kõik muu. Rongkäigu korraldamise ajal ta juba kippus targutama... Kui ta nüüd kalmistul ka mõtleb sama teha, tuleb tal üht-teist alla neelata.

Jõuti lahtise haua äärde. Joe pöördus kandjate poole:

«Tõstke kirst nende laudade peale... Tänan... Lilled asetame siia.»

«Nad võivad niisama hästi ka siia jääda.»

Seda võis arvata.

«Ma sain aru, et matuse korraldamine tehti ülesandeks minule.»

«Ärge endale liiga laiu volitusi ka võtke, teie asi on ainult järelehüüe!»

Või nii? No seda ma sulle ei kingi! Joe asus päitsisse oma kohale ja alustas.

«Lugupeetud lesk, lapsed ja lapselapsed! Lugupeetud leinajad! Täna saadame viimsele teekonnale armastatud abikaasa, ema ja vanaema. Kadunu käis läbi pika elutee. Kuigi tema lahkumine ei olnud vaevarikas, ometi tundub meile, et hüvastijätt alatiseks on enneaegne ja ülekohtune...»

Joe veeretas juttu ja jälgis oma hõberebasega vastast sellise pingega, et unustas isegi külma. Esimestel minutitel pühkis daamike püüdlikult silmi, siis aga nihkus vähehaaval tahapoole ja hakkas vargsi ringi piiluma. Peagi leidis ta sõbranna, kes samuti näis igavlevat, ja paarike hakkas agaralt sosistama. Jutt pidi huvitav olema, sest peagi unustasid sõbrannad ümbruse hoopiski ja hääled aina tõusid. Joe jäi poolelt sõnalt vait. Efekt ületas oodatu.

«Ja siis ma ütlesin talle suu sisse — kuule, Leili...» jätkas hõberebasega daam poolelijäänud lauset energilisel miilitsatoonil, märkas siis endale suunatud pilke ja jäi jahmunult vait.

«Kas te lubate minul jätkata või soovite seda ise teha?» küsis Joe rõhutatud viisakusega ja jätkas vastust ootamata poolelijäänud talitust.

●●● 8.

«Tere hommikust!»

«Tere.»

Seda võis muidugi oodata, aga ometi mitte nii vara. Talle pidi siis eile õhtul koju helistatama, praegu pole ju kell veel kaheksagi.

«Mina räägin.»

«Sain aru küll.»

«Sa oled jälle ühe tembu teinud.»

«Millise tembu? Ja miks jälle?»

«Ära mängi lolli. Jätsid matusel kõne pooleli ja hakkasid tegelema kasvatusküsimusega.»

«Olin selleks sunnitud.»

«Kuule, Rauer, tee endale nüüd ja alatiseks selgeks, et sa pole välipreester Katz, kes võis matusetalitust pidada, kuidas pähe tuli, vaid rajooniorganite esindaja haua ääres.»

«Kuidas soovite. Järgmine kord saatke siis mõni väärikam esindaja!»

«Ära pirtsuta! Kas või millal sul jälle matta tuleb, seda otsustame meie, mitte sina!» Ülem pani käe torule ja vahetas kellegi toasolijaga paar lauset. Jätkates oli ta toon hoopis teine. Jäi ta nüüd üksi? «Kui sa natukenegi taipaksid, millise supi sa endale kokku keetsid . . . Kas sa üldse tead, kes see vanamutt oli?»

«Pensionär. Nime tean ka. Ja elulugu.»

«Mis elulugu! Kas sa tead, k e l l e ema ta oli?! Ma ei tea veel ise ka, kuidas ma su sellest supist välja tirin . . . Hea küll, lase edasi!» ohkas ülemus ja viskas toru hargile.

●●● 9.

Ahi süttis, nagu ikka, esimesest tikust. Ahju süütamine üheainsa tikuga kinkis Joele alati mingi pisirõõmu.

Raamatukogu on selle aja peale juba ammu kinni. Imelik üldse, miks ta juba kella seitsmest kinni pannakse? Tartus võiks praegu Toomele lentsida ja seal kohtaks kindla peale mõnda tuttavat tüdrukut. Saaks vähe muljetada, vaadata, kes tulevad ja lähevad, pärast koos koju minna. Mõni kutsuks tuppa tassi kohvi jooma . . .

Teda häiris mõte homsele matusele. Üldse läks matmine iga korraga ikka raskemaks ja raskemaks. Mitte et teda oleksid kohutanud laibad, leinajad või surm. Professor Raatmaa kohtumeditsiini praktikumid olid olnud heaks kooliks. Need, kes on oma käega laipade reitelt nahka nülginud ja näinud lahkamist, enamasti ei võpata surnut nähes.

Joe lõikas köögis kääru saia ja määris marmelaadi peale. Kui ta nüüd püüaks siit kraanikausist kinni kuldkala ja see küsiks, mida ta vabakslaskmise eest soovib, siis ta juba teaks, mida vastata: kilo taist maasinki, kaks pudelit Tartu «Žigulid» ja pool pätsi «Viru» leiba.

Teda ei häirinud ka surm. Lõppude lõpuks on surm esmajoones juriidiline fakt, mis seondub vastavate dokumentide täitmise, pärandi avanemise ja muu taolisega. Surm on asjade paratamatu kulg, mille üle pikalt targutada ei olnud Joe meelest mõtet.

Köht oli siiski ropult tühi. Järgmisel palgapäeval ostab ta kilo riisi ja purgi aprikoosimoosi. Huvitav, miks siiski tehakse mis tahes matkadel alati just riisiputru ja miks tingimata aprikoosimoosiga.

Matused tegid ta rahutuks millegi muu, peaaegu tabamatu pärast. Milles ikkagi seisis see nähtamatu miski, mille poolest need vahakarva nägudega vanakesed üksteiest erinesid? Kokkukuhjatud asjade hunnik, mis leinajatele purelda jäi? Laste arv kalmukünka kõrval? Joe ei teadnud seda, mis see oli, aga ta teadis muud — selle miski, selle tabamatu kutsus välja, lõi või tekitas ainult üks — tahe. Kes midagi tahab, see kas saavutab oma eesmärgi või ei saavuta seda. Kes midagi ei taha, see kindla peale ei saavuta midagi. Tahe viib mehe läbi halli kivi. Kui edaspidi põimida igasse järelehüüdesse mõte — ta tahtis palju ja saavutas palju —, eks või seegi olla kuuesõnaline oma mõte, millest tookord Kabli rannas kõneles Elsa?

Oleks neljapäev või reede, saaks vähemalt sauna minna. Mõnus soojus, vihtade sopsimine, meeste sumin — siiski mingi seltskond.

Neli päeva järjest sai kõvasti lõhutud, täna ei viitsi võimlasse ka minna. Praegu on seal pealegi autobaasi tund, välja just ei aeta, aga võõraid meelsasti ei vaadata ka. Tartus oli alati valida mitu saali, kui mitte ühes, siis teises

olid ikka jaksupoisid või korvpallurid sees ja meeleolukas õhtu kindlustatud.

Mida ta ise õieti tahab? Mis üldse väärib tahtmist? Kraadi ründamine on moelollus. Olümpiameest ei tule tast ka siis, kui naba paigast ära joosta, keelte õppimine on ka rohkem vanatüdrukute rida ja pealegi pole keeled teda siiamaani absoluutselt huvitanud... Ülepea on niisugune eesmärgi suisa väljamõtlemine lihtsalt üks tobeduse alaliike ja muud ei midagi.

Alles pool üheksa. Joe läks tuppa tagasi. Halud olid kenasti tuld võtnud. Võis ukse lahti teha, põhukoti lähemale nihutada ja sisse võtta hariliku poosi: kõhuli põhukotil, käed lõua all, pilk põlevatel halgudel.

Valvepoes saaks reproduktorist muusikat kuulata... Müüjad taipavad juba kindlasti, et ta jõlgub niisama ühest sabast teise ega kavatsegi midagi osta, aga tont nendega, taibaku pealegi.

Kas on siiski üldse mõtet nii üheselt piiritleda, mida ta nimelt tahab? Kas ei erista neid vanakesi hoopis see, mida nad e i tahtnud: ülearu viina juua, lapsi hooletusse jätta, ühest ametist või maanurgast teise hulkuda, teistest kehvemad mehed olla? Ja järsku on seegi mõte ühe lausega sõnastatav? Ühe lühikese, kuuesõnalise lausega?

Praksuvad halud tõid silmade ette lõkke Kabli rannast. Pisikestest ebakõladest hoolimata oli see siiski meeldiv nädalalõpp. Kui täpsemalt meenutada, siis hästigi meeldiv.

Joe tundis, et tahaks kedagi suudelda. Libistada käed üle pehmete õlgade, üle rindade ja puusade, põimida sõrmed vaheliti ja tõmmata tüdruk vastu ennast kui lepaleht. Tõsta ta sülle, asetada hellalt diivanile ja suudelda, suudelda, suudelda: silmi, kõrvu, kaela ja õrna nahka kohe rindade all.

●●● 10.

«Täis valget vahtu on mere küür, ees, laintemurrus järsk kaldamüür. Ja kõrgel, kõrgel kui räästa all üks linnupesa seal üleval.»

Esimest korda loeb Joe registreerimisel «Rannapääsukest». Mitte uhkeks trotsiks, et näha, kuidas pärlid moldi kõlisevad, vaid kindla mõttega — kivistki annab vee välja pigistada. Olgu peigmees pealegi tuima näoga karjak, olgu pruudilgi pealegi ainult kuus klassi — ka nemad on voolitud samast savist kui sina ja mina, miski suur ja inimlik pole ka neile võõras. See mõte tekkis Joel paarikese sooviavaldust vastu võttes, kui karjak lunis:

«Või torkate kohe nimed kirja? Me juba mitu aastat paaris elanud, ega siia vahtima keegi niikuinii tule.»

Abielude registreerimine on ilus ja üllas amet. Olnuks Joe miljonärivõsu, maksnuks ta selle õiguse eest kõvasti peale. Õiguse eest nende erutusest osa saada, nendega naljatada, noorpaarile kogu eluks meelde jääda. Asja paha külg oli see, et abiellujate põgusakski tundmaõppimiseks ei jätkunud võimalusi ega aega. Tuli lähtuda aktis kirjas olevatest elukutsetest ja haridusest, aga sellel rajal võis kergesti miini otsa sattuda. Esimesest ettejuhtunud noorest traktoristist tegi Joe jalamaid linnade toitja ja maa soola. Alles hiljem selgus, et poiss on viimane lakkekrants ja load parajasti inspektsioonis hoiul.

«See on Kersti Merilaasi luuletus «Rannapääsuke». «Üks linnupesa: vist pojad sees, et aina vidin, lend läve ees. Mustroheline all vete ööts, tuult uhkab laotus kui hiigellööts. Kaks sinitiiba ja valge rind, end üles heitled, mu pääsulind.»»

Pruut pole ennast kammida ka viitsinud, aga juuksed on sunnikul paksud ja tihedad. Pihtki olemas, ja kui ta hambad puhtaks peseks, ei tarvitseks neidki häbeneda. Lõppkokkuvõttes on loodus siiski ääretult õiglane ja kingib igaühele tema jao kätte — kellele hambad ilma aruta, kellele aru ilma hammasteta.

«Tuhatoos on laual!»

Peigmees litsub kustunud koni, mida ta siiamaani oli peos varjanud, tuhatoosis lömaks.

Tõepoolest ongi nad täna jälle ainult kolmekesi. Karjak on julgustuseks midagi pruukinud ja mitte ainult ühe lonksu, lõhnad kerkivad pahvakutena teisele poole laudagi. Ta ei võõrasta enam, vaid kuulab üsna tähelepanelikult. Ornitoloogia päevateemadel oskab temagi sõna sekka öelda ja seda ta teebki — teeb kui mees, kes tunneb asja ja omast ei tagane:

«Ega nüüd ei arta jah muud, kui pane sõstrapõõsastelegi

võrgud ümber, muidu pargivad paskrästad kõik keresse. Kes varem midagi sellist nägi? Ma ütlen teile ära ka, millest see tuleb: meie plaanimajandusest. Ennevanasti ei lubatud talude ümbert varesepesasid hävitada. Vanad inimesed teavad, et varesed lõhuvad paskrästaste pesad ära ja pistavad nende pojad kinni, seepärast neid vareseid talude ümber peetigi, nagu aiavalvuriks. Nüüd aga on plaanimajandus, et jahimehed peavad oma seltsi viima igal aastal mitu paari varesejalgu, ja paskrästad pistavadki kõik marjad kinni!»

«Kas sa jääd ükskord vait, lase ometi inimesel rääkida... Kus mul linnuteadlane väljas,» müksib pruut hoogusattunud teistpoolt.

«Ega ma valet räägi. Mida ma tean, seda räägin,» vaidleb peiu.

Joe on segaduses. Mis varesed, mis paskrästad? Tormi otsimisest, ohtude trotsimisest käib jutt! Ta jätkab:

«Miks tuulte teele sa teinud toa? On vaikseid orge meil sisemaal ja lahkem lõunas ka taevakaar.»

«Seda ei mäleta ka keegi, et kajakad merest nii kaugele lendavad toitu otsima. Kevadel on kündjal kohe terve parv taga. Meres on kala väheks jäänud, lind ei leia seda enam kätte,» ei raatsi peigmees ennast ornitoloogiast lahti kiskuda.

Kirjutatud on: anna neile andeks, et ka nemad andeks annaksid... kas või minule siin, siinpool lauda. Selle eest, et ma ühe hüppega püüdsin kolmandale korrusele karata. Praegu ei ole loll mitte see töllmokk siin, vaid tema, Joe, ise. Miks peakski Merilaas suutma igaühele midagi öelda — ja vastupidi? Ja Joe otsustas:

«Nii... kirjutage siia alla... ja siia ka... Sellest hetkest peale ei ela te niisama paaris, vaid olete mees ja naine. Seaduslik abielupaar. Palju õnne siis ja hoidke oma sõstrapõõsastel alati ilusti võrgud peal!»

●●● II.

Kõpu poisi matus suruti Joele selga sõna otseses mõttes viimasel minutil, kaks tundi enne talituse algust.

«Kes ta on, kus ta töötas, kes leinab — ma ei saa ju

minna ennast lausa lolliks ka tegema. Ja kas neid asju tõesti peab alati nii husaari moodi ratsahobuse seljast ajama?» uuris Joe pahaselt.

Ülemus oli leebe, aga kõigutamatu.

«Kas sa arvad, et minul ei ole muud teha kui matustega ölendada? Mulle öeldi ka ainult nimi, aadress ja matuse aeg. Ah jaa, ta olevat kohalikus koorejaamas ka töötanud.»

Koorejaamast seletab madal mehehääl tasakaalukalt:

«Surnust ei tahaks küll halba rääkida, aga midagi head ka öelda ei oska. Koolis käia poiss ei viitsinud, kuus klassi vist tegi läbi. Pärast hulkus niisama ringi. Selles on ema ka süüdi, poisilt oleks tulnud rohkem korda nõuda. Armastas viina võtta, ka paar kaklust tuli ette.

Meil ta proovis, jah, kah ära. Paar kuud pidasime vastu, siis tuli lahti lasta. Kui juba kodu ja kool tast meest ei suutnud kasvatada, siis meil pole ometi mingi lasteaed — mida sa niisuguse töölisega peale hakkad, kellest ilmaski ei tea, tuleb ta homme tööle või ei tule.»

«Kuidas ta surma sai?»

«Oli purjuspäi kusagil Tallinna lähedal rongi alla jäänud.»

«Ja kes teda leinavad?»

«Isa pani aastat viis tagasi ühe laborandiga minema, seda ei tohi ma mitte öelda, kas ta nüüd matustele sõitis või ei. Ema muidugi, ikkagi ainus poeg, ja ju see plikake ka, kelle ta siia kaasa tõi, kõht ees. Plika pidavat ämmaga kõvasti kiskuma, aga eks nad seniks pea vahet, kuni haud kinni saab.»

Häbematult vähe seda ju oli, aga midagi siiski. Erinevate kõnede poole tuleb muidugi püüda, aga lausa eksperimenteerida matustel ka ei saa: leinajatel on üsna täpne ettekujutus, kuidas üks ontlik matus peab välja nägema ja mida haua ääres tuleb rääkida. Kui kõneleja sellest harjumuspärasest stereotüübist liiga palju eemaldub, hakatakse nurisema. Seda sai Joe omal nahal tunda üsna kähku, kui ta pisut liiga pikalt lahkunu vigadel peatus. Surm on surm, lahkunu tegudel on kriips all ja tema kasvatamisel või manitsemisel pole mingit mõtet. Kõnelda tuleb elavatele: kurb muidugi, aga parata pole midagi, surma eest ei pääse keegi, tuleb tahes või tahtmata midagi leida, millest lohutust saada.

Viltuvajunud majakese leidis ta ukse ees seisva meestesumma järgi.

«Tere. Ma olen matja.»

«Astuge, astuge tahapoole.»

Ka esimene tuba, madala ja ammu valgendamist ootava laega, oli puupüsti rahvast täis.

Kirst seisis kitsas tagatoas. Rohkem tube siin pisikeses majas vist ei olnudki. Isegi praegu, värskelt kasitult, nägi tuba välja kehv ja räpane.

Lahtise kirstu kohal kägaras nutsid kaks musta rätikuga vanaeite. Joe sisse juhatanud vanem mees koputas ühele õlale:

«Liisa, matja tuli.»

Vanaeit ei teinud väljagi. Nii häälekat, pealtvaatajaid mittearvestavat nuttu ei olnud Joe veel varem kuulnud. Vaistlik trots, mida poiss kadunu vastu tahtmatult oli tundnud, hajus ja Joe koputas omakorda naisele vaikselt õlale:

«Andestage . . . ma olen matja.»

Nüüd märkas naine viimaks, et temalt midagi taheti, ja tõusis. Ka teine nutja tõstis pea. See ei olnudki vanaeit, oli verinoor tüdruk tursunud näo ja punnis kõhuga. Juba ülikoolis oli Joele arusaamatuks jäänud, miks pealtnäha kenad ja mõistlikud tüdrukud seovad oma tuleviku harimatute joodikutega, ja seepärast silmitses ta plikat varjamatu uudishimuga.

Tüdruk tundus ärahirmutatud, kondine ja kole: nägu tursunud ja laiguline, rätikutörk pähe seotud kui vanaeidel. Eest üleskerkinud seeliku alt paistsid häbitult helevalged põlved.

Tuli pihta hakata.

«Lugupeetud leinavad ema ja lesk! (See jäigi küsimata, kas isa ikka tuli matusele või mitte.) Täna saadame lapsepõlvekodunt (pärgel teab, kaua nad siin elasid, järsku ainult mõne aasta) viimsele teekonnale armastatud poja ja abikaasa (sõrmust tüdrukul igatahes sõrmes pole . . . kas nad ikka ongi registreeritud või on ta niisama manuline). Lein on alati raske, aga mitmekordselt raske on ta siis, kui surm röövib meie keskelt inimese, kelle elutöö seisab alles ees, kelle head teod on veel tegemata (aga kes juba igasugust pahna on jõudnud kokku keerata küll ja küll . . . kui ometi kas või üks kord võiks ka tõtt rääkida!), kelle unistused täitumata. (Nutmisest peaksid ikka silmad üles tursuma, aga sellel punnis kõhuga plikal on millegipärast tursunud suu. Või tal ongi sellised peaaegu kõrvuni ulatuvad mulatitari huuled?)»

Joe jätkas juttu peaaegu automaatselt. See oli üks neist matustest, kus inimesest midagi rääkida ei anna ja tuleb läheneda sündmusele kui niisugusele.

«Sellepärast ei tohigi õrnusega hiljaks jääda. Et küll ma kunagi, kui tuleb paras hetk, ütlen ära kõik ühekorraga. Õrn ja tähelepanelik oma kõige lähedasemate vastu tuleb olla päevast päeva, tuleb olla kogu elu . . .» Joe hakkas nihelema. Kõnelejat tuleb muidugi kuulata, aga see tüdruk ripub ta huulte küljes juba liiga visalt. Kõne on kõne, sellest lorust ei joonista kangelast välja isegi advokaat Andrus . . . Lõppude lõpuks ei loe ta siin ette järge Agatha Christie põnevusromaanist ega kuuluta uut messiat — tähelepanelikul kuulamisel on samuti mingi piir. Miks ta siiski niisuguse harimatu jospli endale ligi laskis?

●●● 12.

Tallinnas komandeeringus käies sai Joe iga kord kokku ka oma kursuse poistega.

Advokaat Andrus rääkis oma esimesest tsiviilasjast. Kellelegi transporditöölisele tulid külla kaks nokastanud sõpra, leidsid laua alt pudeli viina ja jõid selle ära. Kannatanu esitas kohtusse hagi ja taotles kostjatelt kahju hüvitamist.

«Neil kahel tarvitsenuks ainult eitada ja asi olnukski küps. Sest mingeid tõendeid ju netu,» seletas Andrus, «aga nad võtsid kõik omaks — jah, jõime küll. Kohtunik küsis: «Te siis võtate süü omaks?» Mehed vastu: «Võtame osaliselt.» — «Mis tähendab osaliselt?» ei saa kohtunik aru. «Kahe kolmandiku ulatuses. Me ju jõime selle pudeli tühjaks kolmekesi, Rein võttis pärast ise ka.»»

«Suvel on Viljandi muidugi ilus linn, aga mida sa seal nüüd teed?» küsisid sõbrad.

Naljamehed!

Võimlasse võis Joe minna millal tahes ja kauaks tahes, oli siis tunni eest maksjaks «Jõud», spordikool või autobaas. Enne lume tulekut sai maanteejooksudega vist liial-

datud, sest nüüd tegid ahhillesed kõvasti muret. See on teadagi peaaegu jooksjate kutsehaigus, aga viimasel ajal oli tal hommikuti raskusi isegi trepist allasaamisega. Joe proovis massaaži ja veekuure ning hoidis magades jalas villaseid sokke, aga kasu sellest kõigest oli kasinalt.

Kunagi keskkooli üheksandas klassis, kui talle Mai kaudu avanesid Kesk-Kaare tänava jõuka korteri uksed, oli Joe lugenud viimati nii palju kui sel talvel. Terve Tammsaare, terve Tšehhov, pool Balzaci... kaks-kolm raamatut nädalas. Rajooniraamatukogu lugemislauas, vaikses, puhtas ja soojas ruumis muutus Joe peagi alatiseks külaliseks. Pärast lugemislaua sulgemist jalutas ta läbi kesklinna koju, pani ahju küdema, praadis potipõhjas kartuleid või leiba, sõi kõhu täis ja sättis enda ahjupaistele külili, kogust toodud raamat nina ees.

Vahetevahel kirjutas ta mõne kirja: emale, Elsale, paarile sõbrale. Käisin jälle matmas, tervis on korras, midagi erilist pole juhtunud. Ta ei teinud katsetki hakata kirjades halisema, kui õnnetuna ja ilma juurteta ta ennast vahetevahel tundis. Hoolimata omaette köögist ja vee tseest, hoolimata võimalusest millal tahes trenni minna ja hoolimata headest raamatutest. Ülikooli lõpetamine ei tähendanud ainult Tartust väljasaatmist ja sõpradest ilmajäämist. Seal oli veel midagi, midagi hoopis enamat, millele ta ei osanud anda nime ega värvi. Joele tundus, et hoolimata omaette korterist, hoolimata meelepärasest tööst ja üldse hoolimata, kõigest on ta viimasel ajal aina kaotanud, kaotanud ühe lahingu teise järel. Armees aga õpetatakse, et selline diviis, kes on aina kaotanud, kes on kaotanud ühe lahingu teise järel, ei suudagi enam võita, ei suuda võita endast tunduvalt nõrgematki vastast. Niisugune diviis saadetakse laiali, ta võitlejad jaotatakse ära teiste diviiside vahel ja vaenlase peatab uus diviis, kes kaevub selleks maasse sügaval tagalas. Just see uus diviis ja see tagala Joel tema arvates puudusidki.

Oma töö teinud vanaemade-vanaisade ärasaatmisega hakkas Joe justkui harjuma. Õigemini küll mitte harjuma, sest surmaga ei harju iialgi, aga püstise lõuaga väärika vanaisa nägemine ei tekitanud temas vähemalt mingit traumat. Ta õppis nägema, et muldvanade memmekestetaadikeste matustel tajuvad isegi need, kes tõeliselt leinavad, surma paratamatust suhteliselt kergemalt. Lapse surm oli sellega võrreldes tõeline tragöödia. Auto alla jäänud koolipoissi mattis Joe nädal tagasi, aga põdes kõike alles siiamaani ja kinnitas endale päev päeva kõrval — ei enam, ei mingil tingimusel!

Ei olnud abieludegi registreerimine aina lust ja lillepidu. Kui kenad noored inimesed võtsid asja ette esimest korda, oli nende endi, nende sõprade ja vanemate nägemine ning neile rääkimine peaaegu esteetiline nauding. Mida aga pidi ta oma vapiga laua tagant kaasa ütlema noorukesele müüjannale, kui see kavatses oma elu tuksi panna kaks korda lahutatud joodikuga? Ära pista pead silmusesse, plika, veel pole hilja ümber mõelda! Ei saa, ei tohi! Keemiaõpetajanna linnalähedasest koolist lähenes küll juba kolmekümnele, kuid Joe oli veendunud, et selle, alles sõjaväest tulnud ja algharidusega autojuhiga tal ka midagi head välja tulla ei saa. Sa oled veel ilus naine, pea veel aasta-paar vastu, mõtle järele!... Ei saa, ei tohi! Joe püüdis igale paarile leida pisut erineva kõne. Kõige sümpaatsematele meenutas ta Tammsaare poissi ja liblikat või karjapoisi pühapäeva, vanematele paaridele luges ette Underit või Suitsu. Aga kõigile, eranditult kõigile rääkis ta tahtest, mis muudab maailma, tahtest kui teo lättest.

Vahetevahel pani teda imestama, kui paljut on inimesele siiski tarvis isegi lihtsaks eluks. Sokil kulus kand katki — tuli osta niiti ja nõel; küüned kasvasid ülearu pikaks — tuli osta käärid. Ja hambapastat ja seepi ja ajalehti ja pileteid: sauna, kinno ning bussile.

Algul püüdis ta elada range plaani järgi — kulutada päevas nii ja nii palju ning panna ülejääk kõrvale. Sellest ei tulnud midagi välja. Selgus, et sokke enam nõeluda ei anna, ja poolteist plaanivälist rubla kadus galanteriikaupluse blondi kassaneiu aparaati. Põles läbi viimane elektripirn, mida ta seni keeras kord tuppa, kord kööki, ja üks planeeritud lõunasöök läks vett vedama. Üsna varsti taipas poiss, et ainus tee muretseda midagi hinnalist on see palgapäeval kohe ära osta ja mitte mõelda sellele, kuidas järelejäänud rahaga kaks nädalat läbi tulla.

Kui talle isegi blondid ja keskealised pruudid päris kenad hakkasid tunduma, saatis Joe Elsale mingi koletu segase telegrammi. Enamasti järgnes sellele kutse kuhugi nädalalõppu veetma — Tartusse, Pärnusse või Põlva. Õhtul istuti restoranis ning tantsiti. Maksis alati Elsa, kes suuremeelselt seletas:

«Esialgu teenin ma sinust kolm korda rohkem. Kui sa

ükskord jõukaks peaksid saama, milles ma sügavalt kahtlen, teed mulle kõik topelt tagasi.»

Treeningutest, suusatamisest ja lugemisest ülejäänud aja uitas ta mööda poode. Joele meeldis vaadata trügimist ja pisut ise kaasa trügida, meeldis silmitseda galanteriikaupluse kenakesi müüjannasid ja üldse tunda ennast inimeste seas. Väljapandud riided, majapidamistarbed või nipsasjad jätsid ta külmaks, aga iseeneselegi märkamatult võis ta mitu minutit silmitseda erksavärvilist suusakampsunit, pakse pehmeid labakuid või punasekirjusid villaseid sokke.

Rahanappusest hoolimata ei olnud see põrmugi halb talv. Joel oli aega ja isu elada. Mitte kunagi hiljem ei tundunud talle võimalus kinno minna niisuguse piduliku sündmusena kui sel talvel, kui kõhn rahakott limiteeris selle lõbu ühele korrale nädalas. Õigupoolest ei teadnud Joe isegi, kui õnnelik ta tegelikult oli.

●●● 13.

Nad said restoranis head kohad, kohe tantsuruumi äärde Ka lauanaabritega vedas: verinoor paarike vehkis truult maha kõik tantsud, orkestri vaheaegadel aga tuias kusagil ringi. Priske aldihäälne lauljatar taotles öelda midagi ürgset.

«Kas sulle ei tundu, et lauljannad kipuvad kõik üleliia kopsakad olema?» takseeris poiss.

«Ei tundu. Ja telli veel pudel šampust. Kui leidub, siis sedasama poolkuiva.» Nagu alati, valis Elsa.

«Mul on ainult kolm rubla kaasas,» hoiatas Joe kolmandat korda.

«Jäta ometi see raha pärast muretsemine! Parem kalla veel. Ma tahan täna juua. Juua ja tantsida.»

«Mina ka. Aga miks just täna?»

Joe ei olnud kunagi mõelnud, mitu aastat Elsa temast õieti vanem on, aga täna näis ta poisile imekena. Rannas annab ta pooltele abiturientidele silmad ette ja niisuguseid rindu kohtab mees üks kord elus.

«Kas mul on midagi korrast ära?»

«Ei, miks sa seda arvad?»

«Miks sa siis mind nii uurid?»

Orkester mängis midagi aeglast. Joe surus naise enda vastu. Elsa tundus soe ja lõtv.

«Sa oled täna imeilus!»

«Ära räägi nii!»

«Sa oled imeilus.»

«Minus pole midagi ilusat ja sa tead seda. Ma olen kalk ja kuiv peaarst. Kaine ja julm.»

«Minu silmis oled sa kõigist-kõigist ilusam.»

«Siis on sul rumalad silmad.» Elsa surus pea poisi rinnale. «Hea, et sa nii pikk oled.»

«Ma pole pikk.»

«Siiski, sa oled üsna pikk.»

Šampanja oli parajalt hapu ja jääkülm. Joe kallas pokaalid uuesti täis.

«Mulle meeldivad sinu käed. Sul on maailma ilusaimad käsivarred. Ja tõelised kirurgi sõrmed.»

«Ära loodagi, sõrmust ma ära ei võta.»

Omal ajal häbenes Joe seda teise mehe märki ausast meestevahelisest solidaarsusest, mis ei luba noppida lilli naabrimehe aiast. Elsa taipas seda varsti ja seletas rahulikult:

«Jah, ma olen abielus. Me koguni elame ühes korteris, sest tal pole kuhugi minna. Aga juba kolm aastat magab tema eraldi ja vahetevahel mitte üksi. Kas see rahuldab su õrnu närve?»

Joe valas šampanjat. Elsa jõi pokaali sedamaid tühjaks, joodava maitset peaaegu tajumata. Nüüd oli tema kord vastasistujat vargsi silmitseda. Joe on käitunud täna igati korrektselt — miks ta siis õieti tunneb poisi vastu mingit kasvavat vimma? Kehvale kodule vaatamata lõpetas poiss kõrgema kooli, tegi õppimise ajal kõrvalt tööd, ei joo ega suitseta, spordib, töötab suunatud töökohal ja omal erialal. Välimuski pole paha, on kasvu ja õlgu, on nägu ja olekut. Aga see miski poisil puudub. Selge see, et kõik ei mahu aspirantuuri, et kõigist ei tule meistreid ega rekordiomanikke ja et ka alusmets on vajalik. Aga milleks on mehel jõud ja mõistus, kui ta ennast maksma ei pane?

«Meie naiskoori teises sopranis on kakskümmend kaks naist ja nendest kuusteist üksikut. Ilusad naised, noored naised ja haritud naised, paljudel väga ilusad kodud. Ütle, miks mehed intelligentseid naisi kardavad?»

«Mis kurat seal karta, nad ju samuti naisterahvad nagu iga teinegi.»

«Mulle rääkis üks kolleeg, üks mees, et tänapäeva naised olevat üleõppinud.»

«Meil juuras küll nii ei arvatud, pole nad üleõppinud midagi. Vanatüdruk jääb muidugi vanatüdrukuks, ta pole lihtsalt õiget elu näinud: keegi pole tema eest hoolitsenud ja tal endal pole ka olnud kellegi eest hoolitseda. Mehest teab ta ainult niipalju, kui mõni ta nii möödaminnes läbi kargab, see ongi kogu ta lust ja rõõm,» seletas Joe rahulikult.

Elsa peaaegu jahmatas.

«Väga tore! Tõesti tore! Ja sa ise arvad samuti?»

«Kas see siis nii ei ole või?»

Elsa kummutas klaasi tühjaks ja hoidis vaevu-vaevu tagasi soovi valjusti naerma pahvatada. Kui lihtne on ometi elu, kui lihtsad on kõik probleemid, kui ainult leida neile niisugune koolieeliku vaatenurk! Mida maksavad selle kõrval Tiiu läbinutetud padjad või Leili ahastushood?

«Nüüd uurid sina mind. Ja pealegi kurjalt.»

«Nii et Viljandis meeldib sulle?»

«Kusagil tuleb ju töötada.»

«Miks sa miilitsasse ei tahtnud?»

«Mulle ei meeldi üle kuulata, pinnida, hoiatada ja ähvardada. Ja kui nii tagantjärele mõelda, ärritas mind miilitsa vastu üles tühine ja juhuslik fakt: praktika ajal löödi mind kolm korda hommikul kell kuus voodist välja poodut maha lõikama ja kõik need juhtusid olema pühapäeva hommikud. Kolmandal korral vandusin, et saab minust kes tahes, aga miilits küll mitte.»

Šampanja oli otsakorral.

«Joome parem. Ühelgi ei ole nii ilusaid rindu kui sinul.»

«Ära räägi nii!»

Ja ometi on seda lamedust, seda jama meeldiv kuulda, imestas Elsa. Ons neil koolieelikuil tõesti õigus, et naine jääb naiseks?

●●● 14.

«Teie kingad ei ole veel valmis.»

«Kuidas ei ole valmis, kui mul on paari tunni pärast matus?»

«Ei ole valmis, ja kõik. Rääkige ise meistriga.»

Kingad või matus, mõtles Joe. Ma ei saa ometi ketsidega matma minna. Nüüd, südatalvel! Või minna ja öelda ülemusele, et anna mulle oma kingad jalga, siis ma lähen ja matan ta maha, muidu tuleb sul vaadata teine mees. Ilmus meister.

«Kui nii kiire on, me teeme homseks ära.»

«Aga mul on paari tunni pärast matus.»

«Midagi pole parata, varem ei saa küll kohe kuidagi.»

Joe luges oma varanduse üle: neli rubla ja seitsekümmend kaks kopikat. Siiski rohkem kui mitte midagi. Kui minna ja vaadata allahinnatud kaupade poodi?

Kingi hinnatakse alla palju ja laias valikus, kuid siiski teatud piirini. Aga stopp! Need maksavad ju täpselt kolm rubla. Riidekingad küll ja heledad pealegi, aga ninad on nahast, ja jumala uued. Pealegi — milline oleks teine lahendus?

«Ma võtan need ära. Palun karp määret ka.»

Kodus läks lahti: kiht määret, lõõrist kiht tahma ja hari selga; jälle määre, jälle tahm ja jälle kõva harjaga hõõrumine. Natuke aega pingelist tööd, ja kingi poleks nende lihane ema ka enam ära tundnud.

«Ta on tapnud rohkem kui nelikümmend üheksa karu,» ütlesid vanasti Siberi kütid suurima lugupidamise märgiks, sest sageli võttis nimelt viiekümnes õnneks jahimehe enda. Joe muigas, kui märkmeid lapates leidis, et täna on ka temal ees viiekümnes: linna põliselanik, kõigile vajaliku kaupluse juhataja, jahi- ja naljamees, aktiivne seltsitegelane.

«Kõigepealt ütlevad järelehüüded rajoonikomitee, täitevkomitee ja kaubastu esindajad, seejärel viite teie asja lõpule,» korraldas paksude soojade saabaste, paksu rullkraega kampsuni ja vateeritud talvemantliga isand.

«Ma tahaksin ise alustada, mul hakkab muidu külm.»

«Ärme pikemalt vaidleme, te ei taha ennast ometi rajoo-

nikomiteest ettepoole seada. Hakkab külm? Ärge olge lapsik!»

Eelkõnelejad olid kogenud oraatorid ja materjali neil jätkus. Kolme peale kokku ütlesid nad ära kõik, mida üldse öelda andis ja öelda tasus, ja tegid seda hästi. Aga igaüks neist kulutas vähemalt kümme minutit ja just ajafaktor kujunes Joele tema viiekümnendal matusel lõppude lõpuks otsustavaks.

Jalad, nagu ikka, hakkasid külmetama varvastest. Mida tohibki nõuda nõelutud nailonsokkidelt ja riidekingadelt sellise pakase vastu? Külm ronis edasi mööda tuntud teed: varbad, labajalad, põiad, sääred. Tuult õnneks ei puhunud, aga ometi tundus poisile peagi, et ta on ihualasti. Esimese kümne minuti jooksul, kui külmetama hakkasid ainult jalad, nägu ja käed, ei olnud tegelikult veel vigagi. Hiljem, kui juba terve keha värises ja hambad sedavõrd plagisesid, et see plagin pidi Joe arvates kostma kalmistu viimase hauani, ei suutnud Joe mõelda enam millelegi muule kui sellele, kas ta isegi pärast kõige lühema sammu astumist suudab jääda jalgadele või mitte. Just nüüd lõpetas kaubastu esindaja oma jutu ja vateeritud mantliga isand andis Joele märku. Poiss ei liigutanudki. Isand astus talle paar sammu lähemale ja sosistas nõudlikult:

«Hakake ometi pihta!»

«Ma ei suuda!» plagistas Joe vaevaliselt.

«Mida see tähendab — ei suuda? Te olete kohustatud!»

«Mul on külm!» plagistas Joe vastu ja jälle tundus talle, et seda plaginat kuulevad kõik matuselised, kuuleb terve linn.

«Te peate! Kus mul tita väljas — temal on külm! Mis te siis demonstreerite siin oma vihmamantliga, kui te külma kardate!»

●●● 15.

Viimastel nädalatel oli Joel tekkinud harjumus laupäeval pärast sauna «Koidu» baarist läbi astuda ja süüa rikka mehe eine: pool suppi, praad ja pudel õlut. Õlle juures andis istuda tund või kauemgi ja mõne õllesõbraga juttu

puhuda. Seekordne lauanaaber, paaripäevase habemetüükaga vanamees ladus poole tunniga lauda, et ta on omal ajal lõpetanud metsandusteaduskonna, nüüd aga lesk ja kolmandat aastat pensionär. Metsa alal töötada ei tahtnud, viimased aastad enne pensioni remontis autosid. Abiellus kolmekümne kuue aastaselt. Kui poeg sai seitsmeseks, naine suri. Koolitas poissi üksi TPI-st läbi, uut naist pole võtnud.

«Oma naisega elasite hästi?»

«Ilus naine oli! Päris kahju, et meil tütart ei olnud, hea naise šnitt läks kaduma. Vahepeal muidugi ütlemist ette tuli. Kaks munagi põrkavad pesas kokku, ammu siis veel inimesed, aga ega ma naise üle ei nurise, ilus naine oli.»

Joele meeldis sügis kevadest enam ja vanu inimesi pidas ta huvitavamateks kui noori. Kui vajutada õigele nupule, räägitakse lahkunust mõnikord kõik ilmad ja maad kokku, tuletatakse meelde nii värvikaid üksikasju alates varajasest noorusest, et rääkijad isegi imestavad. Keegi ei pannud seejuures imeks, kui Joe ka niisuguseid asju päris ja täpsustas, millel eelseisva kõnega igasugune nähtav seos puudus. Kuuldu pani ta kodus võimalikult detailselt kirja. Inimeste plaanide ja tegeliku elukäigu võrdlemine, armastamised ja mittearmastamised, rõõm ja lein — kõige selle üle heietas ta õhtuti mõtteid küdeva ahju suu ees.

Melu ruumis ületas harilikud laupäevaõhtused mõõdud. Üritati laulu, hõigati teises nurgas istuvaid sõpru või lällati niisama. Lauad olid pudeleid täis.

«Võib-olla on seda veidi julm küsida, aga kas te olete kunagi püüdnud piiritleda aega, mitu kevadet teile veel on jäänud?»

«Ega ei ole küll.»

«Kui võtame keskmiseks elueaks seitsekümmend viis aastat, teeb see kaksteist kevadet. Tänavu kaksteist, tuleval aastal üksteist ja nõnda edasi, tervis aga jääb aina kehvemaks ja kehvemaks . . .»

«Ega jõudu juurde tule, seda minagi räägin, naised aga tahavad oma jao ikka kätte saada. Kui ma mõne tõepoolest võtaksingi, ega ma siis endavanust vanamutti küll ei võtaks, vaid ikka noorema.»

«Kui noore siis?»

«Noh, mitte üle neljakümne. Niisugused aga minusugusest ei hooli, minult pole ju midagi saada, paljalt see moo-

torrattaloks ja kommunaalkorter. Mõni minusugune koputab muidugi neljakümnese välja, aga siis käib naine karakullis ja mees ei saa mütsi ka pähe. Kas võtame veel ühe?»

«Noorte Häälest» peaks homme-ülehomme tšekk tulema, vähemalt seitse rubla, kaalutles Joe kiiresti.

«Võtame peale. Aga öelge, mida te nende viimase kaheteistkümne aastaga tahate veel ära teha või sooritada?»

Veel aasta tagasi oleks Joe niisuguse küsimuse esitaja suure häälega välja naernud. Mida teha, mida sooritada?! Vend, ära aja pada! Meie Eesti on suure riigi provints ja Viljandi provintsi provints, provints ruudus... Mida siin üldse on võimalik teha või sooritada? Suuri tegusid tehakse ainult metropolides, kulla sõber!

Matused, viiskümmend matust olid need, mis sundisid Joed mõtlema mõtteid ja arutama asjade üle, mis talle eales polnud pähe tulnud. Muidugi ka abielude registreerimised, aga peamiselt ikka matused. Suremine, surnud, surm.

«Mida minusugune ikka enam teeb või on? Suvel sõidan rattaga Võrtsjärve äärde, püüan kala ja võtan päikest, talvel käin ajaviiteks paar-kolm kuud tööl... eks minusuguse tegemised ole juba tehtud... niipaljukest, kui neid tehtud sai.»

«Aga mõni soov teil ikka veel on?» pinnis Joe niisuguse huviga, nagu oleneks vastusest ta endagi tulevik.

«Näh, sadama hakkas...» vaatas vanamees üle õla aknast välja. «Las tuleb jah veel nähkam lund. Ah soov? See pole muidugi niisugune soov, mida teie arvate, aga Kuressaare lossis tahaksin veel korra ära käia. Kui poiss oli kuuene, käisime seal kõik kolmekesi ja ma poleks iial uskunud, et midagi nii võimast on nii käeulatuses... Mingeid muid soove mul enam ei ole.»

●●● 16.

«Võta vähemalt laud, mille pealt sa seal sööd... võta see pottki, võta kas või see üks tool, võta kardinad, võta voodilinad...»

See oli olnud esimene kord, kus Joe ei andnud järele ema palvetele. Mitte sellepärast, et laud oli ostetud ema noorusest, või sellepärast, et linad läbi paistsid. Ta teadis, et peab ise toime tulema ja tulebki.

«Räägi ometi, räägi, kuidas sa seal siis ka elad?» usutles ema nüüd ega pööranud pojalt pilku.

«Sa oled ju minu elamist-olemist ise näinud.»

«Seda küll, aga kuidas sul muidu läheb?... Varem leidus sul alati, mida rääkida.»

«Neli korda nädalas käin trennis, laupäeviti sean paare kokku, paar õhtut nädalas matan... kõik nagu ennegi.»

«Kas sa vähemalt pesu ja särke tõid kaasa, ma pesen puhtaks?»

«See on ju kõige väiksem asi, need saan ma ise ka pestud.»

«Aga söögitegemine? Või oled endale mõne keetja leidnud?»

Kas sa oled endale kellegi leidnud — see oli emal küsitud esimese paari minuti jooksul, tuli Joe varahommikul või hilisõhtul. Järgnesid alati samad manitsused:

«Vaata, et sa endast vanemat ei võta! Ja rikast ka mitte, olgu ta muidu kui hea või ilus tahes.»

«Ära karda, ei võta. Ja kuidas sa siin ise elad?»

«Ahjusuu, näe, tahab parandada, muidu teeb tuletõrje veel viimaks trahvi.»

Ahjusuu tahab parandada ja põrand vahetada, korsten on viltu vajunud ja võib kaela kukkuda, aknaraamid tuleks uued panna... või emale hoopis uus korter leida.

«Minu juurde sa ikka tulla ei taha?»

«Seda ära kohe räägigi, ma tahan sinuga edaspidi ka hästi läbi saada. Kolme kuu pärast on sul noorik majas ja mida ma siis peale hakkan?»

«Seda juba ei juhtu.»

«Sellest ei tea sinusugune poiss iialgi midagi kindlat öelda... Maailm on tüdrukuid täis ja kõik jooksevad või jalad rakku, et mingisugusegi kätte saaks... Sinusugune lollike limpsatakse nii ruttu ära, et sa ise aru ka ei saa!»

«Ja kus ma sel ajal ise olen, kui ta parajasti limpsab?» naeris Joe.

«Küll ma kord tagasi küsin, et, kulla pojake, kus sa siis ise sel ajal olid,» naeris ema vastu ja tõstis kausi pliidilt lauale. «Tule söö parem, ma keetsin sinu lemmiksuppi. Vaata, frikadelle on sees nii palju, et lusikas seisab püsti.»

«Pliit tahab tõepoolest kohendada . . . Seekord ma enne ära ei sõida, kui teen ahju ja pliidi korda. Niipalju mul majavalitsuses ikka veel tutvust on, et ma selle savinatukese ja mingi ukse välja kauplen.»

«Hea küll, hakka nüüd sööma, supp jahtub ära . . . Aga hea oleks muidugi, kui vähemalt ahjuuksegi korda saaks. Ma kardan, et muidu teevad küll ühel heal päeval trahvi selga.»

Neljandast klassist alates tarvitses Joel ainult emale öelda: «Ma ei taha homme kooli minna,» ja ta võis koju jääda. Mõnikord tuli õpetaja pärast tunde vaatama, miks poiss puudus. Siis läks ema talle uksele vastu, ei lasknud õpetajat tuppa ja valetas, et poiss läks just-just arsti juurde. Tuppa, kus Joe parajasti raamatut luges või sõpradega kaarte mängis, oli esikus toimuv kahekõne selgesti kuulda.

Joe kušetil, ema oma voodis — nii aeti enne magamajäämist maha igasuguseid jutte. Emale sai rääkida esimestest suudlemistest ja kohtamistest ja südamevaludest, emale sai rääkida kaklustest ja õunaraksus käimistest. Ainult koolist ja õppimisest nagu polnudki midagi rääkida. Oli endastmõistetav, et Joe jõuab omal jõul klassist klassi ja küsimused stiilis «poiss, kas sul on homseks õpitud» oleksid tundunud lihtsalt kohatud.

«Kas tõstan veel? Ühe kulbitäie?»

«Jumala eest, enam ei jõua!»

«Oleksid sa Tartu jäänud . . .»

Oleksin ma Tartusse jäänud meie üheksa ruutmeetri peale, ei näeks ma sellel ega järgmisel viisaastakul oma korterist undki. Üheksa on parajasti liiga palju, et saada esimesse järjekorda, ja liiga vähe, et siin kolmekesi elada. Sest lõppude lõpuks on memmel õigus — Elsa Elsaks, aga elu tahab elada ja pikaks ajaks seda edasi ei lükka.

«Memm, me oleme selle ju sada korda läbi arutanud!»

«Ma saan kõigest aru, aga ikkagi oleks parem, kui sa oleksid Tartu jäänud . . .»

●●● 17.

Joe kabinetti astus poole seljani ulatuvate lahtiste juustega tüdruk. Juuksed olid ronkmustad.

«Mul suri laps. Ta tuleb maha matta. Kas te saaksite tulla?» pahvatas tüdruk ühe hingetõmbega.

Joe tõusis ja surus külastaja kätt.

«Avaldan kaastunnet! Aga te pöördusite valesse kohta. Palun, minge nüüd . . .»

Tüdruk katkestas teda poolelt lauselt:

«Ma tean. Aga ma tahan ainult teid.»

«Ma pole rajoonis ainuke kõneleja ja lapsi ma ei mata. Pöörduge, palun . . .»

Jälle ei lasknud tüdruk tal lõpetada.

«Ma tean. Aga ma tahan just teid.»

«Miks nimelt mind?» oli Joe tahtmatult pisut meelitatud.

«Sellepärast, et teie matsite ka lapse isa.»

Kaks eite kummargil lahtise kirstu kohal, must rätikutõrk, paistes huuled, küpse naise huuled verinoores plikanäos . . . Kõpu poisi rase noorik?

«Teie mees jäi rongi alla?»

«Ta polnud mu mees.»

Nad ei olnud registreeritud? vilksatas Joel tahtmatult läbi pea. Seda oleksin ma pidanud talituse ajal teadma. Tookord, Kõpus.

«Kuidas laps suri?»

«Sünnitamisel.»

«Te võite ta ka haiglasse jätta. Istuge, palun!»

«Ma tean. Keskkütteahju. Aga ma tahan, et mul oleks haud, mille eest hoolitseda.»

Istudes meenutas tüdruk jälle vanaeite: õlad longus, käed lõdvalt rippu, põlved harali. Elav õnnetuse kehastus.

«Hüva, ma tulen. Millal te matate?»

«Täna.»

«Võimatu! Nii ei aeta ometi asju!»

Jälle silmitses Joe tüdruku langetatud pead, longus õlgu, näotult harali põlvi.

«Olgu pealegi täna.» Üks trenn võib ka vahele jääda. «Mis kell?»

«Mis kell te tulla saate?»

«Te ei hakka ometi minu järgi matuse aega sättima! Mis kell teil räägitud on?»

«Kell . . . seitse. Ei, pool seitse.»

«Kuhu te matate?»

«Metsakalmistule.»

On niisuguseid tüdrukuid, kellel tarvitseb kevadel päikese käes ainult kleiti vahetada ja juba on nad pruunid, arutles poiss. See siin on vist üks selliseid. Märtsipäikesel on juba jõud järel . . . Ja kus on alles kulmud! On ta pooleldi mustlane?

«Kust ma teid seal leian?»

«Väravas.»

Tüdruk sirutas hüvastijätuks käe. Käsi oli suur, kare ja tugev, liiga tugev nii hapra käsivarre jaoks.

Veebruaris talve süda murdus ja nüüd olid päevad kolmandat nädalat täis päikesepaistet, jääpurikate tilkumist ja sulavett. Joe pani ahju küdema ja oli punkt pool seitse kalmistu väravas. Tüdruk ootas juba.

«Tere! Kas leinajad on juba haua juures?»

Tüdrukul oli seljas rohekas ruutudega kevadmantel ja jalas nõelutud niidisukad. Niisuguseid sukki kannavad algkoolide kuuendate-seitsmendate klasside tüdrukud.

«Kedagi rohkem peale meie ei olegi.»

Jalas olid tal kantud suvekingad, peos mingi paberist tuutu. Lilled?

«Kirst on haua juures?»

«Ei, siin,» osutas tüdruk värava kõrvale lumme.

«Kuidas te ta haiglast siia saite?»

«Taksoga.»

«Aga siit haua äärde?»

«Kannan süles. Ta on ju kerge.»

Joe võttis kirstu õlale. See oli raske ja tülikas kanda.

«Las ma aitan,» sumpas tüdruk läbi sulalume talle kõrvale.

«Mismoodi?»

«Võtke teie eest, mina hoian tagant.»

«Jätke, raskuste kandmine on meeste töö.»

Jõuti kohale. Joe vaatas ringi.

«Kus siis hauakaevajad on?»

«Nad lubasid hiljem läbi tulla ja haua kinni ajada.»

«Ja teie olite sellega nõus?»

«Nad lubasid, kui ma soovin, mul endal ka haua kinni ajada. Labidad jätsid näete siia, kuuseokste alla.»

Tuttav nukker ristkülik, servadel toeks neli porist lauda. Õhtul, kui kahutab, tuleb olla ettevaatlik, nad külmuvad libedaks. Ja miks ta mulle jälle ainiti otsa vahib, nagu tookord Kõpus? Masinlikult astus Joe päitsisse. Tüdruk jäi seisma tema vastu jalutsisse, turi vinge tuule käes nukralt kühmus.

«Tõmmake vähemalt krae üles!» kamandas Joe iseeneselegi ootamatult. Tüdruk tegi sõnatult, mis kästud.

Joe tundis korraga, et pea on tühi kui kell. Ei saanud ju selles, tema senise praktika kõige totramas situatsioonis hakata mingit sisseharjunud kõnet pidama. Mis tahes tüüpkõne mõjuks siin lihtsalt tobedalt.

Ometi tuleb midagi öelda, vähemalt kuidagi alustadagi. «Lugupeetud leinajad!» . . . aga leinajaid on ju üksainus. «Kallis lesk!» või «lugupeetud leinav ema» kõlaksid samuti õõnsalt.

«Kuule, mis su nimi on?»

«Asta.»

«Tead, Asta, me oleme siin kahekesi ja mingit kõnet ma seepärast loomulikult pidama ei hakka. Räägime lihtsalt veidi juttu, kui inimene inimesega. Kas oled nõus?»

«Olen küll.»

«Kus sa temaga kohtusid?»

«Tallinnas.»

«Ja kus seal?»

«Kus ikka kohtutakse — peol.»

«Mida sa Tallinnas tegid?»

«Õppisin.»

«Kus?»

«Tehnikumis.»

«Ja tema?»

«Niisama.»

«Mis tähendab — niisama?»

«Otsis tööd.»

«Tahtis Tallinna elama minna?»

«Nojah. Miks te seda kõike pärite?»

«Et sind tundma õppida.»

«Milleks teil seda tarvis on?»

«Kuidas ma muidu oskan sind lohutada, kui ma ei tea, mis tüdruk sa oled?»

«Selle lapse pärast pole mul mingit lohutust tarvis. Mul

on hea meel, et ta elama ei jäänud, ta olevat olnud värdjas.»

«Kui nii, miks pagana pihta sa teda siis haiglasse ei jätnud? Ja selle matuse korraldasid?»

«Seda matust pole tarvis temale, vaid minule. Nähku kõik, et ma olen samasugune inimene kui iga teinegi!»

«Kes siis selles on kahelnud? Ja miks sul teisi leinajaid ei ole?»

«Mulle pole kedagi tarvis!»

«Meil kõigil on kedagi tarvis.»

«Kuulge, mulle meeldis väga, kuidas te eelmine kord rääkisite. Te olite nii südamlik ja liigutav, te rääkisite nii ilusti. Ma tahtsin, et minu lapsel oleks niisama ilus matus, kui temal oli. Aga nüüd ei räägi te midagi ja ainult piinate mind.»

●●● 18.

«On teil kaugele minna?» küsis Joe Kösti teeristil. Kaupluse ees, nagu ikka, tuigerdas kamp joodikuid. Jakobsoni mäest sõitis alla Tänassilma buss. Joe oli rahul, et see kummaline matus hakkab lõppema, ja ta tahtis sellest külmetavast tüdrukust rutem kui muidu lahti saada. Tüdruk ei vastanud.

«Kas jääte linna ööbima või sõidate Kõppu tagasi?» Tegelikult oli see talle täiesti ükskõik.

«Ei sõida.» Tüdruk hakkas vaikides tema kõrval mäest üles astuma. Oli juba videvik, kahutas tugevalt ja kõnnitee seetõttu libe. Poole mäe kohal avas tüdruk korraga suu:

«Mul polegi kuhugi minna.»

«Kuidas ei ole? Aga vanemad, sõbrad?...»

«Mul ei ole vanemaid. Sõpru ka ei ole.»

«Miks sa ämma juurde tagasi ei sõida?»

«Ta pole mulle mingi ämm, me polnud ju registreeritud. Pealegi kihutas ta mu välja.» Tüdruk karjatas vaikselt ja kukkus raskelt põlvili. Ka poiss libises. Ta ulatas tüdrukule käe. See klammerdas end poisi käevangu, nagu kavatseks mõni harvadest vastutulijatest selle ta haardest lahti tirida.

«Aga Viljandis sa ju ometi tunned kedagi?»

«Mitte kedagi. Olen siin elus teist korda.»

«Siis tuleb sul võõrastemajja minna.»

«Mul pole passi. See kadus juba kolm kuud tagasi ära. Ja mis sest passist, raha pole mul niikuinii kopikatki, isegi taksojuhile jäin viisteist kopikat võlgu.»

«Aga hauale lilli ostsid!»

«Vahetasin ühelt mutilt oma kootud mütsi eest. Või arvate, et ma poose pärast palja peaga käin?» Isegi seda ei öelnud tüdruk trotslikult, vaid tuimalt, nagu käiks jutt kellestki teisest, talle võõrast inimesest. Joe käe alt aga hoidis ta endiselt kinni peaaegu kramplikult.

«Sa lagistad juba praegu hambaid nagu hunt... kas sul mingeid soojemaid riideid ei olnud selga panna?» päris poiss pisut kohtlaselt.

«Mul olid talvemantel ja punane kampsun, aga kirstu ostmiseks müüsin mõlemad maha. Nad polnud enam uued, palju nende eest ei antud, hea, et üldse ära võeti, ainult hauakaevajate jaoks jäigi üle. Ja takso jaoks nelikümmend kopikat.» Nad olid jõudnud teatri kohale. Otsustada ei olnud õigupoolest midagi, kui ta päris metslane ei tahtnud olla — tüdrukut ei saanud ometi siia külma ja pimeduse kätte jätta.

«Midagi erilist mul pakkuda muidugi pole, aga mida on, selle jagame ausalt kaheks: õled, leivakannika ja pudeli piima. Ma panin enne äratulekut ahju küdema, selle aja peale peaks tuba soe ka olema. Ja sooja teed, seda võid juua nõrkemiseni, suhkrut jätkub. Oleme rääkinud?» Joele jäi mulje, et tüdruk ei olnud ta juttu taibanud. «Lähme siis üles?» Tüdruk noogutas ja klammerdus uuesti ta käevangu.

●●● 19.

«Mantel riputa siia... ma panen köögis tee kohe hakkama,» toimetas poiss esikus.

Tüdruk puhkes nutma nii ootamatult, valjusti ja ahastavalt, et Joe kaotas pea. Instinktiivne vastumeelsus, mida ta pealesunnitud külalise vastu tahtmatult oli tundnud, hajus sedamaid. Tüdruk oli tõepoolest kokku vajumas.

«Ära nüüd nuta . . . tule, tule kööki . . . istu siia . . . Kõik läheb üle, kõik läheb veel hästi . . . sa saad uue poisi ja uue lapse . . .» kordas Joe mingeid mõttetusi ja püüdis millegipärast tüdruku pisaraid pühkida. Tüdruk konutas taburetil, peod kõvasti vastu nägu surutud, ja nuttis lausa ahastavalt. Ebasündsalt ja kohatult meenusid poisile maadlejakehaga taksojuhi sõnad ja naeratus:

«Muldlagi sai paks . . . kui uksed kinni hoiad, ei kosta siit ükski kiljatus läbi . . .» Joe põlvitas tüdruku ette põrandale.

«Aga sul on ju jalad jumala märjad ja külmad kui jäätükid . . . kuidas sa nendega üldse kõndida jaksasid?» Poiss oli rõõmus, et leidis mingi tegevuse: ta pani vee gaasipliidile sojenema, tõi lauale pooliku leivapätsi, pisut kuivanud juustutüki ja pudeli piima. Tüdruk nuttis endiselt. Uuesti põlvitas Joe tabureti ette ja katsus tüdruku kõhnu sääri. Nõelutud lapsesukad olid märjad peaaegu põlvini.

«Kohe, kohe läheb vesi soojaks, siis saad sooja teed . . .» Tüdruk ei reageerinud. Poiss tiris tal kingad jalast ja vaatas nõutult üles: «Sukad tuleks ka ära võtta . . .»

Endiselt ei teinud tüdruk tast väljagi. Kõhklevalt tõstis poiss kleidiserva kõrgemale ja tegi ühe tripi lahti.

«Ära . . . ma võtan ise!»

«Oota, ma toon sulle oma dressi!»

Vesi pliidil hakkas aurama.

«Nii, soe tee on meil olemas, joo, joo . . . Ja dress tõmba peale! Kahju, et pesukaussi ei ole, aga pane jalad siiasamasse . . .» Poiss valas ülejäänud sooja vee potti, katsus käega vee soojust ja laskis kraanist sortsu külma juurde. «Kitsavõitu ta ju on, aga pane jalad ilusti kõrvuti, küll nad mahuvad!»

«Sa trotsid oma supipoti ära.»

«Ei tee see potile midagi. Las ma nüüd vähe mudin neid . . . Kas hakkab juba soojem?» Tüdruk ei värisenud enam. Ta noogutas ja päris poissi uuesti teietades:

«Aga kuidas teie nimi on?»

«Mina olen Joe ja sina. Aga lähme nüüd tuppa, ma arvan, et seal on soojem.» Poiss jagas õled pooleks ja tegi teise aseme teise toanurka. Tõi sahvrist magamiskoti, nööpis selle lahti ja sai nii teise teki. Aset tehes kaalutles Joe, kas pakkuda tüdrukule võimalust üksi riidest lahti võtta ja selleks ajaks kööki taanduda või lasta lihtsalt tuli surnuks ja püksid siinsamas ilma peenutsemata maha ajada.

Ühest küljest pole ta muidugi mingi printsess ja on alles plikatirts, teisest küljest siiski noor lesk ja leinav ema pealegi.

«Kas see ase on mulle?»

«Jah, see on sulle.»

Tüdruk keeras talle selja ja tõmbas mummulise kleidi üle pea. Peale musta maika ja trikoopükste ei olnudki selle all midagi.

«Sellepärast sa nii värisesidki . . .» nentis poiss. «Ja oled sa alles kondine!» Küsimus lahtiriietumise tseremooniast oli seega lahendatud. Tüdruk võttis asemelt endale teki ümber õlgade ja istus kotile.

«Kas sul kammi on?»

«On. Ma unustasin su nime ära.»

«Asta.» Tüdruk hakkas pead kammima.

«On sul alles juuksed!» imestas poiss. «Ja mustad kui indiaanlasel.»

«Võib-olla ma olengi indiaanlane.»

Joe ajas püksid jalast.

«Kas ma jätan tule põlema?»

«Minu jaoks küll mitte.»

«Kus sa eelmisel öösel magasid?»

«Bussijaamas.»

«Pingil pikali?» Ase tundus harjumatult kõva.

«Ei, istudes. Seal ei lubatagi pikali heita ja ma poleks saanud ka, mul pole ju pikki pükse.»

Poiss kiikas tüdruku poole. See tõmbas endist viisi pikkamööda ja korrapäraselt ikka ülevalt alla. Siledad, helevalged põlved valendasid. Kuidas saavad sel kondisel plikal üldse olla nii pehmed ja valged põlved?

«Sa rikkusid oma supipoti ära.»

«Küll ta läheb puhtaks jälle.»

«Mul ei ole veel mitte keegi mitte iialgi jalgu pesnud. Mitte keegi. Sa ei oleks tohtinud seda teha!» Tüdruk ei kamminud enam, vaid vaatas Joe poole. Läbi hämaruse valendas ainult valge laik.

«Nad olid ju läbi külmanud.»

«Kas sa elad siin?»

«Miks sa nii küsid?»

«Sest siin pole mööblit.»

«Jah, ma elan siin.»

«Päris üksi?»

«Jah, päris üksi.»

Ikka veel valendasid tüdruku põlved üle toa. Millegipärast hakkasid tüdruku küsimused ja ta põlved poissi ärritama.

«Head und nüüd!»

«Head und, Joe!»

●●● 20.

Kui Joe hommikul riietus, tüdruk alles magas. Oli muidugi ebasünnis teda äratama hakata, teine mitu ööd magamata, aga niisama minema panna ka ei sobinud. Pärgel ise võtku seda Kõpu poissi kõige tema noorikuga! Joe kummardus ja puudutas õrnalt tüdruku õlga:

«Asta!»

Tüdruk pööras pead ja vaatas poissi pärani silmi, nagu oleks ta magamist ainult teeselnud. Tal on pisut mandlilõikega silmad, märkas poiss.

«Ma hakkan tööle minema.» Tüdruk ei vastanud ega noogutanud, justkui poleks ta kuuldut mõistnud. «Ma hakkan tööle minema. Kui sa välja lähed, jäta uks rahumeeli lahti, siit pole midagi varastada.»

Tuba oli jahedamaks läinud, akna alt sõitsid põrisedes mööda mingid krusad, ahhillesed ei lasknud korralikult astuda — kõik oli täpselt samuti kui eile või üleeilegi, välja arvatud see plika siin.

«Ma ei lähe välja.»

«Ja mida sa siin teed?» hämmeldus poiss. Ta soovis, et oleks söandanud vastata: lähed küll ja kohe. Kümne minuti pärast ja koos minuga. Tüdruk tõusis istuma, käed ümber põlvede, kõhnad õlad paljad. Samas asendis istus ta õhtulgi, registreeris poiss. Ja kus kohas on ta jõudnud juba päikest saada?

«Kas sa endale mingit tööd ei taha vaadata? Tikuvabrikul on ühiselamu ka.»

«Ühiselamusse ei lähe ma mingi hinna eest! Ja mind ei võetagi kuhugi tööle, mul pole ju passi.»

Veider plika tõepoolest! Kas ta ongi nii loll või tembutab ainult? Siia ta ju ka ometi jääda ei saa.

«Sa pead endale miilitsast uue passi hankima.»

«Ma tean.»

«Miks sa siis ei tee seda?»

Miks sa siis ei tee seda? . . . See on ju Elsa lause. Elsa, kellele kunagi ei tohi öelda, et ma tahaksin teha seda, teist või kolmandat, sest Elsal on alati vastus valmis — miks sa siis ei tee seda? Ja kõige hämmastavam on see, et väga harva on juttu millestki niisugusest, mis üldse tehtav ei ole. Aga sellest plikast tuleb kähku lahti saada.

«Miks sa seda siis ei ole teinud?» kordas poiss.

«Ei ole julgenud. Nad hakkavad sõimama ja teevad trahvi, aga mul ei ole raha.»

Joe vaatas kella: tuli astuma hakata.

«Hea küll, õhtul arutame edasi.»

«Mitmes sinu kuur on? Jäta mulle võti.»

Kõigest hoolimata jõudis ta siis eile õhtul pimedas isegi seda märgata, et kuurid on õues? Üpris kummaline tüdruk!

Kui Joe õhtul töölt tuli, istus Asta köögis akna all taburetil ja nõelus sukka. Tuba oli soe ja asemed korda tehtud. Praeahjul seisev väike transistor andis päevauudiseid.

«Kust see pärit on?»

«Kaks kleiti, triikraua, kombineed — kõik peitis mutt enne ära, kui ta mu ukse taha viskas. Kõik, mis mul üldse oli, koos kohvriga. See on ainus, mille ma sain laualt kaasa haarata.»

«Ja tont nendega, ostad uued. Ma tahaksin enne trenni midagi hamba alla saada . . . Siin peaks olema veel klaasitäis suhkrut ja terve pakk margariini . . . Kas sööme täna leiba suhkruga ja homme praetud leiba või vastupidi?»

«Värskemat leiba on parem niisama süüa ja kõvemat praadida.»

«Jälle õige,» rõõmustas poiss. «Selle peale meesterahvas nagu ei tulegi. Ah jaa — natuke on veel kartuleid ka. Ära muretse, ülehomme saame palka.»

«Ma ei muretsegi.»

Joe hakkas leiba lõikama.

«Ära rohkem lõika!» keelas tüdruk arglikult.

«Miks siis?»

«Ma . . . ma panin ahju mundris kartuleid, kohe võtan välja . . . Nad peaksid juba küpsed küll olema . . . Ma ei teadnud ju täpselt, mis kell sa tuled.»

«Siis on meil õhtuks koguni kaks rooga,» rõõmustas poiss. «Kohe teine elu, kui naishing majas.»

Kui Joe trennist tuli, oli Asta juba asemele pugenud ja kammis juukseid. Poissi nähes vupsatas ta kohe püsti:

«Ma keetsin sulle teed . . . kohe lasen soojaks.»

«Ole-ole pikali, küll ma saan ise. Kas toon sulle ka?»

Tüdruk puges uuesti teki alla. Ta näis kohkunud ja pingul nagu võrku sattunud metsloom. Joe jõi tassi teed, kustutas tule ja heitis samuti pikali. Mõne minuti pärast, kui poiss oli peaaegu uinumas, kuulis ta teiselt asemelt summutatud nuuksumist. Tänavamelu akende taga oli lakanud ja vaikses toas kostsid nuuksed valjusti ja selgelt. Lavalt oleks see ka rõdu viimasesse ritta kuulda, mõtles poiss tigedalt. Tal oli ebameeldiv ja millegipärast häbi. Jälle tuli seda plikat kantseldama hakata, ei saa ju lihtsalt teist külge keerata ja norinal magama jääda, kui teine inimene siinsamas ennast tühjaks nutab. Poiss kohendas peaaluse kõrgemaks, keeras enda selili ja hakkas vaikselt rääkima.

«Täna keskpäeval matsin ma ühe vanainimese tikuvabriku lähedalt. Kas sa oled tikuvabrikust mööda käinud? Seal ümbruses on alati haavapuu lõhn. Mitte metsa lõhn, vaid selle puu lõhn, mida saetakse. Tartus käisin ma ülikooli ajal vahepeal Rebase tänava kastivabrikus tööl, olin seal prussija ja ümber oli alati niisugune lõhn.

Kas panid tähele, ma ütlesin «vanainimese»? Muidu räägin ma ikka vanaemakese või memmekese või kuidagi niimoodi, aga sellel polnud kunagi lapsi olnud. Naabrid ei teadnud ka öelda, kas ta kunagi abielus oli või mitte, ta oli siia kolinud alles viis-kuus aastat tagasi. Nii me teda sealt ära saatsimegi, ei lapsi, laululehti ega orkestrit, ainult paar muldvana eidekest, kes kuulavad kõiki matuseid, ja see haavapuu lõhn.

Seal Rebase tänaval kastilauavabrikus oli sellepärast hea tööl käia, et võis ise valida, millal tööle tuled, kas kohe kella viiest, kui teised töö lõpetasid, pärast tantsupidu või alles hommikul kella nelja paiku. Ainus sundus oli see, et hommikuks pidid pakud prussitud olema.

Lapsed lähevad kõigil mööda ilma laiali ja paljukest neist kaugel elavaist isadest-emadest ikka enam hoolitakse, aga nii hauda minna nagu see tänane eideke, seda ei sooviks küll vaenlasele ka. Kui su haua juures pole ühtegi lähedast inimest, ainult need paar muldvana eidekest kusagilt võõralt õuelt ja haavapuu lõhn.»

Poiss vaatas Asta poole. Tüdruk istus nagu eilegi, tekk ümber õlgade ja selg vastu seina, ega nuuksunud enam. Tema põlved näisid veel valgemad, pehmemad ja siledamad kui eile.

●●● 21.

Hommikuti ei kahutanud enam. Kõnniteedel ootasid äravedamist talvel tänavale puistatud, nüüd kojanaiste kokkulükatud liivahunnikud, õhtuti aga kerkis äärelinnade aedadest lõkete kirbelõhnalist suitsu.

«Asta! . . .»

«Jah.»

«Kas sa magad?»

«Ei.»

«Mulle ei tule ka und. Millele sa mõtled?»

«Niisama.»

Oled sahisesid: tüdruk tõusis istuli, võttis teki ümber õlgade ja hakkas pead kammima. Aeglaselt, rahulikult ja järele mõeldes, nagu igal õhtul. Joele näis, et põlvede sära helgib üle terve toa.

«Homme saad siis passi kätte.»

«Sa ütlesid juba.»

«Kumma kasuks sa otsustasid, kas kaubastu kotalattu või laboratooriumi?»

«Laohoidja oli sümpaatsem.»

«Siis hakkad sa neliteist rubla kuus rohkem palka saama kui mina. Kahe peale kokku annab päris kena raha ära.»

Kamm jäi poolele teele. Poiss hammustas huult: kust selline totter mõte? Miks kahe peale, kui tüdruku osa on pealegi suurem? Justkui peaks tüdruk teda selle neljateistkümne rubla ulatuses, mida ta rohkem teenib, üleval.

«Üks autojuht rääkis mulle maruda loo. Ta võttis Tallinnast külmhoonest koorma peale ja reisijaks kellegi verinoore, hästi lühikese seelikuga plika. Läbi linna sõites kiiganud autojuht, nagu ikka, Tallinna noorikute jalgu. Näinud küll, et tüdruk tema kõrval muudkui niheleb, aga ei mõistnud sellest midagi arvata. Kusagil Tselluloosi kohal

virutas tüdruk talle korraga vastu nägu ja käratas: mis sa, kurat, teisi vahid, kui mina sul kõrval istun! Endal olnud seelik juba nii üles kruvitud, et kintsud jumala paljad. Eks ole pentsik lugu?»

«Miks sa seda mulle praegu räägid?»

«Lihtsalt niisama, tuli meelde. Mis sa sellest arvad?»

«Loll tüdruk oli. Mõni kilomeeter linnast väljas oleks see autojuht hakanud niikuinii ta jalgu vahtima ja veel enne Mäo risti käed külge ajanud.»

«Vaat kuidas! Igatahes tore arvamus on sul meessoost.» Tüdruk ei vastanud. «Homme on mul raske päev, tervelt kümme paari.»

«Eks tüdrukud taha ikka pühiks mehele saada.»

«Või poisid naist võtta.»

«See pole hoopiski üks ja seesama.»

«Kuidas nii?»

«Mehele tahab iga tüdruk saada, aga naisi võetakse teistmoodi.»

«Jah? Ja kuidas siis?»

«Noh, kas sellepärast, et tüdruk on sedapsi, või kui poiss tüdrukut muidu kätte ei saa või jälle korteri või varanduse pärast!»

«Aga armastus?»

«Armastus! Nagu poisid üldse teaksid, mida see sõna tähendab! Vaevalt saad mõnega kahekesi jääda, kui aetakse käsi kähku kleidi alla ja hakatakse pükse tirima . . . See on kogu see poiste armastus.»

«Alati see ei ole nii.»

«Mina pole küll midagi muud kohanud.»

«Miks sa siis temaga üldse elasid?» kähvas poiss mõtlematult.

Ilus tervis! Siis sellepärast ta on kogu aeg nii pingul, et kardab, arutles poiss. Kardab, et ma need kaks meetrit ära forsseerin. Võta näpust! Kui su põlved ka nii helendaksid, et ma nende valguses näeksin ajalehte lugeda, kui su juuksed ka põlvedeni ulatuksid või su silmad kaks korda pruunimad oleksid, kui nad on, — seda forsseerimist võid sa surmalaupäevani oodata!

●●● 22.

«Kas sa magad?» See polnud isegi sosin, vaid ohe. Kui tüdruk tõepoolest magab, siis ta seda ei kuule.

Öled sahisesid. Asta toetas käed vaheliti kukla taha.

«Ei maga.»

«Räägi veel midagi oma lastekodust.»

«Lastekodu nagu lastekodu ikka . . . sealt pole midagi rääkida.»

«Ja vanematest ei teadnud direktor ka midagi?»

«Ei vähimatki. Aga ütle, kas see saab võimalik olla, et ma oma ema mäletan? Justkui teisest ilmast või mingist teisest elust. Mitte nägu, aga seda, kuidas ta tantsib: tal on seljas lühike seelik ja jalas säärikud. See mälestus pole mitte nagu film, vaid nagu sähvatus, üks foto ja seegi selja tagant. Usud, et kaheaastane laps võib midagi niisugust mäletada?»

«Miks mitte! Aga kas sa mäletad kõike selgelt?»

«Ei tea isegi. Ma vist olen ajapikku hakanud sellele fotole üht-teist juurde mõtlema.»

«Kas säärikud olid sõdurikirsad ja seelik vormiseelik?»

Tüdruk tõusis hämmastunult istukile.

«Ma ei ole sellele mõelnud . . . Aga minu arust mitte. Ja seal oli midagi punast, aga mis nimelt, seda ma ei mäleta: säärikud või seelik või koguni pluus.»

«Unenäod ei ole värvilised. Sa mõtled tõepoolest üht-teist ise juurde.»

«Aga see pole ju unenägu!»

Poiss tõusis.

«Teed tahaks. Kas toon sulle ka?»

«Too pealegi.»

Veel kolm päeva ja näen jälle Elsat, mõtles poiss. Saab paar päeva närve puhata. Tüdruk on ju vaikne ja viisakas, püüab kõik ära teha ja loeb soove silmist, aga ikka pole kodus enam rahu ega asu.

«Millest teie tüdrukud kõnelesid, kui te omavahel olite?»

«Millest tüdrukud ikka räägivad. Poistest. Ja veel sellest, kuidas ruttu minema saada.»

«Teil oli seal ju kõik olemas.»

«Toideti hästi ja viimasel ajal anti riided ka korralikud, mitte halvemad kui kodulastel. Kingi saime küll ühe paari

aastas ja kõige odavamaid, aga suvel käisime sovhoosis raha teenimas ja ostsime endile ise veel kallimad kingad jalga, kui kodulapsed kandsid.»

«Miks te siis minema kippusite?» päris Joe pisut loiult. Soe tee oli ta uniseks teinud ja meelsamini jäänuks ta vait, et enne uinumist veel pisut Elsale mõelda.

Asta sööstis püsti ja peaaegu viskus Joe kõrvale:

«Sa ei tea, miks saavad peaaegu kõik meie tüdrukud, kes kaheksa klassi lõpetavad, kole ruttu lapse ja elavad harva õnnelikult? Sellepärast, et meid on nii kerge petta! Nooremad tüdrukud läksid omavahel lausa kaklema, kui tädi õhtul ühte silitas ja teist mitte. Toit ja riided pole veel kõik, me vajasime armastust. Sellepärast võibki iga poiss, kes meiega natukenegi õrn viitsib olla, meid sedamaid selili lükata. Meil pole ju mingit tuge.»

Joe seadis tüdrukule teki ümber õlgade ja surus vaevu maha soovi ta vastu ennast tõmmata.

«Kas tema oli siis sinu vastu õrn?»

«Sina oled tark ja hästikasvatatud . . . Mida mõistad sina meiesuguste elust?»

«Vahest natuke ikka,» muigas Joe. Seda lauset oleks pidanud ema kuulma, mõtles ta, ema ja poisid Pikalt tänavalt.

«Eks õpeta siis, kuidas istuda talvel kuuekorruselise maja trepikojas betoontrepil? Kui poiss tahab kavaleri mängida ja oma mantli istumise alla viskab, hakkavad tal endal varsti hambad plagisema. Mina ka oma mantlit alla panna ei saa, sest ta võib määrduda ja teist mul ei ole. Mantli võib tagant üles tõsta, aga siis peab ka kleiti kergitama, sest ka see võib määrduda ja teist mul ei ole . . . Kaua võib istuda talvel kuuenda korruse koridori betoontrepil õhukeste trikoopükstega?»

«Kas teil siis kuhugi minna ei olnud? Kas või kohvikusse?»

«Ta oli laia joonega poiss: kui raha oli, tegi heldelt välja, aga seda juhtus väga harva. Mina elasin tehnikumi intris, tema sugulaste pool kuskil kapi taga . . . Jäigi üle osta «Valge kange» ja leida vaikne nurgake kusagil kuuenda korruse trepikojas.»

«Kas sa armastasid teda?»

Asta ägedus ja hoiak panid poisi lausa kohkuma.

«Niisugust joodikut ja loru ei saa keegi armastada. Ta

oli lihtsalt esimene poiss, kellele ma meeldisin, kes oli minu vastu nii hea, nagu ta oskas, kes mind tahtis. Suudad sa sellest kunagi aru saada?»

«Kohe küll mitte. Sa pead mulle pisut aega andma.»

●●● 23.

«Asta! Asta!»

«Sa kordad aina minu nime.»

«Nagu Juudit Olovernese oma. Miks ei kohtunud me juba aasta tagasi?»

«Siis poleks sa mind tähelegi pannud. Niisugust kondist tehnikumiplikat.»

«Kellel on maailma kõige ilusamad juuksed.»

«Ega kõik saa sinusugused lumelambad ka olla.»

«Ja kellel on maailma kõige ilusam suu. Küpse naise suu värskes tütarlapsenäos.»

«Mulatitari suu! Sa ise eile ütlesid, ära püüagi tagasi ajada! Aga ära räägi nii palju, suudle parem . . . Mulle meeldib väga, kuidas sa suudled!»

«Kui vana sa õieti oled?»

«Kapsalõikuse ajal sain kaheaastaseks.»

«Aga ausalt?»

«Usud, mulle tikub kogu aeg naer peale, nii kerge on olla . . . Tead, mida ma praegu kardan?»

«Mis on sul karta, kui me oleme kahekesi?»

«Et see kõik on unenägu. Et ma ärkan korraga üles ja kõik on jälle nii nagu enne. Ma tean, et minus ei ole midagi ilusat, peale juuste vahest; ma tean, et olen rumal ja harimatu tüdruk . . . Aga lahti sa minust enam ei saa, ära loodagi, ma hoiatasin sind juba esimesel õhtul.»

«Ära räägi nii! Sa ei tea ju isegi, mida räägid! Ühelgi mehel, olgu ta sant või miljonär, pole maailmast saada midagi rohkemat kui sinusugune tüdruk. Sinu hambad, sinu väikesed kõvad rinnad, sinu piht ja puusad on maailma kõikide asjade algus ja lõpp, kõikide asjade mõõt, mis maailmas on olnud ja tuleb . . . Ainult sinusugune tüdruk on tõeline rikkus ja kõik muud varandused vaid peotäied

sätendavaid kivikesi või sügisesi puulehti . . . Suudad sa seda kunagi mõista?»

«Sa pead andma mulle natuke aega sellega harjuda. Aga ära räägi nii pikalt, suudleme parem!»

«Meeldib sulle minuga olla?»

«Ma poleks ealeski arvanud, et see nii hea võib olla. Ma lähen selle juures nagu pööraseks. See on vist kole rumal, eks?»

«Ei, see on ilus. Ai, ära hammusta! Ja ära nii kõrgele plekke tee, mul on homme matus.»

«See on selle karistuseks, et sa mind nii kaua oodata lasksid. Oled sa üldse kokku lugenud, mitu päeva armastust sa oma jonnimisega ära raiskasid?»

«Missuguse jonnimisega?»

«Et sa varem minu juurde ei heitnud.»

«Ilus tervis! Ja oleksid mu kohe vastu ka võtnud?»

«Muidugi.»

«Taga targemaks!»

«Kui ma sind esimest korda seal Kõpus kuulsin, hakkasid sa mulle pööraselt meeldima. Vaatasin kohe, et sul pole sõrmust ka sõrmes.»

«Vaat kuidas! Noh, sinu nuttu kuuldes poleks ma selle peale küll tulnud.»

«Ega sa ometi arva, et ma ükskõik kelle juurde oleksin öömajale tulnud? Aga kui sa mul oma supipotis jalgu pesid, siis ma ju hoiatasin sind kohe otse.»

«Hoiatasid?»

«Nojah. Ma ütlesin ju, et seda poleks sa tohtinud teha.»

«Kas see oli siis hoiatus?»

«Muidugi. Seda poleks sa tohtinud teha, sest nüüd ei anna ma sind elu lõpuni vabaks. Kas sa sellest siis aru ei saanud?»

«Aga sa ei teadnud minust sel ajal ju mitte midagi?»

«Teadsin küll. Seda, et sa mulle pööraselt meeldid. Minu jaoks oli sellest küllalt.»

«Ja siin arvasid sa kohe, et ma varem või hiljem selle eikellegimaa ära forsseerin?»

«Muidugi. Sa oled ometi mees, mitte mõni lödipüks.»

●●● TEINE PEATÜKK ●●●

●●● 1.

«Enne kammisid sa igal õhtul juukseid, aga nüüd jääd kohe magama nagu kott.»

«Mul on sellepärast endal ka piinlik, aga ma ei saa sinna midagi parata. Ma tean endast, kui paha on uinuda, kui teine juba magab.»

«Ei, ega ma sellepärast räägi! Ma lihtsalt imestan, kuidas sul ometi uni nii ruttu peale tuleb. Muidu otsitakse vähemalt mugavamat asendit või vahetatakse külge, aga sina saad nagu kuuli rindu — kukud pikali ja ei liiguta enam kätt ega jalga. Eile ma jõudsin lugeda napilt viieteistkümneni, kui sina juba magasid.»

Joe istus taburetil ja vaatas, kuidas Asta liha praeb. Tüdruk üllatas teda päevast päeva oma teadmistega taime- või loomariigist, aga praeliha ta küll lõigata ei osanud. Sellisele piki kiudu lõigatud tükile ei aita mingi praadimine. Hakata seda Astale seletama? No ei, sellele liimile ta ei lähe!

«Mida sa teeksid, kui sa korraga rikkaks saaksid?» Asta lõtus poisile sülle. Tal oli ees täpiline põll ja juuksed mingi punase paelaga hobusesabaks seotud. «Säared on sul peenikesed kui kepid, aga kintsud päris pehmekesed . . . noh, ütle, mida sa teeksid?»

«Kingiksin kõik sulle!» sosistas tüdruk talle kõrva.

Kuidas saab nii kõhnal plikal olla nii madal alt?

«Aga kui ausalt vastata?»

Uuesti kummardus tüdruk ta kõrva kohale:

«Ikka kingiksin kõik sulle.»

«Vaata, liha läheb kõrbema,» ei pidanud poiss vastu. «Ma

ei mõelnud seda. Mida sa ostaksid või teeksid või kuhu sõidaksid?»

«Kõigepealt ostaksin uhke kleidi ja kõrge kontsaga kingad. Tahaksin nii väga kuulata, kuidas sa laupäeviti registreerid, aga mul pole ju midagi selga panna.»

«Kas sa kuhugi sõita ei taha?»

«Tahan küll, juba ammu tahan — Saaremaale.»

«Tead, ma jõin korra «Koidus» ühe veidra vanamehega koos õlut ja see ütles ka, et temal on elus veel üksainuke soov — näha Kuressaare lossi.»

«Veel tahaksin ma endale loomi, palju loomi — lehma ja lambaid ja koera ja kassi . . . Kassi saab tegelikult ilma rahatagi. Aga mida sina teeksid, kui korraga rikkaks saaksid?»

«Mina? Ostaksin kõik linna jäätiseputkad tühjaks ja jagaksin lastele laiali. Ostaksin ilusa ja kalli raadio, kingiksin sulle ja viskaksin selle vana aknast välja.»

«Miks sa seda väikest ilusat aparaati nii vihkad?» oli Asta üllatatud.

«Tõsta liha nüüd tassile ja hakka jahu pruunistama, muidu jääme ilma kasteta. Ja ega ma teda ei vihka, tahaksin lihtsalt, et kõik, kõik, mis sul on, oleks saadud minu käest.»

«Kas ma sibulat ka lõikan?»

«Aga muidugi, mu kallis! Ja praadimiseks lõigatakse liha risti kiudu, mitte pikuti.»

«Miks sa seda õigel ajal ei öelnud?»

«Kartsin, et nagu ma nüüd noka lahti teen, sokutadki sa lihalõikamise minu tööks.»

«Kulla mees, ära seda küll karda. Kas sa veel aru pole saanud, et mulle meeldib naine olla?»

●●● 2.

Võttis aega mis võttis, aga täna on see tähtis päev käes. Joe ja Asta, viimase šeff konsultandiks kaasas, kõndisid kušetti ostma.

«On jutukas eit!» jõudis Asta Joele sosistada, enne kui Tartu tänava poodi jõuti.

Maitsed läksid diametraalselt lahku.

«Kõige moodsam on igatahes see saarepuust otstega roheline,» seletas šeff autoriteetselt. «Mööbliks on punane ja roheline üldse kõige sobivamad toonid, sellele siin aga annab, kui te edaspidi veel mööblit soetate, kõige paremini teisi esemeid juurde sobitada.»

«Magamisase olgu pehme ja lai,» vaidles Joe ja soovitas halli kattega eksemplari. «Välimus on kušetil minu silmis teisejärguline.»

«Punane on ometi kõige ilusam,» imestas Asta. «Kuidas küll see saab sulle meeldida!»

Laohoidja, korpulentne teises nooruses daam, lõi Astaga ühte leeri.

«Laia aset igatsevad meiesugused vanemad paarid. Muidugi oleks päris omaette veelgi etem,» seletas ta magusalt. «Teie vanuses oleksin mina kas või noateral läbi ajanud. Aga alati ei aita ka heast sisust, see on aseme pehmusest, laiusest ja värvist, kaubal peab olema ka kaubanduslik välimus.

Minu tädi müüs möödaläinud aegadel Viljandi turul võid. Vasakult ja paremalt osteti kohe ära, tema käest ei küsinud keegi hinda ka mitte. Küll tädi mõtles ja kratsis kukalt, et mis vigur see küll ometi on. Viimaks üks naaber ütles, et mis sa imestad, vaata ise ka, mille sees sul või on. Või olnud aga selle sangaga poti sees. Tädi seletanud vastu, et see ju jumala uus ja puhas pott, alles paar päeva tagasi ostetud, ja ega ta mõni hull ole, et kasutatud potti . . . aga või jäi talle kätte ikka.»

«Aga maitselt võis tema või üle turu olla,» naeris Joe.

«Võis muidugi.»

«Näete nüüd, te räägite ise endale vastu. Need võiostjad läksid siis puhtalt toote mittekaubandusliku välimuse õnge ja jätsid kõige parema kauba ostmata!»

«Tule korraks siia!» kutsus Asta pisut kärsitult ja sosistas Joele kõrva: «Aga sa kujutle, millisel foonil mina kõige ilusam välja näen: ahjupaistel, täiesti paljalt.»

Naisega, kellele meeldib naine olla, annab tänapäeval päris harjuda.

«Vist punasel.»

«Mida sa siis veel kokutad?»

Joe kiirustas tööle, Asta kiirustas tööle ja kušett jäi õue, kuuri ukse ette. Kuuril oli ka etteulatuv osa, nagu vanal taluaidal, aga kušett jäi lausa lagedale.

Neljandalt paarilt allkirju võttes märkas poiss, et õues tibutab vihma. Ta lõpetas talituse kiirendatud tempos, pukseeris paari uksest välja ja haaras telefoni.

«Sajab, sunnik! Et me teda saatanat vähemalt kuuri serva alla varju ei tõstnud! Kas sa saaksid korraks koju joosta ja järele vaadata, kuidas seal on, mul uus paar ootab?»

«Õu oli ju rahvast täis, kui me autoga sisse sõitsime,» lohutas Asta. «Nad nägid küll, et see on meie jagu, mõnel on ikka nii palju aru peas, et nad ta selle meetri tahapoole nihutavad.»

«Oota sina . . . Aga kui sa teeksid kähku treti ära?»

«Ega me päris huntide hulgas ka ela. Selle aja peale on ta juba niikuinii märg ja hakkab nagu üle ka jääma.»

Viis minutit viis läbi astus Joe õueväravast sisse. Õu oli rahvast täis nagu ikka. Kušett seisis endises kohas.

●●● 3.

Joe mõistis isegi, et Asta musta patsi pärast muutub ta vaeste blondide pruutide vastu päev-päevalt ebaõiglasemaks. Mis parata, kui korraga meeldisid talle pruudid ainult sedavõrd, kuivõrd nad Astaga sarnanesid.

See blondike on ilmselt harjunud meeldima. Objektiivselt võttes on sellest toast vähe nii vormikaid noorikuid läbi käinud, takseeris Joe. Juba kleidiriide pealt hoidis ta kokku kena kopika — nii julget dekolteed polnud poiss enne näinud.

Pagana pihta, seistes ei saanud nii aru, aga kõndimine reedab kohe ära — ta sinder julges tõepoolest ilmuda ilma rinnahoidjata! Joe luges akti: agronoom, kõrgem haridus . . . Ka poisil pole viga. Sellise Kalevipoja kasvu ja nende õlgade kohta võiks pea ju vähe suurem olla, praegu meenutab ta juba liialt Kristjan Raua «Kalevipoja»-illustratsioone, aga on siis tänapäeval suur pea mehe kõige tähtsam voorus? Eriti veel nii julgelt eksponeeritud rinnapartiiga blondi naise jaoks?

Joe jättis targutamise ja asus asja juurde.

«Abiellujate vanemad, palun hetkeks tähelepanu! Meil on niisugune traditsioon, et neile tugitoolidele istuvad abiellujate vanemad. Siia, minust vasakule, istuvad pruudi isa ja peiu ema, minust paremale vastupidi, see on pruudi ema ja peiu isa. Te sisenete rahulikult kohe pärast pruutpaari ja võtate kiirustamata oma kohad sisse. Pärast tseremoonia lõppu annan ma teile võimaluse olla esimesed õnnitlejad.» Pühalikult ja väärikalt kobisid kaks vanapaari uksest välja. Abiellujad olid neile järgnemas, kui Joe energiliselt sõnas: «Pruuti palun hetkeks siia jääda!»

Agronoom toetas õla vastu uksepiita ja pani parema käe puusa. Pisut väljakutsuvalt puusa, leidis Joe ja oleks tahtnud omagi kätt sellele ümarale puusale toetada.

«Aktile kirjutatakse alla seistes, laud aga on madal ja tuleb omajagu kummarduda . . . Kardan, et seejuures võib kleit tagant küllalt kõrgele üles kerkida. Kui soovite, võite erandina ka istudes alla kirjutada.»

«Milleks seda?» oli blondike väga imestunud ja hööritas enda kirjutuslaua juurde tagasi.

«Ma kardan, et teie lühike kleit võib tagant üles kerkida,» kordas Joe pisut kohmetult. Pruut astus veelgi lähemale, toetas pihud lauale ja sosistas vandeseltslaslikult:

«Ärge kartke midagi, las aga kerkib, mul on ilusad jalad ja prantsuse sukkpüksid!»

Hetkeks üksi jäänud, mõtles Joe õelalt: nüüd minnakse kui Türgi sõtta ega ole siin enam tagasivaatamist. Ta haaras sahtlist Underi luuletuskogu ja hõikas sõjakalt:

«Uksed valla! Muusika!»

Ja lahing algas.

«Lugupeetud abiellujad!

Käes on aastaaeg, kus mitte ainult linnud kahekesi ei lenda, vaid isegi tuul kahekesi puhub, kus iga käsi otsib kätt — sirelite õitseaeg on käes! Lubage mul teile sel puhul lugeda meie suurima armastuslauliku Marie Underi värssi, mille poetess oleks nagu ettenägelikult just teile pühendanud.

Ju toomehelbed jätnud jumalaga
ja sirelite õitseaeg on käes:
kõik pungad pakatavad täies väes,
kõik põõsad sinetavad maja taga.

Ja öösiti nüüd ei ma enam maga:
mu süda õhetab kui hõõguv ääs —
ah, sirelite õitseaeg on käes!
Kuis võiks ükskõikne olla ma ja vaga!

Kuid sind ei ole siin — misjaoks, misjaoks siis päev
nii täis neid siniverkjaid õisi loodi?
Misjaoks siis öö, nii heldelt valgeks jääv,

nii lõhnuheitvalt ümber minu voodi?
Nii raske üksi kõike ilu kanda —
kuid sind ei ole siin, et seda sulle anda.»

Kummardumine ei ole siin täpne sõna: Joe meelest kiskus pruut enda laua kohale kägarasse kui kreeka e. Näpuga allakirjutamise kohta osutades ei jäänud Joelgi nägemata, mida avarast dekolteest nii lausa pakuti. Peigmees seisis sel ajal smirna kui Semjonovski polgu kaardiväelane. Joe osutas ikka veel näpuga aktil õiget kohta, pööras siis peo ülespoole ja kergitas pisut. Käe ja rippuva kobara vahele jäi mõni napp toll. Blondiin tõstis üllatunult pea ja näitas Joele nii osavalt keelt, et valvas suguvõsa kummalgi käel seda ilmtingimata huulte niisutamiseks pidas.

Otsad hakkasid kokku saama. Joe surus sõrmused sõrme ja ulatas pruudile käe: «Palju õnne!»

Pärast üldist õnnetamist lipsas agronoom veel korraks tagasi.

«Kas vanamehed vahtisid silmad pungi? Jäägu neile minu pulmadest vähemalt seegi rõõm. Aga selle lõhnava voodi teen ma sulle ükskord tagasi!»

●●● 4.

Joele tegi pisut nalja, et Asta ei tahtnud nüüd enam üksi kuhugi minna, isegi sauna mitte. Ta ootas kannatlikult poisi saunamineku tuju ära, et need kümmekond minutit minna koos ja tingimata käevangus.

Õhtuti mängis all rannas orkester ja lahtise taeva all

tantsiti. Põrand ei olnud muidugi parkett ega tantsijadki linna koorekiht, aga Joele-Astale siin meeldis. Tantsupõranda ümber seisvaid laudu eraldasid üksteisest võreseinad. Päeval tugevasti luitunud, näisid nad hämaruses ja tulede valgel isegi romantilised. Üks selle paigakese vastuvaidlematuid väärtusi oli see, et siin võis istuda õllekannu taga terve õhtu ja keegi ei teinud pahast nägu, miks sa juurde ei telli.

«Vaata, kui ilus blond tüdruk seal tantsib,» osutas Asta. Nad kiikasid alles heki varjust, kas leidub mõni vaba laud.

«Möödunud laupäeval nägin ma alles blondikest,» vastas Joe ja seletas agronoomi-loo Astale ära.

«Oli siis ikka vägev noorik!» pilkas tüdruk. Nad jalutasid mööda veepiiri tahapoole. Asta võttis kingad jalast. Orkester mängis tangot.

«Oli muidugi, aga asi pole selles, mind pani lihtsalt imestama, kui kindlad siiski naised oma võludele on. Jumal kinkis mulle ilusa väljanägemise ja nüüd on kõik mehed kindlasti minu järele kui arust ära.»

«Mida sa muud olid, kui keset abielu registreerimist ei osanud muud teha kui pruudi võlusid vahtida!»

«Ainult sellepärast, et need nimelt selleks mulle ette serveeritigi.»

«Tark pani ussi konksu otsa ja loll neelas alla.»

«Lollilt ma seda kuulen!» vastas Joe kuivalt.

Järgnev toimus välkkiirelt kui poksimatšis: käuhti, virutas tüdruk talle sandalettidega vastu pead; matsti, laksatas Joe tüdrukule lahtise käega vastu istmikku. See ei olnud viisakuslöök, viie sõrme jälgi andis pärast paar nädalat imetleda. Niisama kiirelt, kui oleks tulnud kolmas löök, sirutas Asta käe:

«Anna andeks!»

«Anna sina ka andeks!»

Lepiti ära, aga Asta oli õhtu otsa pire ja tusane. Lõpuvalsi ajal küsis poiss:

«Mis sul täna ikkagi on?»

«Mis mul ikka peab olema? Kas ma siis ükski õhtu ei tohi tujust ära olla?»

«Ja mille peale sa siis tujust ära oled?»

«Ma hakkasin täna mõtlema sellele tüdrukule, kes sul enne mind oli.»

«Miks sa arvad, et mul pidi keegi olema?»

«Niikuinii oli, ära salgagi. Missugune ta oli, blond või brünett, pikk või lühike?»

«Miks see sind korraga segama hakkas?»

«Hakkas jälle. Räägi ära, kes ta oli?»

«Sina teda ei tunne.»

«Kes ta siis oli, mis sa varjad!»

«Arst. Vist koguni peaarst. Tallinnast.»

«Ah koguni peaarst! . . . Mõelda vaid, missugune au minusugusele tehnikumiplikale — vahetada Joe Raueri voodist välja koguni peaarst!»

«Ma ütlesin vist koguni sellepärast, et ma täpselt ei tea, on ta peaarst või mitte. Sellel pole ka mingit tähtsust.»

«Siis on ta ju sinust palju vanem?»

«On küll.»

«Kui palju? Kümme aastat?»

«Mis tähtsust sellel on! Ehk sa lõpetaksid nüüd selle näotu ülekuulamise?»

«Miks sa siis oma vanamutiga ei abiellunud?»

«See pole juba sinu asi!»

«Ja millised rinnad sel peaarstil kah olid? Samasugused kui sellel agronoomil?»

«Sa kisud riidu, jah?»

«Jumal hoidku! Kas minusugune tohib siis riielda? Minusugune olgu rohustki madalam . . . Ma mõtlen lihtsalt, kui raske ikka on see naisterahva elu — häda, kui su rinnapartii on väikene, ja häda, kui ta suur on, häda, kui seda näha ei ole, ja jälle häda, kui see liiga palju paistab, — kallitele noorhärradele ei ole kohe mitte miski meeltmööda.»

Joe soovis, et ta seda tüdrukut mitte iialgi poleks kohanud. Veel korraks võttis ta enda kokku.

«Agronoomist ei rääkinud ma sulle mitte tema rinnapartii pärast. Mind pani lihtsalt imestama, kui kindlad naised siiski oma võlude peale on. Sinu jutu järgi olid ju sina ka kindel, et tarvitseb ainult mõni päev oodata ja ma poen sulle kõrvale.»

«Ja kas mul ei olnud õigus?»

«Alati see nii ka ei käi!»

«Sajal juhul sajast.»

●●● 5.

Neljasajanda paari registreerimisel hakkas Joele tunduma, et täpselt neidsamu pulmalisi sätib ta paika juba mitmekümnendat korda, et pulmalised on ülepea ikka ühed ja needsamad. Käitusid abiellujadki ühtemoodi arutult ja igavalt, aga paarid erinesid vähemalt vanuse ja riietuse poolest.

Tuli siiski ette ka teistsuguseid registreerimisi. Üliõpilasabielud tõid ruumid täis siniseid, punaseid või halle tekleid ja panid ohkama Toomemäe, ülikooli võimla ja kogu kireva Tartu järele. Kodused registreerimised, kus pruut või peiu andis allkirja voodist tõusmata, lõhnasid mõnigi kord vängelt omakasu, harvadel puhkudel aga ka helluse järele. Kolmanda nooruse künnisel oma õnne leidnuid ümbritsesid naftaliinist lõhnavates ülikondades sirge seljaga perekonnasõbrad oma ületoidetud, naftaliini järele lõhnavate naistega. Pärast tuli ruume tükk aega õhutada. Põhihoovuse kõrval aga olid need siiski vaid erandid ja just see põhihoovus hakkas vähehaaval kaotama oma nägu.

Matustegi puhul olid ju rekvisiidid alati samad: kirst lahkunuga, grupp leinajaid, teekond lahtise haua juurde, haudalaskmine ja kalmu tegemine. Tõsi küll, vahetusid kalmistud, leinamajad ja aastaajad, aga see oli väline erinevus. Puud kohisesid kõigil kalmistutel ühtemoodi ja lahtised kalmud olid sarnased lausa äravahetamiseni. Ka matustel tundus Joele peagi, et neidsamu nutuseid tädikesi ja väärikaid onusid on ta näinud juba kümneid kordi ja et need polegi tõelised leinajad, vaid statistid, laenutatud teeninduskombinaadist samadel tingimustel kui fotograaf või õmblusmasin.

Ja ometi oli matustel abielude registreerimisega võrreldes suur erinevus. Mõistagi oli see surma enese traagilisus ja kordumatus, aga siin oli veel muudki. Ajapikku oli Joe jõudnud sinnamaani, et matuste korraldajad käisid enne tema juurest büroost läbi ja tutvustasid lahkunu elukäiku. Väga sageli põimus see elukäik läbi leinajate eneste eluga ja pikk vestlus tõi päevavalgele tõelisi sasipuntraid. Kui vähegi võimalik, püüdis poiss ära käia lahkunu kodus: lehitses raamaturiiuliit, vaatas aeda, heitis pilgu sahvrisse või puukuurigi. Igal sobival võimalusel püüdis ta vestelda

lahkunu noorpõlvesõpradega, naabritega ja töökaaslastega. Kõige selle tulemusena kujunes välja üsna terviklik pilt ühest inimsaatusest koos ta täitunud ja täitumata jäänud unistustega. Pärast seda ei tundunudki laastudel lamav vanaemake Joele enam tüki hingetu mateeriana, vaid üsnagi lähedasena. Lähedasemana kui nii mõnigi pakatav pruut, kellest ta peale nime, hariduse ja ameti midagi ei teadnud.

Ei andnud matustelgi iga korje kohe vajalikku saaki. Nagu seekordki, Lassivälja vanaperemehe matmisel.

Hooned, õunaaed, karjaaiad ja isegi talu juurde viiv hekk — kõik nõudsid juba ammu kohendavat mehekätt. Kokkuvarisev, lagunev ja ümberkukkuv vahtis vastu igast nurgast.

Naabritelt kuulis seekord vähe: vanad inimesed, kogu aeg omaette ja kahekesi elanud, eriti pärast seda, kui poeg, ainuke laps, sõtta jäi.

«Kes selle aia istutas, kas Juhan või?»

Vaikus. Joe polnud kindel, kas lesk üldse taipas, mida ta küsis, ja proovis uuesti.

«Kaua Juhan siinmail elas?»

Jälle vaikus. Justkui kiusu ajab, vihastas Joe. Eks ajanud siis asju ise, ja ajada ta neid tahab, milleks muidu koguni suur autobaasi buss ja nii palju rahvast?

Matuserong jõudis kaseallee nurgale. Paremale viis tee vanasse kruusakarjääri, vasakule Viljandi—Tartu maanteele. Siiani kandsid leinajad kirstu õlgadel, nüüd asetati ta teeristile maha, jalad kodutalu poole. Lesk tuli Joe juurde ja lausus asjalikult:

«Nüüd on siis Juhan kodunt lõplikult läinud, siin lõppesid ennevanasti meie maad . . . Vahest lausuksite siin mõne sõna?»

«Aga muidugi. Palun kutsuge rahvas kirstu ümber kokku.»

Joe astus päitsisse ja paljastas pea.

«Sellelt teeristilt lõppes Juhanile ümbritsev võõras maailm ja algas kodu. Mitte keegi pole mitte kunagi lugenud, mitu korda Juhani jalad seda teeristi tallasid, ja me ei saa enam kunagi teada, mis tunne teda nende kaskede alla jõudes valdas. Küllap oli see rõõm tehtud päevatööst, aga kindlasti ka sooja kodukolde ootus.

Täna viibid sa nende kaskede all viimast korda. Kased

kohisevad siin ka järgmisel ja ülejärgmisel suvel, aga siis ei . . .»

Joe mõtted kiskusid laiali: miks see praegu nii käbe lesk talle ikkagi vastamata jättis? Poiss tõmbas otsad kokku, palus leinajatel bussi istuda ja kutsus lese pisut kõrvale.

«Vabandage, aga miks te siiski mulle enne ei vastanud?»

«Mida ma ei vastanud?» trotsis lesk.

«Kui ma küsisin, kas Juhan istutas selle aia.»

«Miks te siis küsite nii rumalasti! Kes see teine peale Juhani neid meie maja taha ikka istutama pidi?»

●●● 6.

Läbi Asta juuste paistsid mändide ladvad. Juukseid jätkus Joe näolegi, kus nad kergelt kõditasid. Üle oru paistsid Rekandi hooned.

«Ega sul raske ole?» Joe külitas samblal, pea Asta süles.

«Ei ole, ei ole! Muidu ilus laut küll, aga nagu liiga pisike nii suure elumaja kohta. Ait aga on uhke, vii või vabaõhumuuseumi.»

Joe tõstis korraks pea.

«Elumajale tuleks eterniit peale lüüa,» arvas ta loiult.

«Aga tingimata punane, mitte hall! . . . Ega sa ei ole enam vihane?»

«Ei ole, ei ole!»

«Sel päeval sa püüdsid päev otsa ülearu minu ümber keerelda. Mulle pole mingit keerutamist tarvis, mulle meeldib kõige rohkem, kui mehed on asjalikud ja rahulikud. Ma pole kohe harjunud, et mind püütakse lõbustada . . . Aga siin Rekandil oleks hea lapsi kasvatada — lase poisid hommikul välja tõmbama ja hõika õhtul tuppa tagasi, pole mingit hirmu, et mõni auto alla jääb.»

«Ei tule siia pärapõrgusse ükski väikeste lastega pere,» vastas Joe laisalt. Lämbe ilm, mugav asend ja Asta lobisemine tegid ta pisut uniseks.

«Mul on sulle tegelikult veel midagi ütelda . . . Ega sa ei pahanda?»

«Ei pahanda, ei pahanda!»

«Ausõna?»

«Ausõna.»

«Mul on juba nädal aega üle . . .»

Iga mees on kuulnud seda vähemalt üks kord elus. Alati tuleb see ootamatult, reageerima aga peab kohe. Vähimatki järelemõtlemist või võltsi hääletooni mäletatakse hauani. Tuli võita aega.

«Mis kuul ta sünnib?» Joe ajas enda üles, lükkas Asta juuksed näolt. Ainult mitte kärsitu olla!

«Praegu on juuni, eks arvesta ise.»

Joe luges näppudel.

«Juuni, juuli, august, september, oktoober, november, detsember, jaanuar, veebruar. Veebruar on sellepoolest hea kuu, et sünnipäevaks ei kingita lilli, vaid midagi kasulikku.»

Endiselt sumisesid putukad rohus, endiselt kõigutas tuul mändide latvu ja peaaegu endises asendis istusid nemadki siin puu all ja ometi ei olnud see enam seesama maailm kui mõnikümmend sekundit tagasi. Enam ei andnud keerutada ega aega võita, tuli reageerida. Asta jõudis veel korraks ette.

«Mul muidu küll kunagi hiljaks ei jää, aga võib-olla seekord siiski . . .»

Joe haaras tüdrukul ümbert kinni.

«Ai, sa teed haiget!»

«See on hea uudise eest!»

«Ma värisen juba mitmes päev . . . ja võtan hoogu . . . Seal kohviku juures oli mul juba kolmas päev, süda nii valutas . . .»

«Miks siis?»

«Ma ei julgenud ega julgenud sulle öelda, kartsin, et sa saad pahaseks. Mul on nii hea meel, et sa selle üle rõõmustad!»

Rõõmustan, mõtles Joe. Rõõmu tegelikult ei olnud, ei olnud õigupoolest midagi. Ettekujutus tuisusest veebruarist või rasedast Astast ei mahtunud talle siin päikesepaistelises männikus lihtsalt pähe.

●●● 7.

Proovige ümber jutustada «Hamletit»: noormees lõpetab kõrgkooli ja saabub koju tagasi. Seal leiab ta, et ta isa on tapetud jne. jne. Kõik justkui õige, aga palju «Hamletist» endast sel moel järele jääb? See võrdlus tärkas Joele pähe Kuressaare lossis. Taas meenus talle külgkorviga mootorratta ja kommunaalkorteriga metsamees oma viimase suure sooviga. Sooviga, mis siin ei tundunudki enam pentsik. Ta poleks iialgi uskunud, et midagi nii lõplikku, nii väljapeetut, nii võimast on nii käeulatuses.

Kõik sai alguse ülema visiidist mõni päev tagasi.

«Kuule, sa oled agaralt loenguid pidanud,» ütles ülem «tere» asemel.

«Kui kutsuti, olen käinud.»

«Väga õige, väga õige, kui kutsutakse, tuleb ikka minna. Aga nüüd on teoks saamas üks aktiivsemate lektorite preemiasõit ja paar kohta vabad. Kas sa tunneksid huvi?»

«Ja kuhu?»

«Saaremaale. Kolmeks-neljaks päevaks, sõit ja öömaja kroonu kulul.»

«Sõidaksin küll — kui kaks kohta saan.»

«Sul pidi jah üks noorik juba pikemat aega proovi peal olema . . . võta, võta noorik kaasa pealegi, kohti jätkub.»

Astal hõõrusid uued kingad jalgu. See andis hea põhjuse vabandada, miks nad koos teistega kõrtsi ei lähe. Lossi tagasipöördumine kujunes välja ilma kokku rääkimata. Teel nad ei teadnud veel, et niisuguseid losse tulebki vaadata hämaras, kui teised restoranis istuvad, ja tingimata kahekesi.

Varjud pikenesid, rüütlite sammud valjenesid. Kumbki ei teadnud, kas toolid, millel nad istuvad, on vanad neli, nelikümmend või nelisada aastat.

«Pihtige, aulik rüütel, mida te teeksite, kui te korraga leiaksite tuhat taalrit?»

«Ma ostaksin «Tähe» kinos ära terve seansi, kõik piletid, ja vaataksin filmi täiesti üksinda keset saali. Mõnda põnevat, kuulsat filmi, kus muidu on sabad ukse taga.»

«Teie soovi on vaetud ja kergeks hinnatud!» kuulutas hauatagune hääl pidulikult.

Reisi algusest siiamaani ei suutnud Joe Astat ära imes-

tada. Kust võttis tüdruk korraga sellise kuningannahoiaku, kõhnad õlanukid taha surutud ja pea uhkelt kuklas? Kust sai ta selle pisut pikasammulise enesekindla kõnnaku? Kust õppis ta üleöö nii oma juustega mängima? Või kombe sedasi isemoodi, kergejalgselt vette tormata? Oli siin üldse seesama tüdruk? Joe köhatas ja püüdis omakorda madalamaid toone haarata.

«Sa võiksid poisile midagi moodsamat selga panna, ma tahaksin temaga veidi linnas kekutada.»

Asta tabas uue motiivi lennult:

«Ma ei salli ise ontlikke mehi ja ei taha, et meie pojadki ülearu klanitud välja näeksid. Mees olgu tark, tugev ja julge. Mida ta seejuures seljas kannab, ei oma mingit tähtsust.» Oli juba päris pime. Iga hetk võis karta valvuri hõikeid. «Ei tea, kas siin üldse märku antakse, et tuleb ära minna, või pannakse lihtsalt hommikuni luku taha?» muretses tüdruk ja astus akna alla.

«Asta!»

«Mis on?»

«Tead, ma nägin ükskord unes su ema.»

«Ära jama!»

«Tõepoolest nägin. Püüa nüüd ise ka tema peale mõelda... Tal oli seljas valge pluus, niisuguste puhvkäistega.»

«Ma ei tea...» Tüdruk näis üsna kohkunud.

«Tagaplaanil aga paistsid põimitud aed ja madal valgeks lubjatud maja.»

«Kust sa tead?!»

«On mul õigus?»

«On tõepoolest... Aga kust sa seda tead?! Sa said mingi sõnumi!»

«Ei mingit sõnumit!»

«Aga seal oli tõepoolest mingi väike valge maja ja põimaed, mul tuleb see nüüd täiesti selgelt meelde. Ja valge pluus samuti. Aga kust võisid sina seda teada? Isegi puhvkäiseid?»

«Ma ütlesin, et nägin unes.»

«Niisuguseid teise inimese mälestusi ei saa unenäos näha!»

«Saab siiski — kui see teine inimene on sulle väga-väga lähedane.»

●●● 8.

Nagu pühapäevahommikuti ikka äratas Joed vaikne akordionimäng. Seljaga tundis ta, et Asta lamab selili, oma tavalises asendis, pea vastu seina ja padi kaela all. Ettevaatlikult paotas poiss ühe lau. Tuba oli alles hämar. Umbes pool kaheksa, kaalutles ta uniselt.

Jälle oli Asta üles leidnud selle Rootsi jaama: pulmapillimehe käriseva häälega laulis vanapoolne mees akordioni saatel hoogsat valssi. Eeter on täis mida tahes, ainult mitte lõõtsmoonikat, ja ikka leiab ta igal pühapäevahommikul just selle ühe kortsumängija kätte, imestas poiss loiult vähemalt kümnendat korda. Järsku tundis ta end virgena ja energilisena. Millal tal viimati oligi olnud niisugune lahe tunne, et kõik õunad ripuvad madalal, ainult siruta käsi ja nopi?... Ei mäletagi. Aga esimesel hommikul kindlasti, kui ta kangesti magada tahtis ja allavajunud sokiga Valteri-poisike akna taga karjus: «Jaan, tule õue!»

Ime, et Asta selles ühes asendis ka ära ei väsi... Aga mis seal imestada, õhtul vajub ta samuti pikali kui läbitorgatud ooperikangelane, kes ei liiguta enam kätt ega jalga. Tõepoolest veider, kuidas saab inimene nii magama jääda, et ta enam jalale ega käele paremat asendit ka ei otsi? Või ei julge ta ennast liigutada? Vaevalt, ta pole enam pooltki nii ärahirmutatud kui esimestel kuudel. Siis oli ta lausa rodu, kes võpatas iga hüüatuse peale, aga kuidagi ettevaatlik ja valvas on ta seniajani.

Viimasel kuul ärkab ta hommikuti vist juba kuue ajal ja hakkab vaikselt muusikat kuulama. Selle transistoriga on ta üldse nagu narrike, nagu kass poegadega, ta võtaks selle vist sauna ka kaasa. Ei tea, mida ta selle muusika kuulamise juures ise ka mõtleb?

Joe avas silmad ja pööras enda selili.

«Ärkasid?» pani tüdruk hetkeks peo poisi põsele. Peenikese randme kohta oli käelaba liiga suur. Nagu suu ülejäänud näo kohta.

«Sinu õlanukkide külge võib riidepuu riputada. Kuidas sa küll nii kondine oled?»

«Ma tean küll, et sulle meeldivad paksud.»

«Las ma seon sulle patsi.»

«Kas patsiga meeldib sulle rohkem kui lahtiselt?»

«Lahtiselt on ka ilus, aga las ma teen täna siiski patsi.»

«Sulle lihtsalt meeldib patsi punuda, vaat mis! Aga siis pead sa juuksed enne lahti ka kammima.»

Astal on õigus, patsi punuda ja seda rasket kuhikut kammida meeldib Joele tõepoolest. Tüdruk sätib ennast seljaga Joe poole ja võtab põrandalt mingi ajakirja.

«Ma laenasin eile Salme käest «Silueti», siin on sees rasedate moed. Kuula, ma loen sulle ette. «Praktiliseks tulevase ema rõivastuseks on moodne kaherealine nööpkinnisega mantelkleit.» Vaata siia, vaata seda number ühte, kas pole ilus täppidega lips, ja taskud on naisterahvale väga praktilised . . . Mis sa arvad, kui ma õmblengi endale niisuguse?»

«Eks sa õmble.»

«Või õmbleksin hoopis sellise mustrilise põlle, vaata selle siin?»

«Ära nii palju keeruta, ma ei saa siis kammida!»

«Kui läheks pärast lõunat Lossimägedesse, seal on praegu lehtede langemise ajal nii ilus!»

«Eks me või minna.»

«Varsti näen ma niikuinii välja nagu see Oiu naine ja tatsan kõndida kui türgi maadleja . . . siis sa minuga ometi välja tulla ei julge.»

«Kas sa püsid ükskord paigal!»

●●● 9.

Joele tundus tihti, et tema ja Asta elavad ise maailmas. See teine, Asta maailm, oli tema omast hoopis erinev, täis helisid, värve ja lõhnu.

Valvekauplusest pisut kohviku poole, endise õllesaali kohal hakkas Asta ninaga nuuskima. Seda nähes tundis Joegi praetava kala lõhna.

«Keegi praeb poslamaslaga ahvenaid,» märkis Asta muuseas ja vaatas üle tänava ajalehekioski poole.

«Miks just poslamaslaga?»

«Kala praetakse ikka õliga ja pealegi on margariinil hoopis teine lõhn.»

Ega ta ometi kalaliike ka lõhnast ära tunne, muheles Joe.

«Ja miks just ahvenaid? Kas sa tunned kalu tõepoolest lõhnast ära?»

«Täna kooperatiivi poes muid kalu ei müüdud ja kaubastu oli nagu ikka kalast hoopis lage.»

«Edu» kino taga vaatasid mõlemad korraks õue. Mõne sammu järel tähendas Joe:

«Prügikastid jälle välja vedamata.»

«Imelik, miks ta just prügikasti peal silmi pesi?» imestas Asta. «Ma pole sellist asja enne näinud. Lastekodus armastasid kassid küll kevaditi prügikasti kaane peal silmi pesta, aga meil oli kast puust ja vastu päikest, mitte niisugune plekikolakas.»

«Kes pesi silmi?»

«Kass.»

«Missugune kass?» Joe ei olnud märganud mingit kassi.

«See, kes seal prügikasti kaane peal istus. Selline mustavalgekirju, musta sabaotsaga. Ta oli vist alles üsna nooruke.»

Joe pingutas mälu: seal ei olnud tõepoolest istunud mingit kassi. Asta ei mõtle seda kõike ometi välja, mustavalgekirjut ja musta sabaotsaga? Nähtavasti mitte. Alles neljapäeval, kui nad Nõmme peatuses bussi ootasid, oli ju Asta see, kes kuulatama jäi:

«Tss! Keegi läks kaevule!»

Oli hästi vaikne, tuuletu õhtupoolik. Suures kauguses ei paistnud ühtegi maja, aga tähelepanu pingutades kuulis Joegi pange kõlksatust ja mingit käginat. Lammas määgis.

«Kuula, lammas määgib!» kuulutas poiss võidurõõmsalt.

«Lammas jah. Aga neil on kanad ka, kuula, kuidas kaagutavad. Need on vist need suured pruunid, kes munevad suuri pruune mune. Ma tahaksin kord endale ka paari lammast, et nad õhtuti määgiksid ja kojusaamist ootaksid. Ja just neid suuri pruune kanu.»

«Ja suure-suure udaraga kitse,» narris poiss.

«Ei, kitse mitte, aga lehm võiks küll olla.»

Asta oli see, kes näitas Joele Rekandi õuel kummeleid, metsa all põtrade hunnikuid ja kes laskis kuulda, kuidas pesu nööril laperdab. Alati nägi tema esimesena jänest, tundis esimesena sõnnikuveo lõhna ja märkas, et kaste on maas.

«Kuidas sa kõike seda kuuled ja näed?»

«Lihtsalt näen. Iseenesest. Kas sina siis ei näe?»

«Kui vaatan, siis muidugi näen. Siis, kui ma sellele mõtlen.»

«Kas sa isegi seda ei näe ilma sellele mõtlemata, et loojang on punane?»

«Vist mitte.»

«Siis elad sa küll hallis ja kõledas maailmas. Kas sa tõesti jõuad alati kõigele mõelda?»

«Ega ei jõua.»

«Nüüd hakkad sa elama teises, lõbusamas maailmas. Ma hakkan sulle kõike näitama, sinu eest lõhnu nuusutama ja sinu eest kuulma. Ja räägin sulle alati kõik-kõik edasi. Kui sa ainult soovid.»

«Soovin.»

●●● 10.

Hommikuti rabises loikudel jää. Enne tööleminekut ja pärast töölt tulekut valget aega enam ei jäänudki.

Asta kallas kannust teed. Jälle trummeldas vastu plekkkatust tihedat vihma. Tuleb sel sügisel ikka seda vett maha, mõtles ta.

Joe jälgis, kuidas Asta köögiakna alla astus ja välja uudistas. Tüdruk liikus juba raskelt kui emapart. Elsal paistaks rasedus arvatavasti vähem välja.

«Kui tüdruk tuleb, paneme talle nimeks Laura,» jätkas Joe juttu ja üritas heeringal nahka maha saada.

«Oota, las ma ise,» asus Asta talle appi.

Joe jälgis laua kohale kummardunud tüdrukut. Järjekordselt tegi talle meelepaha, et see kannab musta maikat. Ometi on sellest mitu korda juttu olnud.

«Nüüd sa räägid küll tüdrukust, aga kui tõesti tüdruk tuleb, hakkad viha pidama. Selle koha pealt olete kõik ühesugused.»

«Oled sina alles targake! Ütle parem, kas Laura meeldib sulle?»

Asta istus poisi kõrvale, pani käed lõua alla kokku ja vaatas, kuidas ta sööb.

«Aga ütle ausalt.»

«Ei meeldi!»

«Miks siis?»

«Kuidagi liiga vanamoodsa kõlaga. Kas kallan veel teed?»

Toas sumises viimane sügisene kärbes. Mis kärbes — porilasemait! Kuidas see sisse sai? Vist juba hommikul, kui ta akent lahti hoidis.

«Aitab küll. Aga Truuta?»

«Taga hullemaks! Miks siis mitte kohe Maali või Juuli? Mis see oli, mida sa enne pakkusid?»

«Kirke.»

«Olgu siis ennem see, ikka nagu tänapäevasema kõlaga.»

«Tee natukeseks akent lahti, lase see porilaseraisk välja!»

Aga võib-olla ei näegi suuremad naised rasedatena palju paremad välja? Näost pole tal ju vigagi.

«Näost pole sul veel midagi aru saada.»

«Seekord ei lähe ma jah laiguliseks mitte üks põrm. Jalad ka paistetavad vähem — ei teagi, mida see tähendab.»

Ja kuidas ta ikka nii pruun on, mõtles poiss. Niisuguseks läks ta juba aprillis ja pole sellest saadik suurt tumedamaks ega heledamaks läinud. Justkui kalmõkk või mustlane.

«Nüüd on viimane aeg sind emale näha viia.»

«Juba hilja. Aga sõidu kannataksin välja küll ja ma polegi veel Tartus käinud.»

«Ei ole Tartus käinud? Ära pluhvi!»

«Ausõna, ei ole.»

«Siis ma näitan sulle tervet linna!»

Mida tal õigupoolest näidata on? «Kalevi» kultuurimaja, kus iganädalastel käijatel kujunesid välja oma kindlad kohad ja kus mängis Virulaane orkester, kus peeti maha esimene Tartu džässifestival ja debüteeris vist Rein Marveti ansamblis Rakverest pärit noorik Klara Kotter — see on Tartu, mida ei ole võimalik korrata. Korrata ei saa ka Emajõest paadiga ülevedajat, vanas rahas viisteist kopikat lugu, ega Kaarsilla ehitamist . . . Mida üldse on tal näidata sellele tüdrukule linnast, kus ta on sündinud ja viis aastat ülikoolis käinud?

«Su emale ma kindlasti ei meeldi.»

«Miks sa nii arvad?»

«Ma ei ole naistele kunagi meeldinud. Ausõna, parem

on, kui sa mind talle ei näita, ma ei oska talle midagi vastata.»

Asta pani vee gaasipliidile soojenema.

«Küll sa hommikul pesed, poeme parem põhku!»

Asemel surus Joe kõrva vastu tüdruku kumerat kõhtu. See kuulus nüüd une-eelse rituaali juurde.

«Las ma kuulan.»

«Ega selle ühe päevaga midagi ei juhtunud.»

«Lase-lase, ära punni!»

«Ära tiri särki üles, sa võid nii ka kuulata, mul hakkab külm.»

«Särk summutab ju löögid ära.»

«Särk sul nüüd midagi summutab! Ja nii vara sa niikuinii veel midagi ei kuule.»

«Sa võiksid teda kiiremini kasvatada.»

Asta keeras poisile selja.

«Millal ta liigutama hakkab?»

«Eks ta omal ajal hakka.»

Joe tõusis ja tegi ahjuukse lahti. Asta tõstis pea.

«Mida sa nüüd teha kavatsed?»

«Panen tule ahju.»

«Lase olla, küll ma hommikul panen.»

«Saab toa soojaks, sa ei luba mul ju muidu kõhtu paljaks võtta.»

«Hull! Tule kohe põhku!»

●●● II.

«Sa pead ka mind mõistma,» kirjutas Elsa. «Tööl allub mulle ligi paarsada naist, laulmas käin naiskooris, isegi bridži mängin kolme sõbrannaga.

Tõsi, ka meie korraldame asutuse pidusid. Aga paljukest meil siis on neid vabu noori tohtreid ja neidki piiravad noored õed sedavõrd, et mõistlikudki mehed rikutakse ära paari aastaga. Peol saab muidugi mõni viisakam kolleeg valvsalt abikaasalt loa ka proua peaarsti liigutada, ja nii tantsitatakse mind rohkem kui mõndagi nooremat ja kaunimat kolleegi. Need valvsa kullipilgu all tantsitud siivsad valsid ja foksid ongi enamasti kogu mu peorõõm.

Kohvik? Niikaugel asi veel ei ole, et seal ka enam külgekleepijaid ei leidu, aga millegipärast veab mul ainult pensionieelikutega. Teised mehed, need neljakümnesed või selle ringis, kes mulle endale mõnikord silma jäävad, need põevad paraku teist noorust ja jahivad verisulis plikakesi. Ei ole ju pensionieelnegi tingimata juba lootusetult amortiseerunud, aga nähtavasti on mu kandidaadikraad mulle näkku kirjutatud, sest juttu söandavad alustada ainult vaimuhiiglased. Võta heaks või pane pahaks, aga üksnes ajudega töötamine pigistab mehe kuuekümnendaks aastaks üsna kuivaks. Ühele õige kulunud onklile ma päris ütlesin, et kui ma teid õhtul magamistuppa varna riputaksin, alustass varvaste all, ei nõrguks hommikuks tassipõhja ka märjaks... Kas tasub teil seda kümnelist konjaki peale raisata ja minuga kaasa kippuda? Ja kujutad ette — looduse isand solvus!

Ma pole füsioloogiat kunagi esiplaanile seadnud, aga arstina ei saa ma seda ka eitada. Sellelgi õhtul puhus aknast sisse kevadist lillelõhna ja tuli peale niisugune tunne, et viruta kogu see dissertatsioon aknast välja ja karga ise tagantjärele esimest püksikandjat otsima. Siis koputas studiosus Rauer arglikult uksele ja küsis psühhiaatria kontse. Ära pane pahaks, aga sellepärast kõik alguses nii kujuneski. Vahest ainult sellepärast, et ma aknapooled pärani lükkasin ja see lillelõhn sisse pääses? Ei ole ju sina mingi don Juhan ja minul olid sa esimene.

Nüüd on lood muidugi teised. Me pole sellest iialgi omavahel rääkinud, aga ma ei häbene tunnistamast, et oled mulle mõndagi tähendanud. Endiselt tundub mulle, et sinus on sisu, et sinust kunagi midagi tuleb. Sinu praegust ametit pean mõistagi ajutiseks, nagu kindlasti sa isegi, ja mida varem sa oma õige raja leiad, seda parem sulle.

Nüüd pead sa aru saama, miks mul oli kahju sind esimesele ettejuhtunud plikale kaela visata. Sellepärast andsingi ma eelmises kirjas niisugust nõu — rumalat ja ebaõiget. Ma ei salga sedagi, et käisin vahepeal korra Viljandis ja lasksin kolleegidel teda endale näidata. Ütlen täiesti siiralt — ta meeldis mulle. Me vahetasime koguni mõned laused, tal on pehme teine alt.

Nagu ma sind tunnen, pole sa sellele vaesele tüdrukule siiamaani korralikku abieluettepanekut teinud. Igavene põrsas niisugune! Ja vaata, et sa seda ilusti teed, see jääb naisele meelde kogu eluks.

Kui juhtub midagi, kus arst saab avitada, ära siis unusta, et sinu hea sõber on Tallinnas kõrge ameti peal. Jääme ju edaspidigi sõpradeks.»

●●● 12.

Keskmisest kuusikust ilusa näärikuuse leidmine on ütlemata keeruline töö. Üks on liiga suur, egas sobi ainult latva ära raiuda, teine kuidagi ühe poolega. Kolmas on liiga hõre, neljandal oksad justkui alla vajunud, sellel seal ladvaosa liiga välja veninud, too väiksevõitu. Suma või terve mets läbi, ideaalset kuuske sa ei leia.

«Mul on jalad kangesti väsinud!» kurtis Asta lõõtsutades.

«Ära siis sumpa omaette ringi, astu minu jälgedes. Ja vaata, et sa jalgu märjaks ei tee!» kamandas poiss. Tõmmati hinge.

«Meil käis täna pearaamatupidaja laos.»

«Tahtis prouale pühadeks uusi kingi?»

«Ju vist. Kuule, kas tõepoolest on niisugune asi olemas nagu pearaamat? Ma mõtlen, mingi hästi suur ja paks raamat nagu vanaaegne piltidega piibel, mida pearaamatupidaja peab?»

«Ära jama! Näita . . . sul ju sõrmed jumala külmad!»

«Miks teda siis pearaamatupidajaks kutsutakse, kui ta pearaamatut ei pea ja niisugust raamatut olemaski ei ole?»

Kirjad korda seada passiks kõige enam mõnel niisugusel päeval, mis edaspidi hästi meelde jääb, näiteks vana-aastaõhtul, arutas poiss. Asta hakkas kibelema:

«Võta seesama ära, ega me paremat ikka leia ja varsti läheb pimedaks ka!»

«Oota veel üks nats, ma käin selle tuka juures ka ära.»

See registreerimine on ülepea üks . . . niisugune toiming, mis tegelikkuses suurt ei muuda, elu läheb ikka oma rada. Juba tema juurde tulles kas armastatakse või ei armastata ja laulgu registreerija seal kas varese või ööbiku moodi, lõpptulemust ei muuda see karvavõrdki. Aga ju on Elsal õigus ja enne lapse sündi tuleb niikuinii ühe nime peale saada — see mõni kuu venitamist ei muuda enam midagi.

«Noh, kas leidsid?»

«Ei leidnud!» Joe hakkas tagasi sumama. «Võtame pealegi sellesama.» Kuusk sai raiutud. Hakati mööda vanu jälgi metsast välja astuma, Joe kuusega ees, Asta kirvega järel.

Kuidas seda registreerimist üldse korraldada, arutles poiss. Ise ma ju endale rääkida ei saa ja pruuti üksi vaibale jätta ka mitte. Üksi? Ema ei ole vist mõtet selleks väikeseks naljaks hakata Viljandisse vedama, aitab, kui nad pärast koos Tartusse ennast näitama sõidavad. Ise registreerimislaua taga seista ja sealt oma kujuteldavale minale moraali lugeda, et hellita ikka surmani, oleks hoopis totter. Ja lõpuks küsida, tahan ma ikka Asta Haameriga abielusse heita? . . . Aga nii ka ei saa, et lööme kodus köögilaual nimed alla kui elektriarvele ja asi ants.

Omaette ooper on muidugi, kuidas Astale öelda, et abiellume. Isamees appi kutsuda oleks tobeduse tipp. Praegu ümber pöörata ja õõnsalt õhata — tahad sa saada minu naiseks?! . . . Operett! Matsi kombel kahe suutäie vahel mühatada, et Maali, lööme leivad ühte kappi . . . Joe jäi seisma ja pöördus Asta poole:

«Kas sul on kedagi, keda sa tahaksid pulma kutsuda?»

«Kelle pulma?»

«Meie pulma.»

Asta ei vastanud ja pööras Joele aeglaselt selja. Poiss püüdis tüdrukut enda poole pöörata, aga see rabeles vastu. Joe heitis kuuse käest.

«Tüdruk . . . mis sul on?»

«Ütle seda teistmoodi! Ütle seda ometi kuidagi teistmoodi!»

«Asta, ma tahan sind endale naiseks! Ka seaduse ees. Inimeste ees olid sa seda ju ammu.»

«Inimeste ees olin ma seda ju ammu . . . Sinu arvates oli see väga põnev, mis?»

«Misasi?»

«Ah, ei midagi!»

●●● 13.

Tänane matus oli Joele vastumeelne algusest peale. Kõigepealt oli buss tungil täis ja ta pidi ligi tund aega seisma peaaegu ühel jalal. Surnuaeda tuli lähimast peatusest ligi kolm kilomeetrit ja sellest enamik tuli kõmpida mööda lagedat maanteed. Vinge tuule ja paarikümnekraadise pakasega pole see suvine jalutuskäik järve äärde.

Suurelt maanteelt surnuaeda viiv paarisajameetrine lõik oli lahti aetud ilmselt kolhoosi buldooseriga ja nii kitsalt, et Joe kahtles, kas suuremat sorti buss siia hangede vahele üldse ära mahub.

Poiss oli kitsalt lahtiaetud rajast jätnud selja taha meetrit viiskümmend, kui talle mingi buss kannule jõudis. Joe seisatas korraks ja vaatas tagasi, oodates pealekutsumist. Selle asemel kostis tugev signaal. Joe hakkas surnuaia poole edasi astuma, võttes nimelt lühikesed sammud. Nüüd röökis signaal lausa ilma pausita. Kas nad tõesti arvavad, et ma oma kingadega pean lumehange sumama, imestas poiss. Ta ei osanud selle kontserdi peale isegi vihastada. Igatahes ei tulnud talle mõttessegi, et selles peaaegu kandu sõitvas bussis istujatel võiks tema leinajatega midagi ühist olla.

Vahetult surnuaia väravas oli parkimiseks lahti lükatud pisut suurem plats. Vaevalt jäi buss seisma, kui sellest tormas Joele peaaegu käsitsi kallale turske onkel:

«Kas sa, mees, seda kunagi kuulnud oled, et sõidutee kuulub sõidukitele!»

Joe tegi mehe poole kerge kummarduse ja ulatas käe.

«Tere õhtust. Minu nimi on Joe Rauer.»

Käest ei tehtud väljagi. Nende ümber kogunes teisi bussiseltskonna liikmeid.

«Ma pean siin kalmistul täna matusetalituse pidama,» jätkas Joe. «Kas te juhataksite mulle, kust ma leiaksin üles leinajad?»

«Ole sa kes tahad, liikluseeskirjad on ühtemoodi kohustuslikud kõigile!»

«Palun mind mitte sinatada!»

Bussist ronis maha salkkond vanemaid naisi, mustad rätid peas.

«Ja teie ärge tulge mind õpetama, mida ma tohin ja mida mitte!»

Joe ootas, et kohe on naised jaol ja panevad mehele aru pähe, et Juhan, ära jända, see on ju kõneleja. Võta näpust! Sekka lõi seni vaikselt pealtkuulanud, rebasenahkse läkiläki ja nahkmantliga mees:

«Kui sa kõneleja oled, hakkame kohe peale, ega siin ole mõtet pikalt jorutada. Tee lühidalt ära, haige üksik inimene ta oli, hea, et vaevast lahti sai.»

«Kellele hea?» sähvas Joe.

«Kuidas kellele?»

«Kas temale või kolhoosile?»

«Minu pärast oleks ta võinud sada aastat elada. Ja ärge, noormees, nii terav olge! Ma saan aru küll, et teil on süda bussijuhi peale täis, aga tal on natuke õigus ka — ei oleks maksnud keset teed parunit mängida.»

«Kas teie siis ei näe, missugused hanged siin kahel pool teed on? Pidin ma hange astuma või?»

«No ega see raasuke kuiva lund oleks teil tükki küljest ära ka võtnud. Teinekord katsuge vanematest inimestest ikka vähe rohkem lugu pidada küll.»

«Te kasutage oma kõneandi kodus, väimehe või ämma manitsemiseks, kui need teil olemas on, mina katsun kuidagiviisi ilma toime tulla.»

«Niisugused tulevad nad sealt ülikoolist kõik!» leidis bussijuht aja sekka lüüa.

Joe vaatas kella.

«Ma pean täna kell seitse Viljandis tagasi olema. Kas teie buss viib mind pärast matust Viljandisse tagasi?»

«Kui te ise juhiga kaubale saate, minupärast viigu.»

«Ma ei lase sellist oma bussi uksest sisse ka mitte!»

«Sel juhul pean ma sõitma liinibussiga ja täpselt kahekümne minuti pärast astuma hakkama. Kas teie olete matuse korraldaja?» pöördus Joe nahkmantlis mehe poole.

«Ju ma siis olen.»

«Lõpetage see laat siin ära ja hakkame peale.»

Kahekümne minuti pärast jõudis Joe asjaga rahulikult ja kiirustamata lõpule. Ta vaatas kella: oli aeg hakata bussile astuma. Nüüd aga trügis nahkmantlis mees talle uuesti kõrvale ja käsutas täie häälega:

«Jaga nüüd laululehed välja ja teeme mõne laulu ka!»

«Kõne on peetud, lauludega katsuge ise maha saada, teil juba hoogu sees küll. Ma pean bussile minema.»

Haua ääres tõusis sumin.
«Talle makstakse tegelikult laulmise eest ka.»
«Ei tea, milleks need laululehed siis ostetud said!»
Joe kuulis need repliigid kenasti ära ja tal hakkas lõbus.
«Teie matustele pean ma kuuskümmend kopikat bussiraha omast taskust peale maksma . . . Head tervist!»
«No seda pole enne nähtud!»
«Marsib lahtise haua juurest minema!»
«Ära sa, poiss, arva, seda me juba nii ei jäta!»

●●● 14.

Jõuluõhtul käisid nad kirikus. Vaenlast tuleb tunda, seletas Joe enne minekut asjalikult, aga hoone suurus ja orelimuusika avaldasid ka temale tahtmatult muljet.
Kodus pani ta tee tõmbama ja vaatas muiates, kuidas Asta akna all kardinat näpib.
«No räägi ükskord ometi välja, ma näen küll, et sa oled juba mitu päeva kohevil!»
«Ma tahtsin tõepoolest teada, kuidas sa neid pulmi siis ette kujutad. Sa näed ju ise, kuidas ma välja näen, ja tead suurepäraselt, mis mul selga on panna.»
Seda oleks Joe isegi meelsasti teada tahtnud.
«Aga kuidas sa sooviksid?»
«Pulmatseremooniate alal oled sina meie spetsialist, siin ma vahele ei sega.» Tüdruk tuli praeahju juurde ja hakkas musti kruuse loputama. Harilikult tegi ta seda ikka järgmisel päeval. «Tee mis sa teed, aga arvesta, et uut kleiti ma nende paari päevaga enam teha ei jõua ja rahva ette selle mummulisega küll praegu ilmuda ei passi.»
«Tühja sellega!»
«Mingeid pulmi ma ei soovi ja pulmalisi ka mitte.»
«Pudeli šampust ikka ostame.»
«Viinad, see on meeste rida, mina juua niikuinii ei tohi, osta, mida tahad.»
«Klaasi šampust ikka mekid.»
«Kuula mind nüüd!» Asta jättis kruusiloputamise katki ja istus Joe kõrvale. «Mingeid lilli ma ei taha, mingit pulmaautot ka mitte, valge lehv antenni küljes. Ega mingit pulmareisi Veneetsiasse.»
Joele hakkas koitma.
«Kuule, sa sihid midagi! Lase siis ükskord ometi tulla!»
«Tegelikult ma midagi tahan küll, aga ma ei julge öelda.»
«Lase-lase tulla!»
«Ma tahan sõrmuseid.»
Joe lausa võpatas.
«Kulla tüdruk, sa tead ju väga hästi, palju meil raha on ja milleks me teda kopikhaaval korjasime.»
«Tean küll, aga las sõrmus olla siis sinu pulmakingitus. Mitte midagi muud ma rohkem ei taha.»
«Aga vanker? Ja lapsevoodi? Ja tekk?»
«Vankri ja voodi ostame komisjonist, peavad tal siis tingimata uhiuued olema! Egas vanker ühe lapsega veel vanaks kulu. Inimestel pole neid lihtsalt enam tarvis ja sellepärast viivad asjad komisjoni.»
«Aga tekk?»
«Paneme talle sinu paksu villase kampsuni peale ja käib küll.»
«Vana-aastaõhtu vastu sul midagi ei ole?»
«Tee kõik, mis soovid, ma olen kõigega-kõigega nõus, kui me ainult sõrmused saame.»

●●● KOLMAS PEATÜKK ●●●

●●● 1.

Asta kahtles juba päeval:

«Kuule, ega mul enam pikka pidu ole, varsti tuleb minema hakata.»

«Las tuleb poiss pealegi armee aastapäeval ilmale, pärast hea sünnipäeva meeles pidada,» naljatas Joe vastu. Tegelikult ootas juba temagi, et asi kord ühele poole saaks ja elu jälle rööpasse libiseks.

Õhtul heideti kušetile nagu harilikult, aga kusagil poole kaheteistkümne paiku müksas Asta meest:

«Kuule, tuleb minema hakata!»

Kuigi selleks minekuks oli valmistatud vähemalt paar nädalat, ikka tekkis rabelemine ja sagin.

Ilm oli selge ja kuupaisteline, mitte väga külm. Posti ja Koidu tänava nurgal Asta korraks libises. Edaspidi kuni haiglani vaevas Joed lausa kinnisidee, et naine võib kukkuda ja endale viga teha. Astuti hästi ettevaatlikult ja aeglaselt, lausa lonkides, Joe käsi tugevalt Asta käevangus.

Valgel kahekorruselisel hoonel olid kaks akent alles heledad. Joe vajutas uksekellale. Avati nii ruttu, nagu oleks neid ukse taga oodatud.

«Siin me siis nüüd oleme,» naeratas Asta kohmetult.

«Tulge-tulge sisse!»

Asta astus paar sammu valges kitlis naise poole ja kõhkles — suudelda Joed hüvastijätuks või mitte. Jättis suudlemata, ainult lehvitas korraks ja naeratas pisut virilalt. Joe pingutas omakorda aju, et leida hüvastijätuks paras lause. Pähe kargasid ainult mingid jaburdused: nael kummi, kivi kotti, ole kõva. Nii ta Astale meelde jäigi,

üks jalg tänaval, teine trepiastmel, näole tardunud midagi haleda naeratuse taolist.

Pärast üksijäämist ei mõistnud Joe endaga midagi mõistlikku peale hakata. Külm ja kõndimine olid ta erksaks teinud. Ummisjalu koju tormata ja teki alla pugeda näis kuidagi ebasünnis, pealegi ei olnud ta unine. Nii marssiski ta ligi pool tundi kahe valge aknaga maja ees edasi-tagasi ja püüdis kujutleda, mida Asta seal sees teeb või mida temaga tehakse. Hea siiski, et paberid õigel ajal korda said, mõtles ta rõõmsalt, ilma Elsat meenutamata. Ka see on hea, et Asta astus siit uksest sisse, sõrmus sõrmes. Üldse on hea, et kõik kujunes välja täpselt nii ja mitte kuidagi teisiti.

Järgmisel päeval helistas Joe haiglasse iga paari tunni järel.

«Andke andeks, ma saan aru küll, et tüütan teid surmani ära, aga kuidas on . . .»

Naishääl vastas muutumatu sõbralikkusega, et uudiseid kahjuks veel ei ole. Kella nelja paiku pärastlõunal kõlas vastus juba teisiti.

«Ta just viidi palatist ära, helistage umbes tunni aja pärast.»

Joe oleks tahtnud lendu tõusta, käed laiali, ja teha linna kohal tuhat surmasõlme, oleks tahtnud tervet maailma kallistada, laulda, ühel jalal keksida, viina juua. Seda lihtsalt tuli kellelegi rääkida! Ta lippas täitevkomiteesse.

«Kuule, ma saan lapse!»

«Seda oli näha jah.»

«Ta viidi juba palatist ära, sünnitustuppa!»

Ülem võttis toru.

«Halloo, mina räägin. Kuidas käsi käib? Kuulge, minu pastori proua pidi praegu laual olema . . . Ah nii! Palju tänu.» Joele:

«Kõik on igatahes tipp-topp. Lippa kähku sinna, kuuled kohe kõik ise, ma ei taha nende rõõmu ära võtta. Üks minut veel!»

Ja sisetelefoni:

«Maigi, kas meil selles külaliste reservis veel mõni viisakam kommikarp leidub? . . . Hea küll, hea küll, too minu vastutuse peale!»

Ja jälle poisile:

«Mine postkontorist läbi, osta üks lilledega postkaart ja kirjuta peale, kuidas sa teda ikka armastad ja et südatal-

vel on muid lilli kole vaene saada. Võta see karp ka siit kaasa ja anna mõlemad üksel üle. Õhtul mine uuesti ennast näitama ja vii talle midagi soolast, kas või heeringasaba. Sel ajal nad armastavad midagi tahedat lutsutada . . .»

Joe lendas, lehvivad hõlmad tiibadeks, valge maja ette. Seekord andis sanitari oodata terve igaviku.

«Kes mul on?!»

«Poeg.»

Poeg! Joe hoidis ennast vaevu tagasi, et mitte seda imearmast naist sülle haarata. Poolt maailma, tervet maailma vääris ta selle uudise eest! Mis maksab terve maailm selle kõrval, et Joe Raueril on poeg!

●●● 2.

Asta Joele:

«Meie palati naised räägivad, et südamelööke tegelikult ei kuulegi . . . Mäletad, sa ikka panid kõrva vastu kõhtu ja kuulatasid, kas süda juba lööb.

Tead, kõik meie naised tunnevad sind! Nad kõik on sind näinud ja teavad, kus sa töötad. Ma poleks osanud arvatagi, et sa nii kuulus oled. Ja kõik kinnitavad, et Jass on kui sinu suust kukkunud.

Ma poleks kunagi arvanud, et nii hea tunne on last rinnaga toita. Kõige parem on just lamades, siis tuleb niisugune kassi tunne peale, et lööks või nurru.

Kirjuta, kallis, pikalt-pikalt, mida sa seal teed ja kus sa käid ja mida näed . . .

Käed on poisil küll täitsa sinu moodi, niisugused suured kui labidad, aga pikkade sihvakate sõrmedega. Ja kulmud on sinu omad, muud ma ei oska praegu öelda, ta on veel üsna krimpsus ja alatasa karjub . . .»

Joe Astale:

«Üks pruudiema tõi mulle täna pistist, purgi mett. Ta oli nii kena ja kohmetu, et ma ei saanud tagasi ka lükata. Eks ta poisile muidugi ära kulu. Pidavat olema nende oma mesipuust vurritatud pärnaõiemesi ja väga tervislik.

Eile käisin veel «Helepunast lillekest» vaatamas. See oli küll puhas raharaiskamine, sest mõtlesin terve etenduse teiepeale. Muidu oli see üks vene muinasjutt kolmest tütrest, kaks neist õelad ja noorim hea. Ma ei ole niisugust tüdrukut veel näinud nagu see noorema tütre mängija — üleni särav, üleni helge, üleni naeratus. Keskkooli saalis mängiti «Tagasi Metuusala juurde», aga sinna tormas kogu koorekiht kokku ja ma ei hakanud trügimagi.

Pühapäeval käisin trennipoistega Saarepeedil reesõiduvõistlustel. Autobaas korraldab seal võistlusi Joosep Tootsi nimelisele «Kuldsele kännule».

On sul mingeid soove? Kas midagi lugemiseks või söögikraami? Ja millal te ükskord välja saate?»

Asta Joele:

«Ma olen siin kole palju mõelnud meie vahekorrale. Sa arvad ikka, et ma haarasin kinni esimesest oksast, et sinu asemel oleks võinud ka keegi teine olla. See ei ole tõsi, aga seda ei tee ma sulle vist elu lõpuni ka selgeks. Küll on halb, et see nii välja kukkus!

Ma saan aru küll, mida sa minu käest ootad ja vahel lausa nõuad, kuigi sa sellest ei räägi. Ma armastan sind südamest-südamest ja teen kõik, mida sa iial tahad, ja jään sinu kõrvale hauani, mis ka ei juhtuks, aga ära minult nõua, et ma oskaksin seda välja näidata. Kui sa ilma selleta kuidagi toime ei tule, oleksid pidanud teise naise võtma.»

Joe Astale:

«Ise sa rääkisid, kuidas lastekodus läksid tüdrukud armukadedusest kas või kaklema, kui tädi silitas ühel enne magamajäämist pead ja teisel mitte. Tüdrukud arvavad ilmaaegu, et mehed on nagu puuratastega kellad, kellel mingit õrnusevajadust ei ole. Asi pole muidugi nii terav, nagu sina kirjutasid, et ma seda lausa nõuan, aga loomulikult on oma õrnusevajadus minulgi.»

Asta Joele:

«Homme kell üks tule vastu! Teised meie palati naised on juba läinud ja uued on maalt või vanad, nendega ei ole mul klappi. Tahan koju!»

●●● 3.

«Sa ei usu, aga sünnitusmajas tuli mul kogu aeg lastekodu meelde,» seletas Asta ja tõmbas jalad kušetil enda alla kägarasse. «Samasugused raudvoodid, sama punane linoleum põrandal ja isegi sama lõhn, ainult et lastekodus olid tüdrukute tubades voodite otsad kollased, mitte valged.»

Joe vaatas naist ega suutnud ikka veel harjuda, et Asta on jälle endine, ilma suure kõhuta. Endine, ning ometi kuidagi muutunud. Milles on asi, juurdles Joe mõtlikult ja avastas — enesekindluses. Hirmunud, nurkasurutud looma hoiak oli kadunud. Hoiak, mis teda viimati oli häirinud alles üsna hiljuti, alles seekord, kui nad valmistusid metsa näärikuuske raiuma minema. Sellelesamale jalutuskäigule, kus ta nii ütlematult haleda abieluettepanekuga maha sai, et Asta ei unusta seda surmatunnini.

«Ma ei tea praegu isegi, miks just, aga kõik lastekodu tüdrukud olid veendunud, et pargipoolsed toad, kus suured elasid, on paremad. Meie elasime kuue või kaheksakesi toas, sealküljes olid toad neljalised ja meie omadest üldse ilusamad. Alles haiglas tuli mulle pähe mõte, et toad näisid meile ainult sellepärast ilusamad, et vanemad tüdrukud hoidsid need rohkem korras. Lastekodus tahtsime kõik ainult sellepärast kiiremini kuuendasse klassi jõuda, et pääseda teise külge elama.»

«Kuidas teid seal õpetati rahaga ümber käima? Ma mõtlen — säästlikult kulutama?» päris Joe.

Asta muutus valvsaks.

«Kas sa tahad mulle midagi ette heita?»

«Mitte kõige vähematki.»

«Meil ju ei olnudki kellelgi raha. Vähemalt nooremates klassides mitte. Aga miks sa siiski seda küsid?»

«Lihtsalt niisama, tuli pähe.»

Joe läks ja tõmbas akendele kardinad ette. Nagu alati, näis talle praegugi, et pärast seda ei kosta autode mürin enam nii kõvasti tuppa. Poiss magas. Ilmaasjata kirjutasin talle meeste õrnusevajadusest, kahetses poiss. Ja veel kuhu — sünnitusmajja! Ollakse see, kes suudetakse olla, ja loomust muutma ei pane isegi hea tahe. Aga Astal on terav nina . . . Muidugi sai rahajutt alguse sellest, et talle meenus

uuesti see harja ostmise lugu. Esimest korda koos sauna minnes leppisid nad kenasti kokku, et Asta saab harja ja tema peseb seebitatud vihaga. Igal laupäeval leidub mõni fakiir, kes arvab, et just see moodus on nahale eriti kasulik, ja seepärast võib ka tema seda rahumeeli kasutada. Saab aga tema vaevalt lavalt alla, kui saunanaine hõikab:

«Kas Rauer on saunas?»

«On!»

«Teile saadeti see hari.»

Ja ometi olid nad otsustanud, et enne palgapäeva harja ei osta.

«Väga tähelepanelik sinu poolt ja palju tänu, aga palgani on ju veel kolm päeva,» ütles ta koduteel.

«Anna mulle tõesti andeks, aga ma kohe ei saanud teisiti! Eks me kuidagi ikka läbi tule!»

Joe istus kušetile:

«Tahtsin ainult öelda, et sa oled praktiliselt terve elu kolm korda päevas istunud kaetud laua taha, ilma et sul oleks kordagi tarvitsenud mõelda, kust see kõik tuleb või et järsku on homme kausid tühjad. Riided, raamatud, kinopiletid — kõik-kõik on sulle ju alati täpselt õigel ajal kätte toodud. Pesuvahetuse päev oli lihtsalt pesuvahetuse päev ja ei midagi enamat. Sa võib-olla ei teagi, kes teile pesu pesi.»

«Tean küll. Meil oli endal pesupesija.»

«Ma ei räägi sellest. Ma tahan ainult öelda, et niiviisi elades ei saagi keegi õppida hindama, kui keeruline ja raske on tegelikult ennast toita ja katta ning sedagi, et selleks tuleb palju vaeva kulutada.»

«Kuule, sa tahad mulle midagi ette heita ja nüüd keerutad!»

«Jäta juba! Mulle teeb lihtsalt nalja, kuidas meie, kaks tobukest, kokku trehvasime ja kuidas äärmused, nagu alati, kattuvad. Meil kodus räägiti rahast väga palju ja alati sellepärast, et teda ei jätkunud. Alates kuuendast klassist olen ma kõik suved töötanud ja mitte ajaveetmiseks, vaid töötanud kui mees — et teenida raha. Töötasin õhtuti ka ülikoolis käies ja ometi ei olnud meil raha kunagi. Tegelikult ei olnud üldse tähtis, teenisin ma vähem või rohkem, sest me mõlemad, ema ja mina, ei osanud raha hinnata ja hoida. Niisama palju kui me teenisime, andsime ka välja ja puudus oli tast alati. Ja nüüd istume siin ärkli-

toas juba kolmekesi ning peame oma majanduse ažuuris hoidma.»

Asta noogutas, aga ta mõtted olid mujal. See jutt ei olnud mõeldud etteheitena ja sellest piisas tüdrukule täiesti, pealegi muutus Jassi uni kord-korralt rahutumaks.

«Usu, poisil on midagi viga,» muretses ta.

«Poiss kui mürakas, mis tal ikka viga peaks olema.»

«Miks tal siis imemise ajal pea kogu aeg märg on?»

«Ju on tuba liiga soe või sul nii kõvad rinnad, et poiss väsitab ennast tirimisega ära.»

«Aga miks tal siis juuksed kuklast peaaegu ära on kulunud?»

«Võib-olla magab ta liiga palju selili ja hõõrub nii juuksed ära. Mul ju pole ka sääremarjadel karvu, kus püksid kogu aeg peale käivad!» Joe heitis selili: pime ja soe tuba tegi uniseks. Jälle oli Asta oma transistorist üles leidnud mingi Rootsi jaama.

«Sa ainult naljatad, aga mina muretsen tõsiselt! Ja miks ta nii palju karjub?»

«Las harjutab kopse!»

«Poisse ei tohi lasta karjuda, neil võib song tulla!»

●●● 4.

Telefon. Ja ülema hääl.

«Sul on sel nädalal küll juba kolm tükki tehtud, aga mata homme Oiul veel üks ära, mul kohe ei ole kedagi teist saata.»

«Ainult siis, kui sa leinajad enne minu juurde vestlema saadad.»

«Seal pole midagi vestelda, ma uurisin ise kõik järele: mees oli nelikümmend aastat vana, enesetapja. Enne ülestõmbamist jõi pidevalt ja vahetas paarkümmend töökohta, istus pikka aega kinni . . . ongi terve ajalugu.»

«Aga detailid?»

«Ära keeruta, mis detaile niisuguse ankeediga üldse saab olla!»

«Kes leinavad?»

«Ema üksi, muid lähemaid sugulasi tal polnud.»

Kodus hakkas Asta lunima, nagu viimasel ajal ikka, kui Joe kuhugi asutas:

«Võta mind ka kaasa! Palun!»

«Tule mõni teine kord, kui on huvitavam matus, niisuguse biograafiaga tõepoolest suurt ei joonista,» vaidles Joe.

«Palun, palun!» nurrus tüdruk talle vastu külge ja sai muidugi, mida tahtis.

Leinajaid oli tosina jagu, lahkunu ema kalgi näoga tavaline maanaine.

«Mulle see naine ei meeldi, tatsab kõndida nagu türgi maadleja ja näos ei ole tal ka mingit naiselikkust,» sosistas Asta.

«Seisa, seisa vähe eemale . . . ega nägu ole enda teha,» kamandas Joe ja alustas talitust.

Kõnes pühendas ta peatähelepanu emale: kuidas see poissi kooliteele saatis ja leivakoti kaasa pani, kuidas töö juurde kaasa võttis, südant valutas ja tohterdas. Keset kõnet tundus Joele korraga, et ema muutub kahvatuks ja hakkab vaaruma. Ta ütles inertsist veel paar lauset ja käsutas teravalt:

«Aidake siis ometi! Ta kukub ju hauda!» ja kargas kohe ise ka appi.

Abi tuli viimasel hetkel. Minestanu toibutamine võttis kümmekond minutit ja pärast seda lõpetas Joe tseremoonia kahe-kolme lausega. Haud kinni, vajusid matuselised laiali. Ju olid nemadki siin esmajoones viisakusest või kohusetundest. Joe nägi, et Asta ajab kellegi vanema naisega juttu, ja astus ema kõrvale. Sõnast kasvas sõna ja kalgi näoga naine sulas üles.

«Korra leidis ta põrandalt vana Eesti krooni, pistis suhu ja tõmbas kurku. Ma katsusin esiti raha näpuga kurgust välja tirida, aga see käis nagu klapp ringi, ei edasi ega tagasi. Poisil oli nägu juba sinakas ja kurk verine. Viimases ahastuses tõstsin ta jalgupidi üles ja raputasin. Välja köhis! Ma vajusin ise sinnasamasse poisi kõrvale istuma ja pistsin tõnnima. Hiljem söötsin poissi mitu päeva ainult mannapudruga ja andsin kummeliteed juua. Ära paranes! Pärast seda ei julgenud ma teda sammugi enda jalgade juurest kaugemale lasta, lauta võtsin ka kaasa, ise õmblesin paraja koti ja riputasin ta selle sees naela otsa. Esimene kord ei saanud teised enne arugi, mis kott mul seal

naela otsas ripub, kui poisil kõht tühjaks läks ja ta kisama kukkus.»

Bussis kodu poole sõites kordas Joe ka Astale, mida naine oli rääkinud, ja narris:

«Ja sina räägid, et julma näoga ja tatsab kui türgi maadleja . . . Alati ei saa inimeste üle nii kergelt otsustada. Ta pakkus mulle pärast koguni raha.»

«Selle fuuria käest oleksid sa võinud võtta küll.»

«Sa tead, et ma surmaga ei kauple! Ja miks ta sinu meelest siiski fuuria on?»

«Tead, mida see naine mulle rääkis? Kui poeg saanud kuusteist täis, abiellunud ema teist korda. Poiss olnud äge ja suurt kasvu ning lubanud võõrasisa maha nottida. Oli parajasti sõjajärgne aeg, poiss varjas tõepoolest saksa automaati, ema aga teadis seda. Et poisist lahti saada, andis ta tema üles. Poiss viidi kinni. Pärast tagasitulekut nagu ei saanudki enam jalgu alla, hakkas jooma ja käis põhja. Ära aga minestas vanamutt kindlasti häbi pärast, kui sa tema suurest emaarmastusest rääkisid.»

●●● 5.

«Mina kohe ei julge teda vannitada,» kurtis Asta.

«Sind ju ometi õpetati seal haiglas? Ah, anna siia, ma teen ise!»

Joe seebitas ära kuus vatitükki: ühe pea, kaks käte, ühe kõhu, ühe selja ja ühe pepu jaoks, seadis valmis paraja loputusvee ning . . . läks lahti.

Midagi analoogilist kippus välja kujunema ka poisi mähkimisega. Õhtuti, kui mähkmed seadis ümber Joe, pissis poiss endal alumise otsa märjaks nagu nädalased poisid muiste ja mullu. Mähkis poissi aga Asta, oli see üleni märg kui äsjapüütud rääbis. Asta imestas:

«Teen küll kõik täpselt õpetuse järgi, aga alati on tal särk kaelani märg. Kuidas ta siis nii märg ei ole, kui sina mähid?»

«Mina isoleerin selle pahandusetegija omaette ja õige nurga all ära!»

«Miks sa seda mulle kohe ei öelnud?»

«Aga, kulla tüdruk, kust võisin ma teada, et sa seda ei tea?»

«Aga kust mina võisin teada, et sina niisuguseid asju tead? Vannitamisest ja mähkimisest pole ju meestel mingit aimu.»

«Aga kust võisin mina teada, et sa mehi nii lollideks pead!»

Joe vaatas, kuidas Asta köögis talitab, ja uuesti tekkis tal kummaline tunne: see siin on talle täiesti võõras tüdruk, kes hoolitseb tema eest ainult mingi tuju ajel. Urvega, kellega ta kurameeris esimesel kursusel, ei oleks tal arvatavasti niisugust tunnet tekkinud. Ka Elsaga mitte. Elsaga olnuks kõik liigagi loomulik, lihtsalt üheteistkümnes käik hästi läbiuuritud ungari või vene avangus. Urve oli pärit Tõrvast ja Elsa koguni Hiiumaalt, aga ikka olid nad talle ühe tänava tüdrukud. See tüdruk mitte. Ja ometi süvenes temas kummaline veendumus, et olgu Asta missugune tahes, on ta ometi just see ainus ja õige, ainuke Joe Rauerile loodud tüdruk maailmas.

Asta kallas tee tassidesse.

«Suhkur on otsas.»

Seitse hommikut nädalas tõuseb ta enne mind ja mitte iialgi ei tule ta selle peale, et mulle tekki paremini peale kohendada. Kui ma kunagi talle seda ütlen, teeb ta seda kordagi vahele jätmata, aga ise ei tule ta sellele iialgi, mõtles Joe.

«Miks sa nii mõttesse jäid?» päris Asta kahtlustavalt.

«Niisama.»

Asi pole mõrus tees, seda on ennegi joodud. Igaühel võib midagi meelest ära minna; olnuks see unustamine, võinuks sellele loomulikult käega lüüa. Aga praegu oli see lihtsalt hoolimatus.

«Kas tuled varsti tuppa? Mul on veidi raske olla, ma lähen heidan parem siruli.»

«Heida pealegi, ma loen veel paar suutäit.»

●●● 6.

Joe luges «Valgekihva» ja kuulatas vahetevahel, kas toast muusikat kostab. Enne magamajäämist keeras Asta alati transistori kinni. Kell sai kümme, siis pool üksteist. Väga harva oli Asta nii kaua ärkvel, aga täna kostis toast lõõtspillimängu niisama visalt kui külapulmas. Joe pani raamatu kõrvale, astus tuppa ja puges asemele.

«Räägi midagi oma paaridest!» palus Asta.

See oli nende igaõhtune mäng.

«Ma olen sulle lõssi alt ära rääkinud, nüüd tuleb pealt see paksem . . . See ikka maksab kah juba midagi!» vastas Joe traditsiooni rikkudes.

«Kas sa mõtled hakata selle suhkru pärast nüüd viha pidama või? Ausõna, päeval ma jooksin küll korra poodi, aga siis ei olnud mul tõesti meeles, õhtul aga ei julgenud poissi enam üksi jätta. Anna mulle andeks!»

«Jäta jant, ma pole kavatsenudki mingit viha pidada! Tule parem siia! . . .»

Pärast rääkis Asta sosinal:

«Ilmatu tore tunne on pisikest last süles hoida. Ma poleks seda eladeski osanud ette kujutada. Ta on nii õrn, habras ja imearmas. Ja kui ta veel oskaks oma käed ka mulle ümber panna! Need väikesed käed on praegu nii õrnad nagu lilled, ma kardan kogu aeg neid katki teha. Sellepärast ma ei julgenud teda vannitada ka. Ema ja laps peavad kogu aeg koos olema, kogu aeg ühel lainel, nagu raadiosaatja ja vastuvõtja. Vähemalt seni, kuni nad kooli lähevad. Aga mis sa talle ikkagi nimeks panid?»

«Jass.»

«Jass? Kas niisugune nimi on siis olemas?»

«On küll. Sa ju ise kutsud teda nii.»

«Jass . . . Poisile see kõlbab küll, aga vanemale mehele . . .»

«Kui ta ise õige mees on, sobib talle iga nimi. Hakkame unistama!»

«Hakkame! Aga ei, räägime täna oma kõige ilusamast suvest.»

«Räägime! Hakka sina peale!» Ka Joe sosistas. See ei olnudki Astal nii paha komme, leidis ta. Tüdruk pööras

enda hoogsalt külili, viskas jala poisile kõhule ja toetas põse ta rinnale.

«Kaks aastat, ei, kolm aastat tagasi kutsus üks vanem tüdruk, kes nädalavahetuseks koju sõitis, mu endaga kaasa. Ta elas Peipsi ääres. See oli umbes sel ajal, kui rukis tolmama hakkab, ühes jõesuus. Sõbranna vanaisa valvas öö otsa, et latik hakkab tulema ja latik hakkab tulema. Järgmisel päeval lõikasime need latikad kui kandled selja pealt lõhki ja riputasime vähese soolaga päikese kätte kuivama. Latikas on nii, et mida suurem, seda parem ja rasvasem. No olid rasvased tõesti, kui valmis said. Näpud täitsa ujusid rasvast, ja kui ma siis nad suhu pistsin ja imesin, oli see nii magus, et ei tahtnud näppe enam suust ära võtta. Õhtul leidsin järve kaldalt kivide vahelt roosipõõsa, üleni helepunastes õites. Aga sinul?»

«Minul? Minu kõige ilusam suvi oli see, kui ma leidsin ühe kondise plika, kellel oli hinge taga ainult üks väljaveninud kleidike, õhuke mantel ja paar kantud kingi.»

«Ja transistor, ära unusta transistorit! Vaest väikest transistorit, mille sa südametult lubasid aknast alla visata,» naeris Asta.

«Aga ausõna, ma olen talle tänase päevani pisut armukade.»

«See saab sul olema kogu elu ainuke põhjus mulle armukade olla!» sosistas Asta.

●●● 7.

«Vastunaine oli nõus täna Jassi juurde tulema . . . Kui me ainult kutsume.»

Joe noogutas. Varsti algavad tudengitel eksamid, mõtles ta. Hea, et saab juba aknaid lahti hoida, see mähkmete lõhn muutus pikapeale tüütavaks.

«Võiksime näiteks kinno minna . . .» jätkas Asta.

«Võiksime küll.»

Umbes sel ajal ta koputaski esimest korda Elsa uksele nende psühhiaatria kontsude pärast. Või ei, see pidi olema mõni nädal hiljem, sest kõik lõhnas. Missugune togu talle tookord niisuguse lolli idee üldse andis, justkui kõlbaks

juurakatele ravikate konts? Mis Elsal tookord õieti seljas oli? Ei mäleta. Igatahes käis see kergelt eest lahti ja selle all ei olnud enam midagi. Absoluutselt midagi. Sa armas Mooses!

«Mis sa sellest siis arvad?»

«Muidugi võiksime minna, sa pole tükk aega kusagile saanud.»

Ainult sellepärast tookord kõik nii kujuneski, ainuüksi sellepärast. Ja et Elsa oma alastiolekut sugugi ei häbenenud.

«Ma lähen ütlen siis naabrinaisele ära, et me ikka läheme?»

«Ütle muidugi.»

Mis kuradi naabrinaine? Poiss on juba nii suur küllalt, et võiks see paar tunnikest üksi magada, aga Asta on selle poolest nagu narr. Vahepeal pilk peale visata pole muidugi paha. See kotaladu ongi tal selle poolest hea töökoht, et sealt saab vahel koju lipata. See pole poeleti taga seismine, kus kiirel ajal ei saa aega nina ka nuusata.

«No hakkame siis minema!»

«Hakkame pealegi.»

«Miks sa siis ennast ei liiguta?»

«Aga sina ei liiguta ju ennast ka.»

Valvekaupluse nurgal vaatas Asta Joele otsa ja uuris:

«Kas sa ikka väga tahad kinno minna?»

«Kulla proua, see oli ju sinu idee!»

«Mina jalutaksin parema meelega Lossimägedes.»

«Eks jalutagem siis mägedes.»

Soojast õhtust hoolimata kõndisid nad puude all peaaegu üksinda. Vetelpäästejaam all järve ääres säras juba tuledes.

«Keda nad seal juba nii vara kevadel päästavad?» imestas Asta.

«Esialgu neid, kes soovivad endid päästa lasta. Kas käisid kaubastust tiiru läbi?»

«Ei käinud.»

«Kas täna või homme, pole muidugi tähtis, aga kunagi pead sa ju seda tegema, tulevast neljapäevast saab sul ju puhkus läbi.»

Asta hüppas pingilt püsti, nagu oleks ta kogu aeg ainult märgusõna oodanudki, ja alustas peaaegu hüsteeriliselt, käed rinnal kui palveks risti:

«Palun, palun, palun sind, ära ainult seda minult nõua!

Ma olen nõus sööma ainult vett ja leiba, olen nõus õhtuti, kui sa poisi järele vaatad, kas tänavaid pühkima või rikaste naiste pesu pesema, aga palun, ära ainult seda minult nõua!»

Purse oli nii ootamatu ja äge, et Joe tõepoolest ei taibanudki, mida Asta õigupoolest soovib.

«Mida ometi, mida?»

«Et ma poisi üksinda jätaksin! Kui sa ainult teaksid, kui palju õnnetusi on sellest juhtunud! . . . Tõmbab natuke okset kurku ja ongi lämbunud. Ma teen kõik-kõik, mida sa iganes soovid, ainult mitte seda!»

«Istu nüüd ometi ja arutame seda asja rahulikult.»

«Sina ju oled neid meeste tehtud seadusi õppinud, eks seleta siis, kuidas te seda mõtlesite, et nii väikesi lapsi üksi jäetakse?»

«Rinnaga toitmiseks on ette nähtud vaheajad . . .»

«Ei, ei, ei! Ära sellest kohe räägigi! Ükskõik mida, ma hakkan parem pesunaiseks, aga Jassi ma üksi ei jäta!»

Nii täiesti ootamatult see purse Joele ka ei tulnud. Ta ainult ei oletanud, et tüdruk nii ägedaks läheb ja nii resoluutne võib olla.

Tuled vetelpäästejaamas kustusid. Asta kössitas pingil kui hunnik õnnetust.

«Iseasi, kui ta kuidagi sõime saaks,» jätkas Joe.

«Mida lasteaed ütles?»

«Sa tead ju ise! Alla aastasi ei taha nad üldse, aastas vabaneb umbes viisteist kohta ja meie oleme järjekorras seitsmekümne neljandad.»

«Mida me siis teeme?»

«Eks me pea terve perega minu palgast ära elama!»

Joele näis, nagu oleks tüdruku kitsastelt õlgadelt langenud vähemalt viiekümnekilone tsemendikott.

«Aga me ei tule ju sellega läbi?!»

«Ei tule muidugi.»

«Aga mida siis teha?»

«Ei tea. Eks tule midagi nuputada.»

Tegelikult ei olnud Joel ühtegi vähegi viljakat ideed.

●●● 8.

«Räägi veel midagi oma paaridest!»

«Ausõna, ma olen juba kõik ära rääkinud.»

«Räägi neist, kes sulle ei meeldi.»

Asta keeras enda nagu ikka külili ja pani jala Joe kõhule. Akna alt kolises mööda linnaliini buss.

«Ei meeldi need paarid, kui teine pool on liiga vana. Paar nädalat tagasi võttis üks kahekümne kaheksa aastane autojuht neljakümne kahe aastase õpetajanna ära. See oli pealegi üsna kulunud ja hooletusse jäetud. No ütle, mida head sealt tulla saab?»

«Ära ütle midagi, noore mehe kõrval pidi nainegi noorenema!»

Doktor Kask ütles täna uuesti, et poisil on rahhiit ja süüdi olevat minu toit, mõtles Asta. Kask kahtlustas seda kindlasti juba varem, miks ta muidu uuris, mida ma raseduse ajal sõin.

«Üks viiekümne kolme aastane luitunud näo ja sapise olekuga pearaamatupidaja kosis ära üheksateistkümneaastase kassapreili. Selle kohta ei oska ma öelda muud, kui et mees on kaotanud igasuguse reaalsusetaju ega orienteeru enam selgelt oma võimetes või võimalustes. Autojuhiloa võtaksin ma niisugustelt fakiiridelt kohe taskust ära.»

«Aga kui see oli suur armastus?»

«Suure armastuse tunnen ma kinnisilmi kümne meetri pealt ära!»

«Mida sa neile ka rääkisid?»

Kask käskis minul mett ja kala süüa ning mahlasid juua. Palju rohelist tarvitada, mõtles Asta.

«Mitte midagi. See oli niisugune käskima harjunud isand, kes jalamaid nõudis, et ärgu olgu mitte mingisugust pidulikkust, nemad olevat paabulinnusulgedest üle. Küsisin, kas see on ka pruudi soov. Esimese pilguga hinnates oli päris harilik tüdruk, ei midagi erilist. Pruut ei vastanud musta ega valget, aga peigmees ütles ka tema eest «jaa» ära ja küsis, millal nad peavad tagasi tulema. Vastasin, et ei peagi, kirjutasin neile mõne minutiga akti valmis, võtsin allkirjad ära ja andsin abielutunnistuse kätte. See võttis ka seltsimees pearaamatupidaja pisut pahviks.»

«Ja pruut?»

«Küsis uskumatult, et kas ma siis nüüd olengi abielus või?... See käis ju nagu elektriarve maksmine.»

«Ja sina?»

«Vastasin muidugi, et jah, nüüd te siis oletegi tõepoolest abielus.»

«Õnne sa ka ei soovinud?»

«Ei. Kuule, nihuta vähe seda jalga, mul on kõhul raske.»

«Sa võid vahel ikka häbematu olla küll!»

«Nad ju ise soovisid seda, see polnud mingi häbematus,» imestas Joe.

«Siiski, minu meelest oli see häbematus,» vaidles Asta. Ja korraga turgatas Joele meelde üks ülema lause, millest ta siiani polnud aru saanud: abiellujatelt korjad istudes ainult allkirjad ära... Kas see kretiin, see mäger traavis tõepoolest täitevkomiteesse tema peale koputama? Pärast seda, kui ta oli saanud täht-tähelt seda, mida ta ise oli nõudnud?

●●● 9.

Nad müüsid maha oma kasina vara: Joe mantli ja kampsuni, kümmekond ülikooli ajal muretsetud raamatut.

«Luba, ma müün transistori ka! Ausõna, ta on mu ära tüüdanud,» palus Asta.

«Kaks aastat tagasi oleksin ma võinud tõepoolest kooperatiivi vastas putkas saapaid viksida, mul oli kõik ükspuha, aga sa pead mõistma — nüüd ma lihtsalt ei saa seda endale lubada. See oleks ju kõigele sellele, tervele minu ametile näkkusülitamine! Mind ju tuntakse siin nagu kirjut koera! Ma lihtsalt ei saa hõbekirvemeheks hakata!»

«Muidugi sa ei saa,» nõustus Asta tuimalt.

«Kas sa üldse tead, kes see hõbekirvemees on, mida see sõna tähendab?» päris Joe.

«Kes ta siis on?»

«Tartus oli enne sõda, kodanlikul ajal, silla kõrval üks koht, kuhu kogunesid linna pätid, kes tahtsid natuke viinaraha teenida. Enamasti pakkusid nad end perenaistele puid lõhkuma ja paljudel oli kirves vöö vahel kaasas. Sellepärast neid kutsutigi hõbekirvemeesteks.»

Asta hakkas vaikselt nutma.

«Ma saan ju aru küll, et sa teed kõik mis võimalik, ega ma sind milleski ei süüdistagi.»

«Ära arva, tüdruk, ma saan ise ka aru, et midagi tuleb teha, aga ma lihtsalt ei raatsi oma ametit maha jätta! Mina pean ja iga inimene peab tegema nimelt seda, mida ta oskab kas või natukenegi teistest paremini. Igaüks peab tegema ainult seda, olgu see või tordimuster, mis järgmisel päeval läbi seeditakse. Mulle tundub, et just see ala istub mulle kohe hästi. Sellest ei saada veel aru, aga minu meelest on näiteks matmine väga vastutusrikas ja tähtis töö, matjaist on aastatuhandeid lugu peetud. Ja saad aru, see istub mulle. Kui ma oleksin mis tahes muu töö peal, oleksin ma ammuilma transporditööliseks läinud, aga praegu ma lihtsalt ei suuda. Saad sa sellest aru?»

«Saan! Saan! Saan! Aga mul on ikka meist kõigist kahju!»

●●● 10.

Järgmisel hommikul ärkas Joe poole seitsme paiku ja püüdis vaikselt, Astat äratamata, kööki minna. Vaevalt oli ta saanud kikivarvul paar sammu ukse poole astuda, kui Asta sosistas:

«Kas sa sooja teed tahad? Ma tõusen üles ja teen.»

«Ei taha, lase olla pealegi!»

Maja ees tänaval pidas Joe aru, mis võimalused tal üldse on. Kõige parem oleks mõnesse kolhoosi saada, kogunemine pidi olema turuväravas. Teine võimalus oleks vaadata raudteejaama — kui nad Tartus said laadijatele kohe raha välja maksta, miks nad siin ei peaks saama. Reservi jääks veel kokku leppida mõne individuaalehitajaga.

Juba eemalt võis näha, et turuväravas suurt saginat ei ole. Täpsemalt öeldes konutas seina ääres ainult kuusseitse pätiohtu tegelast. Joe sättis enda vaikselt nende lähedale sisse.

«Sa oled täna juba midagi saanud?»

«Mul sündimisest saadik soru peas.»

«Ennem jätab siga sõnnikusöömise kui see mees viinajoomise.»

«Ma ütlesin talle, sellele brigadirile, suu sisse ära, et ma ei ole ühtegi vanapoissi ega vanatüdrukut näinud, kellel täis aru peas oleks.»

Korraga haistis Joe nii tugevat sooja leiva lõhna, et suu läks iseenesest märjaks. Lõhna oli ta tundnud küll juba tulles, aga mitte nii ahvatlevat, nii kutsuvat. Kui ma kunagi tõepoolest peaksin transporditööliseks hakkama, siis tulen siia, leivakombinaati, mõtles ta lõbusalt. Endiselt kostis kõrvalt jutukatkeid.

«Kas oli sääsk teda silma alt hammustanud või mis, aga teine silm oli paistes kui igavene jurakas. Oli maru nägu poisil ees, nagu vanal ZIS-viiel.»

«Oleks see raha näha, mis see mees ära on joonud!»

«Kas täna üldse sõidamegi või läheme siiasamasse põõsa alla viltu?»

Joe vaatas kella: viis minutit seitse läbi.

«Kas siia üldse täna masinaid tuleb?» pöördus ta meeste poole.

«Harilikult pühapäeviti küll tulnud ei ole,» arvas üks.

«Mida teie siis ootate?»

«Meil oma jobi ja kindel punt.»

Raudteejaamas ei liigutanud ennast nii vara veel ükski ameti- ega töömees, ainult vormimütsiga rööpaseadja koperdas eemal rööbaste vahel. Tema juurde Joe tüüriski.

«Vabandage, kas kaubajaam täna töötab?»

«Ei.»

Selge pilt! Kuhu nüüd? Peetrimõisasse? Kusagilt tuleb ju alustada.

Esimeses vundamendisüvendis kopsis keegi lühikest kasvu mees saalungeid. Tal oli peas ilma nokata vormimüts, vist tööstuskooli oma, ja seljas võrksärk.

«Jõudu!»

«Jõudu tarvis.»

«Jõudu küll, aga kas abi ei lähe vaja?»

«Kes abistki ära ütleb.»

«Teie oletegi peremees või?»

«No mina. Milles on asi?»

Kaugelt hõikas, üle õla, pooleldi tüdinult. Kas nii, kümnelt meetrilt, saab kaupa teha?

«Abi ei ole vaja?»

«Aitäh pakkumast, aga ma tulen vist üksi ka läbi.»

Häbi. Põletav, kõrvetav häbi. Miks nõutakse inimeselt rohkem, kui ta suudab?

«Head aega siis!»

«Head aega jah!»

Võrksärgis mees võttis mütsi peast, pühkis higi ja vaatas Joele järele, kuni see silmist kadus.

Kas proovida veel üks kord või minna niisama tagasi? Kuidas ta vaatab Astale otsa, kuidas ta ütleb — ma ei suutnud?

«Jõudu!»

«Jõudu vaja!»

«Jõudu küll, aga kas abi ei lähe tarvis?»

See mees lõi sõrestikule laudu ümber. Lihtne töö, saag, naelad ja haamer, selle teeb ka kõige saamatum mees ise ära.

«Tahate oma pidulikule tööle väikest pühapäevast vaheldust?»

Joe kõhkles. Vastata, et ei, tahan teenida? Mismoodi!

«Ütleme kas või nii.»

«See siin niisugune nokitsemise töö, sellega ei saa spordimees särkigi märjaks... Te vaadake mõnda, kes vundamenti valab, seal saate korraliku trenni!» soovitas mees sõbralikult.

«Nii ma teengi. Head tervist!»

Ja Joe sättis sammud kodu poole.

●●● 11.

«Tule veel lähemale, tule veel, veel, veel...»

«Rohkem pole ju võimalik!...»

«As-ta, As-ta, As-ta!»

«Sa kordad aina minu nime...»

«Nagu Juudit Olovernese oma. Ai sunnik, palju kell juba on, ma pean hakkama tööle minema! Aga kuule... Kuidas sa kogu aeg nii julge oled?»

Asta tõmbus kägarasse ja hakkas tihkuma. Joe kordas juba kahtlustavalt, suutmata siiski veel uskuda:

«Kuule, sa ei karda enam üldse?»

«Mis seal enam karta...»

«Sa armas Mooses!... Ainult see meil puudus!» tuli jeel südamest. Ta jäi konutama sinnasamasse kušeti servale, jalad üle ääre rippu, tekinurk põlvedel.

«Ma juba teist kuud ei julge sulle öelda... Süda iga päev valutab mis kole...»

«Mis seal enam valutada, muudkui tere tulemast, aga kiiga kähku käib see meil küll.»

Asta purskas nutma nagu tookord, kellestki ja millestki hoolimata, liibudes rinnaga vastu Joe selga.

«Ma ei julge lihtsalt rääkidagi... Mà tegin teise lolluse veel...» seletas ta katkendlikult, läbi nuuksatuste.

«Selle kõrval vaevalt enam millegagi üllatab.»

«Kui sa lubasid mul Jassiga koju jääda, tulid kohe järgmisel päeval kaubastu naised ja palusid, et ma lahkumisavalduse kirjutaksin, nad ei saavat mulle muidu asendajat võtta. Ja mina, vana loll, kirjutasingi!»

«Ja mis siis sellest?»

«Nüüd ei saa ma ju dekreediraha!»

«Kuuendal-seitsmendal kuul lähed uuesti tööle ja raha saad ikka. See on väike mure!»

«Keegi ei võta ju rasedat tööle!»

«Ära jama, selle kohta on ekstra seadus olemas... Millal ta siis sünnib?»

«Jälle veebruaris.»

«Kui nii võtta, pole katki midagi. Mis sa seal konutad, tule siia... Ma oleksin pidanud ikkagi teise töökoha otsima, sina istud niikuinii kodus — vääksub meil neid siin üks, kaks või kolm, pole tegelikult olulist vahet.»

«Arvad nii või?» naeratas Asta.

«Muidugi!»

●●● 12.

«Sel laupäeval registreerin ma siis oma viimased paarid.»

«On sul seal ikka kõik kindel?»

«Absoluutselt. Esmaspäeval käisin ennast vabariiklikus

prokuratuuris näitamas, nüüd pole ka sealt mingit üllatust karta.»

«Ma näen küll, et sa seda kangesti taga nutad, oma praegust kohta, aga ma pole ausalt öeldes iialgi aru saanud, mis huvi matmine võib pakkuda.»

«Sa pole ainus, kes sellest aru ei saa.»

«Ükspäev ma lappasin neid sinu matustekaarte. Sellel siin pole peal muud kui mingi naise pikk-pikk kirjeldamine.»

«Näita . . . See oli üks kooliõpetaja, tolle mutikese kaugelt sugulane ja tõepoolest huvitav naine. Juba kõnnak oli tal põnev — selline pikk, haarav samm, mis lõi puusad pöörlema.»

«Kas prokurör ütles ikka kohe kindlalt, et ta sinu võtab?»

«Ütles-ütles!»

«Abiprokuröriks?»

«Abiprokuröriks. Sa ei tunne asja ja arvad, et abi on prokuröri asetäitja. Abi pole midagi, abisid on mitu, tegelikult on teine mees rajoonis aseprokurör, mitte abi.»

«Niisuguseid peensusi ei tunne keegi, aitab tärnidest ja mundrist. Mundri sa ju ikka saad?»

«Miks minagi peaksin ilma jääma?»

Noorukest õpetajannat mäletas Joe tegelikult hoopis paremini, kui ta praegu sellest rääkis. Ka välimust. Kitsast, madalavõitu laupa ja eriti just suud: tarka ja õrna, meelast ja skeptilist. Väga omapärast, aga pisut käestlastud suud. Käestlastud olid ka silmad, juba tugevate kanavarvastega, aga sellegipoolest ebatavaliselt ilmekad: esimesel pilgul jultunud, lähemal vaatamisel valvsad ja veel täpsemal vaatamisel hirmunud. Teises ajas ja teises raamistikus ehtinuks see nägu isegi krahvinnat, nüüd aga muutub ta mõne aastaga vanatüdrukust külaküünla nõudliku ilmega maskiks, oli mõtelnud Joe leinajat vargsi silmitsedes. Kogemata või mitte kogemata, aga hiljem said nad isegi jutule. Pärast tavalisi viisakusfraase oli Joe pärinud:

«Kas te ei leia, et meie ametid on pisut sarnased? Ma mõtlen mitte matmist, vaid abielude registreerimist. Saadame ju mõlemad noori inimesi mingi tee alguses ja püüame neid positiivselt mõjutada. Ja me mõlemad näeme, kuidas neist noortest saavad juhatajad, esimehed ja direktorid, meie aga jääme nendeks, kes me oleme ja olime.»

«Ja väga hea, et see nii on,» oli talle vastatud. «Maailm

vajab inimesi, kes teda muudavad. Sama palju aga vajab maailm neid, kes kindlustavad selle taseme säilimise, mis on juba saavutatud. Teie- ja minusuguseid.»

«Kas siis teie arvates polegi kõige tähtsam midagi sooritada, kellekski saada, kuhugi välja jõuda?»

«Midagi sooritada? Ja siis sooritas akrobaat salto . . . Kas see ei kõla kuidagi sarnaselt?»

«Asta, kas sina ei arva, et igal inimesel peab olema elus mingi eesmärk, mingi suur soov?»

«Muidugi peab.»

«Ja sinul on ka?»

«Loomulikult.»

«Hm? Missugune siis?»

«Sa ju tead — ise oma lapsi kasvatada.»

«Ja see on kõik?»

«Kas sellest on siis vähe?»

«Võib-olla ei ole ka . . . Sina arvad nüüd kindlasti, et kui ma prokuratuuri tööle lähen, on see mulle suur samm edasi ja et nüüd ometi sai mees õige ja lugupeetud ameti peale? . . .»

«Kõik arvavad nii. Kas sa ise ei arva?»

«Ma ei tea isegi. Vist ei arva.»

Sellest jutuajamisest möödus kolm päeva. Ainult kolm päeva. Eile sai Joe kutse prokuratuuri ja nüüd istubki ta jälle selle asjaliku, toimeka mehe ees.

«Kahjuks ei läinud teie kandidatuur läbi. Te teate kindlasti minust paremini, milles on asi.»

Joe marssis, käed rusikas, oma endise ülema juurde.

«Kulla vend, sa oled ise jurist ja tead väga hästi, et mina neid küsimusi ei otsusta. Mida ma oskan sulle lausuda? Proovisin küll sõnakese sinu kaitseks öelda, aga . . .»

«Mida mulle siis süüks pandi?»

«Kõik vanad patud ja üks uus juurde: ühel ärasaatmisel sa seletanud, et see ei ole õiglane, kui ühel on matusel orkester, teisel ei ole.»

«Aga nii see ju ongi.»

«Sa rääkinud veel, et pole õige, kui matuse pidulikkus oleneb rahakoti paksusest. Polevat moraalne, kui spekulandile ostetakse orkester ja hauasammas, vana kooliõpetaja aga aetakse auku kui vallasant.»

«Kas see on siis sinu arvates õige?»

«Ja mida sa selle filosofeerimisega saavutasid? Pealegi

on see probleem isegi omavahel rääkides palju keerukam, kui sa koolis õppisid. Inimeste hindamiseni, lähtudes nende veendumuste üllusest ja hingeilust, me muidugi kunagi jõuame, aga see võtab esialgu aega. Sinna jõuame välja, soovid sa või ei soovi, tänu nende inimeste tööle, kes kõige rohkem rabavad. Printsiip on praegu lihtne — kes rohkem teeb, see rohkem saab; kes maksta suudab, tellib muusika.»

«Kes maksab, tellib muusika?»

«Miks sa selle üle nii imestad?»

●●● 13.

Tuba oli Joe meelest jälle ülearu soe.

«Kas sa magad?»

«Ei.»

Asta pööras end näoga mehe poole. Ta õlg ja rind olid ikka veel suviselt tõmmud.

«Enne jäid sa alati magama kui püssist lastu.»

«Mu süda valutab, mis nüüd edasi saab.»

Väljas oli nähtavasti tõusnud tuul; tuppa kumav valgus kord tugevnes, kord nõrgenes.

«Narrike! Kõik, mis meiega üldse juhtuda sai, on juba juhtunud, nüüd saavad asjad muutuda ainult paremuse poole.»

Asta tõmbas teki paljastele rindadele ja heitis peapöördega juuksepahmaka teisele poole.

«Kuhu sa siiski tööle lähed?»

«Aga kuhu sina soovitad?»

«Mina ei oska midagi soovitada.»

Tüdruk pani, nagu ikka, jala Joe kõhule.

«Ainuke, mida ma kindlalt tean, on see, et mingiks iksinseneriks või muuks antvärgiks ma ei hakka. Uut ametit õppima hakata pole ka mõtet, jääbki üle ainult transporditöö. Kus ja mida ühe koha pealt teise koha peale tõsta, on jumala ükstapuha.»

Asta juuksed langesid jälle Joe näole ja kõditasid pisut. Kolises mööda hiline plekk-kastiga veoauto.

«Millegi põhjal pead sa ju ikkagi valima.»

«Ma kohe ei kannata seda sõna — pead. Ma olen vaba mees vabal maal ega pea mitte midagi.»

«Sa ei saa ju lihtsalt esimesse ettejuhtuvasse asutusse sisse astuda ja tööd küsida,» vaidles Asta.

«Miks ma ei saa? Poissi lasteaeda saada pole mitte kusagil lootust, kaugus ei mängi nii väikeses linnas mingit rolli, palgad on nähtavasti igal pool enam-vähem võrdsed... Jääbki valida kas direktori silmade värvi või vabriku lõhna järgi.»

Lõhna? Kuus kükitavat joodikut... On aga jurakas silma all, väljanägemine mehel kui vanal ZIS-viiel... Ja imemagus värske leiva lõhn.

«Võta jalg ära, mul läheb raskeks... Aga kõige parem lõhn on leivakombinaadis. Tol pühapäeval, kui ma püüdsin haltuurat teha, puhus leivakombinaadist turuväravasse nii head värske leiva lõhna, et võttis jalad nõrgaks.»

Lõhnu oli ta tundnud varemgi. Rebase tänava kastilauavabriku pisut imalat haavapuulõhna haistis ta siingi iga kord, kui matuserong tikuvabrikust mööda viis. Või tõrva lõhna, kui nad majavalitsuses katuseid tõrvasid ja õues paari kivi peale tõstetud tõrvatünni soojendasid. Isegi savi lõhnas, see pottsepasavi, mida ta viimasel suvel enne ülikooli astumist pottsepa käealusena paljaste jalgadega oli tallanud.

«Ja ongi asi lahendatud! Homme hommikul pistan tööraamatu tasku ja marsin leivakombinaati. Parema lõhnaga töökohta siit linnast ei leia.»

Asta heitis end hooga poisi kõhule. Õlanukid ei paistnud enam; rinnanibud olid sõjakalt kikkis.

«Aga Jass on sulle väga hästi mõjunud... Tahad kuulda, kuidas ma oma viimast paari registreerisin?»

«Muidugi korraldasid sa seal mingi spektaakli?»

Ka puusakondid ei olnud enam nii urvi, põlved aga valendasid ümaralt nagu ennegi.

«Aga loomulikult! Ma sättisin nimme selle paari viimaseks. Pruut oli verinoor ja päris kenakene. Lõpuks palusin kõigil lahkuda, peigmehel ka, ja seletasin pruudile asja ära.»

«Ja muidugi norisid selle peale vaeselt tüdrukult musi välja! Ma pean hakkama selle eest rohkem hoolitsema, et sul võõraste tüdrukute jaoks nii palju lusti üle ei jääks.»

●●● NELJAS PEATÜKK ●●●

●●● 1.

Kööki täitsid võõrad, erutavad lõhnad: potis oli tõmbamas ehtne oakohv, pannilt naeratasid vastu pool tosinat härjasilma kui karikakraõied.

«Kas ma tõstan munad taldrikule või võtad siitsamast?» päris Asta ja kohendas juukseid hoidvat punast paela.

«Ükstakama! Kuule, ära kanna seda mummudega kleiti köögis ära, las ta jääb mälestuseks. Ja need munad oleksin võinud ma ka ise pannile lüüa, tarvitses sul sellepärast nii vara tõusta.»

«Kui naine ei viitsi oma mehele enam süüa ka teha, pole ta naisterahvas, vaid naisterahva mõnitus.»

Väljas oli alles pime kui kotis, vahetevahel rabistas vastu akent sagar vihmapiisku. Algas Joe esimene tööpäev.

«Kes need kõik ära sööb?»

«Kes palju sööb, see palju teeb. Tegeliku töö tegijad peavad kõvasti sööma.»

Mõni päev tagasi, kui Asta esimest korda tegeliku töö tegijatest rääkis, oli Joe solvumist vaevu maha surudes küsinud:

«Büroos ma seega t e g e l i k k u tööd ei teinud . . . Missugune see tegelik töö siis sinu meelest välja näeb?»

«Noh, igasugune meesterahva töö,» seletas Asta lahkelt.

«Aga näiteks?»

«Igasugune töö, mida peamiselt mehed teevad: kalapüük, kündmine, metsaraiumine . . . Ja ära hakka jälle südant valutama, et ma sinu tööd ei hinda. Sa tead suurepäraselt, et see nii ei ole!»

Kes palju sööb, see palju teeb — ja Joe oli esimese palga

arvel veidi raha laenanud. Laenu oli niikuinii tarvis töörliete ja säärikute ostmiseks.

«Kas kallan veel kohvi?»

Nagu ikka, istus Asta lauas Joe vastas, lõug käte najal, ja vaatas üksisilmi, kuidas mees sööb. Uus sagar vihma rabises vastu akent. Teomehe pere lõunalauas, ironiseeris Joe.

«Kas kallan veel?» kordas Asta.

«Aitäh, ei.»

«Ma teen sulle igaks juhuks paar võileiba ka kaasa. Kui seal on oma söökla või käivad mehed kusagil koos söömas, võid need ju tagasi tuua.»

«Eks sa tee.»

Asta lõikas põrandaleivast paksu kääru ja määris sellele hoolikalt vähemalt pool sentimeetrit võid.

«Kas tahad juustuga või vorstiga?»

«Ükstakama.»

Asta pani leiva kõrvale ja kükitas Joe ette:

«Sul veel veidi aega on, punu mul enne pats valmis.»

Joele meeldisid Asta paksud, tihedad juuksed ja meeldis neid patsi punuda. Mitu kibedust, mitu solvumist, mitu tusameelt oli ta juba plettinud paksuks, raskeks patsiks, aga täna ei olnud isegi sellest abi.

«Anna andeks, aga pole nagu tuju.»

Tahta võib nii mõndagi, paljas tahe ei maksa pennigi, kui sa oma tahet ellu ei vii. Ja keegi kurat ei hakka uurima, kes või mis sind takistas. Inimestele on tähtis ainult tagajärg, ainult tegu. On su teod head või räpased, edasi elad sa ikkagi ainult nende kaudu. Tahtmised, igatsused ja unistused aga kruvitakse koos sinu endaga kirstukaane alla.

Asta toetas käsivarred mehe põlvedele. Need ei olnud kunagised haprad vitsaraod, vaid ümarad, tugevad ja ikka veel suvest tõmmukad ilusad naisekäed.

«Olen ma juba kole?»

«Ei, sa oled ilus.»

Asta ei saa aru, mõtles Joe. Ja pole mingit mõtet püüda talle seda seletada. Büroost on muidugi kahju, nii et klimp kipub kurku, aga veel hullem on häbi.

«Ma tean isegi, et ma olen juba kole, aga mul veel eriti ei paistagi välja. Teised naised on selle aja peale kõik palju koledamad.»

«Sa ei mõista vist eluilmaski, kui häbi on mul nii läbi linna minna!» purskas Joe.

«Kuidas — nii?» Asta surus peod Joe põskedele ja vaatas talle silma.

«Nendes riietes.»

«Me ostsime sulle ju kõik tuliuued asjad: vuhvaika ja püksid ja säärikud . . . Mida sa õieti häbened, täna lähevad ju tuhanded mehed nii tööle? Või keda sa häbened?»

«Inimesi!»

«Inimesi! . . . Kas sa kardad, et mõni hakkab naerma? Ja kui hakkabki, vääna sel vähe nina, küll ta vait jääb!»

Ta ei saagi aru saama, mornitses Joe. Asi pole neis tundmatu looma nahast säärikuis ega sinistes jalarättides, mille mähkimisega ta kurja vaeva oli näinud, asi on tema endises ametis.

Asta tõusis ja läks akna alla. Taevas on juba seda nägu, et varsti jääb pidama, mõtles ta. Hea ka, ei saja vuhvaikat märjaks. Miks Joe nii kangesti nukrutseb? Inimesed? Mida loevad neile võõrad inimesed? Kas ei ela igaüks ise oma elu? Kes suudaks sulgeda klatšimooride suud ja on seda tarviski? Las lõksutavad, see on kord nende amet . . . Joe on lihtsalt sellest paaripanekust ülearu sisse võetud, selles ongi kogu asi. Ja oma ameti tähtsusest. Linnas on kümneid põlisperekondi, kes omavahel läbi käivad, on rikkaid elamisi ja kergemeelseid naisi — neid räägitakse taga, need pakuvad kohvitantadele huvi, mitte meiesugune tähtsusetu paarike. Abiellujatel on aga üsna ükstaspuha, loeb neile moraali peale Joe või keegi teine, pulmalistel seda enam. Aga seda ei tohi muidugi Joele öelda.

«Joe!»

Asta hääl oli veel madalam kui tavaliselt. Laua ääres kössitav mees tõstis pea.

«Joe, sa pead sellest ükskord aru saama, et mul on jumala ükstaspuha, oled sa kojamees või kuningas, mul on jumala ükstaspuha, mis on mul seljas või jalas või mida ma söön, ja mul on jumala ükstaspuha, mida mingid kohvitantad meist lõksutavad. Ainult see on tähtis, et ma tohin hommikul sinu kõrval ärgata ja teada, et õhtul oleme jälle koos, ainult see on tähtis, et meil on poeg ja varsti sünnib teine, ainult see on tähtis, et sina tahad mind ja mina sind . . . Ainult see loeb midagi, kõik muu on selle kõrval tühine. Kuidas sa ometi sellest aru ei saa?!»

••• 2.

Hööveldamata laudadega löödud seinad, ümmargune must raudahi, hooletu mehe kokkuklopsitud laud kahe pika pingiga ning laes tuhm, alasti elektripirn. Ahju kõrval pingil lösutamas kolm meest.

«Tere hommikust!» soovis Joe.

«Tere-tere!» vastas erksalt lühike, kortsus näoga vanamees. Mustlast meenutava kahupeaga isand ja tutiga sonis kõhn tegelane jätkasid pead tõstmata juttu.

«Tüdrukud just ajavadki poisid viina võtma,» targutas kahupea pisut läbi nina. «Katsu sa tüdrukut kaine peaga puutuda! . . . See on juba julge mees, kes nabani jõuab. Kes ikka maapinnale veel lähemale tahab, võtku aga viina, muu siin ei aita. Kui naised targa peaga poisse ka jutule võtaksid, jääks viinavõtmist kohe poole vähemaks.»

«Eks istu, mis sa seisad,» viipas käega laua taga istuv vanem mees, kes enne Joe terele oli vastanud. «Sina siis oled jälle see uus mees?»

«Mina siis jälle see uus mees tõesti olengi.»

«Ära pane pahaks, ma ütlesin jälle sellepärast, et meil käib neid siin aastaga oma pool tosinat läbi. Mina olen Jääger, muidugi ainult nime poolest, eesnimega Arnold. See naistelemmik on Rein ja vene mees on Anatoli. Istu rahulikult, ega täna ülemaid enne näole ilmu, kui pühadeuudised on läbi arutatud.»

Purunenud aknaruudu asemele oli raami torgatud vineeritükk. Kas vineeri saagida oli tõepoolest lihtsam kui klaasitükk välja lõigata, imestas Joe. Millegipärast ei olnud tunda leivalõhna.

«Kuidas ta ka muidu välja nägi?» uudistas soniga mees.

«Väärt naine! Kui korra ringi ümbert ära käid, on kõht tühi, võta või lõunaleib kaasa. Niisugune blondiin, et kui sellega varakult pihta hakkad, on tuba hommikuks viis kraadi soojem . . . Aga kuula edasi! Nii me istusime seal teine teisel pool lauda nagu kaks vana rebast, kohvitass ja konjak vahel, ning jahvatasime ilmast ja maast. Rääkisin rohkem mina, tema oli vait ja naeratas. Mõlemad saime aru küll, et see on niisama eelluure. Mina pidasin plaani, kunas on paras aeg käpp välja sirutada ja tiivanukist kinni krahmata, lind pesast välja tirida ja maha murda. Tema

mõistis suurepäraselt, et ma niisugust plaani haun, hoidis püüdlikult võrkaia varju ega laskunud igaks juhuks isegi õrrelt alla. Kui ta kohvi kallas, tegin ma väikese luurekäigu ja võtsin tal nagu poolkogemata ümbert puusade kinni, aga selle peale kähvati kohe: kätega ei räägita!»

«Sa pingutasid selle varitsustaktikaga üle,» kahtles soniga mees. «Alati pole niisugust filigraanset tööd tarviski, karga aga julgelt kirvega kallale ja löö laastud lahti.»

«Makaronivabriku tüdrukutele võid kallale karata nagu hunt lambakarja sekka ja kottide peal krabada, kuhu käsi juhtub, see blondiin oli ikkagi kooliõpetaja,» vaidles kahupea kärsitult.

«Mina olen küll tähele pannud, et naine jääb naiseks, ei maksa neid haritlasi nii peljata midagi,» lõi nüüd Jäägergi sekka. «Ja nii sul jäigi viiki?»

«Null-null, ilma suuremate väravavõimalusteta kummaltki poolt, nagu ütleks Gunnar Hololei.»

«Öelge nüüd, poisid, uuele mehele tere ja andke ilusti kätt!» kutsus Jääger.

«Kas ta kalli-kalli tegemist ei taha?» naeris soniga mees ja sirutas käe: «Vorošilov, Anatoli Viktorovitš. Moskvitš, meždu protšim.»

«Rauer, Joe Rauer. Kas Vorošilovi eesnimi ei olnud mitte Kliment?»

«Aga mina olen tõepoolest Vorošilov ja tõepoolest moskvitš,» vaidles mees lõbusalt.

«Mis moskvitš sa enam, sa juba staršii estonets,» naeris Jääger ja seletas Joele: «Ta olevat tõepoolest Moskva poiss. Noores põlves Siberis kroonut teenides võtnud lolli peaga sealt naise ja kirjutanud tagatipuks end ämma juurde sisse ka. Pööranud muidugi ämmaga tülli ja tahtnud Moskvasse tagasi põrutada, aga tutkit, brat, — ei võetud vastu. Sõitis siis siia . . .» Ja Anatoli poole pöördudes: «Mida te siis kallil pühadelaupäeval tegite?»

«Hakkasime muidugi poolest päevast pihta, aga Hellev sattus peale ja kukkus õiendama — ma võtan teil pool päeva maha, ma võtan teil pool päeva maha . . . Ma siis ütlesin talle otse — võta, Hellev, see pool päeva maha, kui sul sellest kergem hakkab, võta kuu ja tähed ka taevast takkaotsa, tee maailm päris pimedaks, aga ära nääguta siin tööliskiassi, kui me tahame suure pidupäeva puhul teha

pisikese . . . Aru sai! Lõi lõuad klõpsuga kinni ja astus vaikselt minema,» seletas Anatoli innukalt.

Akna taga tõmbus hallimaks. Neist kolmest pole päris ääni mees ükski, mõtles Joe. Soe ruum ja tööjuhti ootavad mehed tekitasid tas mingi koduse, ammuununenud tunde: muretseda pole millegi üle, sinu eest närveerivad, mõtlevad ja muretsevad teised. Palgale ei mõju passimine karvavõrdki. Kuu lõpul peab töömees oma rublad kas või ainult selle eest kätte saama, et ta hommikul üldse tööle ilmus. Kui mehi pole suudetud tööle panna, on palga väljajoonistamine juba ülemate rida. Kindlasti ootavad täna hommikulgi paljud mehed oma tööjuhte, lõpuks saab aga kõik ikka ära tehtud ja häda pole midagi . . .

Aeg venis ja suur tusk, mida Joe alles hommikul oli tundnud, hajus. Pole viga, küll ta harjub kõigega, isegi selle molutamisega siin.

●●● 3.

«Ma jooksin kõik kohad läbi, ma nutsin, ma palusin ja ise värisesin hirmust, et Joe saab sellest kuulda . . . Ma oleksin leppinud ükskõik missuguse tööga, ma seletasin neile, et ma ei taha mitte mingisuguseid soodustusi, aga kõigil neil oli nagu kokkuräägitult ainult üks vastus — me just täitsime selle koha ära, me alles pool tundi tagasi võtsime inimese tööle. Ise vaatasid nad mind nagu kurjategijat! Kas see on siis häbiasi, et ma varsti dekreeti jähen, ega nad seda raha omast taskust maksa! Ja Joe ütles suvel, et nad ei tohigi keelduda ega sedasi valetada . . . Pidavat olema kohe selline seadus, et nad on kohustatud rasedaid tööle võtma, muidu neid võidakse karistada . . . Miks nad siis seda seadust ei täida!»

«Kas abikaasa teab, et te siin olete?»

«Ei tea. Mitte keegi ei tea.»

«Kes teil üldse soovitas nimelt minu juurde tulla?»

«Joe on teist hästi kõnelnud, kui te veel tema ülemus olite.»

«Ah nii . . . Minu meelest ka me saime päris hästi läbi — kuni lõpuni.»

Ülemus silmitses enda vastas istuvat noort naist rahuliku, onuliku uudishimuga. Kui veidrad ja kauged on sageli need hoovad, mis mõjutavad inimsaatusi, mõtiskles ta pisut irooniliselt. Ka ühiskondlikel üksustel, valitavatel eriti, on omad tõusu ja languse, omad tervise ja haiguse perioodid. Oleksin ma jahimees, töötaks Joe Rauer praegu prokuratuuris. Mis sellest puudu jäi? Paar lauset, mida paraku sai vahetada ainult äsjalastud põdra kõrval. Ainult paar lauset!

«Kas te siis aitate mul tööle saada?» toodi ülemus metsa alt kabinetti tagasi.

«Näiteks kuhu?»

«Näiteks selle kuulutuse peale.»

«Ja isegi sinna teid ei võetud?»

«Ei! . . . Ja veel küsiti nii pilkava naeratusega, et ega ma rase ei ole, kuigi seda peaks märkama isegi pime!»

«Selle asja ajame kohe korda,» haaras ülem energiliselt toru.

«Halloo, mina räägin! Kuidas teie pool ka elatakse? . . . See on hea, see on hea . . . Kuule, ma annan sulle võimaluse teha mulle üks pisiteene. Siin minu ees istub üks ilus noor naine, kes käis täna sinu ajalehekuulutuse peale tööd otsimas ja talle öeldi ära. Kas sul pole enam riigi raha kuhugi panna või tahtsid selle kuulutusega rahvale nalja teha? . . . Ei midagi taolist: noor naine, tugev naine, terve naine, õhtukoolis ka ei käi — mida sa hing veel soovid . . . No näed siis! Ütle oma kaadridaamidele selle peale üks korralik mehesõna. Kui sa ta ilusti paika paned, kutsutakse sind võib-olla vaderiks . . . Kust mina seda pean teadma? Võib-olla alles nelja-viie kuu pärast . . . Sa tead ju, et mina olen esialgu vanapoiss! . . . Kuule, see on juba tema enda asi! . . . Mis tähendab — üldine poliitika? Ja seda tööviljakuse juttu räägi kodus ämmale! . . . Kuule, me kõik oleme sõnapidajad mehed, kui selleks on õige aeg ja koht . . . Hea küll! . . . Tore, loeme, et seda jutuajamist pole olnudki! Aga sina arvesta seda, et meil on esmajoones põllumajanduslik rajoon ja sinu avaldust kombinaadile uue auto saamiseks pole ka olnud — sinu saksad võivad Tallinna bussiga ka sõita, autobaas tahab ka plaani täita . . . Mitte sugugi! . . . Aja ikka mehejuttu, mis isiklikkusest või jonnist saab siin üldse rääkida — mõlemal on tööaeg ja arutame tööasju . . . Just-just — mina arvasin ka, et see pole sulle mingi probleem! . . . Minagi arvasin, et me oleme vanad sõbrad!» Ja ülemus virutas toru hargile.

«Nii, kallis proua, minge sinna tagasi, asi on korras.»

«Aga ta ei olnud ju nõus!»

«See direktor on juba pensionieas mees ja sellepärast võtab tal asjadest arusaamine alati veidi rohkem aega kui teistel inimestel. Üle poole tunni tal enamasti ka ei kulu — selle meeldetuletamiseks, kus ta elab ja töötab.»

«Ma võin siis minna?»

«See asi on korras! . . . Kuidas te arvate, mida Joe vastaks, kui ma tal paluksin meid mõne matmise puhul aidata?»

«Seda te peaksite tema enda käest küsima, aga minu arvates võttis ta seda asja väga südamega.»

«Muidugi, muidugi, äärmiselt südamega . . . Halloo! . . . Jah, ta tuleb kohe! . . . Mõistagi sõpradeks, me ju mõlemad vanad rebased . . . Kõige paremat sullegi! . . .»

●●● 4.

«Muidugi,» ütles rebane. «Praegu pole sa mulle muud kui üks pisike poiss, täpselt samasugune kui sada tuhat teist pisikest poissi, ja mul pole sind tarvis. Ka sinul pole mind tarvis. Mina olen sulle rebane nagu sada tuhat teist rebast. Aga kui sa mu taltsutad, siis on meil teineteist tarvis. Sina oled minu jaoks ainuke maailmas. Mina olen sinu jaoks ainuke maailmas . . .»

Joe libistas pilgu üle järgmise lehekülje. See kõik on küll kaunis, aga ei seleta asja ära. Mida see taltsutamine ikkagi tähendab?

«Tuleb olla väga kannatlik . . . iga päev võid sa istuda natukene lähemale . . .» Ja ülejärgmiselt leheküljelt, pildi kohalt: «Sa vastutad alati kõige selle eest, mis sa taltsutanud oled.»

Joe oli hädas, mida kõnelda enesetapja kalmul. Lõunatunnil võttis ta kätte Saint-Exupéry, kes talle muidu suuremat ei istunud, lootuses leida mõni sobiv mõte. Arnold koogutas akna all, küünarnukid laual, ja luges värsket

«Noorte Häält». Rein ja Anatoli degusteerisid nagu ikka «Koidus» õlut.

Sa vastutad kõige eest, mis sa taltsutanud oled.

Vastutad?

Kes vastutab tänapäeval millegi eest? Kui nad neljakesi homme arsti juurde kõmbivad ja sinised lehed võtavad, jääb linn ilma leivata. Hellev vastutab direktori, direktor vastutab täitevkomitee, täitevkomitee omakorda vastutab kellegi ees, aga inimesed on sellest hoolimata leivast ilma. Vastutusest on parem mitte rääkida. Olid ajad, kus mees vastutas naise ja perekonna eest, isa vastutas poja ja meister selli eest, aga need ajad on möödas.

Tänapäeval tegeldakse küsimustega.

Hellev tegeleb nende brigaadi juhtimise küsimusega, direktor tegeleb kombinaadi juhtimise küsimusega ja täitevkomitee tegeleb rajooni üldise juhtimise küsimustega. Väike prints tegeles rebase küsimusega ja autojuht, kes plika käest vastu nägu sai, oli selle igati ära teeninud, sest ta ei tegelnud vajalikul määral tema kõrvale istunud plika küsimusega.

Kas tegelemine tähendab tegu?

«Arnold, mis on maailmas kõige tähtsam?»

«Vabadus!»

«Vaat kuidas! Ja mil moel vabaks saadakse?»

«Tuleb teenida palju raha. Ainult raha teeb vabaks.»

«Ära pluhvi!»

«Vaata kas või mind — mis saab minuga enam juhtuda? Ma saan täispensioni ja siin pean ainult seda kartma, et palk koos pensioniga üle kolmesaja ei kargaks. Midagi muud mul karta polegi. Ma võin igaühele öelda, mida tahan ja millal tahan.»

«Ja sellepärast sa oledki vaba mees?»

«Aga muidugi. Nagu lõoke taeva all. Kui mind ka enam mitte kusagile tööle ei võeta, sest kõik võtjad on semud ja ässitavad üksteist vastaliste vastu üles, hakkan viskama haltuurat või vahetan maja teise rajooni ja elan ikka edasi . . . ei, minuga ei saa enam midagi juhtuda!»

«Kulla mees, sa oled ju nii vaikne ja ontlik mehike, kes kunagi pahasti ei ütle, mis kasu on sul kogu su vabadusest, kui sa teda ei kasuta?»

Arnold keeras «Noorte Häälel» teise leheküljе ja andis märku, et peab juttu lõppenuks. Joe ei jätnud:

«No ütle, kas mul pole õigus?»

«Sina oled alles noor mees ja pisut eluvõõras, sina ei saa sellest veel aru . . . Sina näiteks ei pääse jahukottidest kunagi, sest sul ootab kaks suud süüa, mina aga olen vaba mees, kes oma lõbuks aitab riiki.»

«Kunagi, kui sa laastupadja pea alla saad, ei jää sinust siia maha mitte su vabadus, vaid tegu, need tõstetud kotid,» jonnis Joe.

«Kotid? Kui need kotid, mis mina siin olen läbi tõstnud, saaks üksteise peale hunnikusse laduda, paistaks see torn kindlasti Tartussegi ära, aga kus see torn on? Minu tõstetud jahudest küpsetatud leib kantakse kolmandal päeval peldikusse ja nii kaovad kõik mu teod veel enne kui ma ise,» lõpetas Arnold ja süvenes ajalehte.

Mõneti on Arnoldil õigus, arutles Joe. Lüpstud piim juuakse ära või aetakse juustuks, rohitud peenrad kasvavad paari nädalaga uuesti maltsa täis ja pestud taldrikud sööklas rokutatakse ära juba poole tunni pärast. Vana talumaja lükkab ümber maaparandaja buldooser ja napi paarikümne aasta pärast ei mäleta uus põlvkond enam, et kusagil seal, keset odrapõldu, koperdas kord oma osmiku ümber keegi Rebase Maali. Kas teab sööklas sööjatest keegi, kes kasvatas šnitsli jaoks sea, kes lüpsis piima, kes keetis supi või kes peseb nõud? Ahjud varisevad kokku, õunapuuaiad raiutakse maha ja särgid-püksid rändavad setu vankrisse . . . hunnikut ei kerki ühestki tööst ja tööröõm jääb ainult tegijale endale.

●●● 5.

Peale laste on enesetapjaid matta kõige raskem. Laiba hurjutamine on kasutu, sellega talle hinge sisse ei puhu, leinajaid lahkunu enesetapmisele viimises süüdistada ei sünni ning maailma kurjuse üle haliseda ei tulnud Joele lihtsalt pähe. Nii jäidki üle ainult lahkunu senine elukäik, tema töö ning ümber haua seisjate lein. Seda polnudki õigupoolest nii vähe, aga Joe oli veendunud, et haua ääres on tingimata vaja kõnelda ka sellest, miks ikkagi kas või seesama Mihkel endale nööri kaela tõmbas.

«Mihklike läks puhtal kujul oma proua nahka,» arvas

brigadir, rõugearmiline härjaturjaga mees. «Proua tõmbas esimestest kuudest nina vingu ja pidas ennast meist paremaks, selle peale hakkas Mihkel suti ülearu va kibedat pruukima, kuni närv päris üles ütles. Aga eks küsige seda proua enda käest.»

Vestluseks oli lesk katnud kohvilaua. Lesk ise oli kombekas: must siidkleit, igaks juhuks pihku pigistatud must taskurätt ja vaikne rinnahääl.

«Tohin ma teile pakkuda tassi kuuma kohvi ja pitsi konjakit, ilm on nii vastik? . . .»

«Ei-ei, tänan väga! Kuidas see siiski juhtus, miks ta siiski selle sammu astus?»

«Ta tuli koju ja oli pisut nokastanud, nagu viimasel ajal peaaegu iga päev. Hakkasin teda hurjutama. Ta tõusis püsti ja ütles ainult ühe lause — enam ma ei suuda, ma lähen ja poon enda üles. Ja astuski uksest välja.»

«Läks otse keldrisse ja pani nööri kaela?»

«Jah.»

«Ja te ei kahtlustanud, et ta võib oma lubaduse täide viia?»

«Loomulikult mitte, muidu oleksin ma teda ju kohe otsima läinud, mitte alles poole tunni pärast.»

«Kuidas te enne seda elasite?»

«Nagu ikka elatakse. Nagu elatakse meestega, kes nädalas neli-viis korda vindiselt koju tulevad.»

«Kaua te abielus olite?»

«Kuus aastat.»

«Vähemalt alguses te ju armastasite teineteist?»

«Armastasime . . .» muigas lesk ja tõstis jala üle põlve. Läbi musta suka kumas helevalge reis. Joe tõstis pilgu ja märkas, et naine teda jälgib. Ometi ei teinud lesk katsetki kleiti allapoole tõmmata. Joe tajus sedamaid, et siin oleks midagi temale. Ta ei teadnud isegi, miks see mõte talle pähe tikkus — kas oli kleit pisut liiga moodsa lõikega ja pisut liiga kehasse, mustad sukad pisut liiga läbikumavad või rinnahääl liiga kudrutav.

«Sel ajal olin ma lõbus tüdruk, värskelt tehnikumi lõpetanud, armastasin peol käia ja tantsida, naersin igal võimalikul juhul . . . Ta oli minust kaheksa aastat vanem ja just lõpetas selle maja maalritöid. Mis minust nüüd on saanud, mida ma nende kuue aasta jooksul üldse näinud või teinud olen? Kinoski käisime kaks korda aastas, mitte rohkem, teatris või kontserdil mitte kordagi. Tema minu seltskonda kaasa tulla ei tahtnud, sest seal ei saanud nina täis tõmmata, seal oli tal igav, mina jälle ei tahtnud tema seltskonda minna, sest seal ainult joodi, — nii see läks.»

«Siis ainult viina pärast?»

«Ah!» lõi lesk tülpinult käega ja kohendas kleidi põlvedele. «Viina ja terve elu pärast. Ta oli kõik need aastad kuidagi saamatu või jõuetu, peale televiisori teda miski ei huvitanud. Töölt koju tulles oli ta alati kole väsinud, muud ta kodus ei teinud, kui külitas aga diivanil ja vahtis televiisorit . . . ma ei saanud vahel arugi, kas mul meest majas on või ei ole.»

«Kas seksuaalses mõttes?»

«Mitte ainult, aga ka seksuaalses mõttes. Kui mees kord naise võtab, peab ta seda arvestama, et tal tekivad teatud kohustused . . . Teie seda kindlasti ei usu, aga ta võis vahetevahel isegi paariks nädalaks ära unustada, et . . . tal naine on.»

Veel tund ja ta toimetab kadunukese eest trahvilööke, kaalutles Joe. Ei. Parem ei! Ja Joe jättis rutates hüvasti.

Päev hiljem, pärast tseremooniat, puudutas lesk riivamisi Joe kätt ja sõnas taltsalt, kudrutamata:

«Sööklasse peiesid pidama ma teid ei kutsu, seal on koos Mihkli sõbrad . . . Sõidame, palun, veel korraks meie juurest kodunt läbi.»

Joe kõhkles hetke.

«Kui ainult minutiks . . .»

«Jaa-jaa, auto jääb välja ootama.»

Toas avas lesk riidekapi. Kapi siseküljel rippus kolm jahipüssi.

«Mulle meeldis, kuidas te rääkisite. Te olite nii delikaatne. Võtke, palun, üks neist püssidest endale mälestuseks!»

«Palju tänu pakkumast, aga milleks mulle püss? Ma pole üldse jahimeeski,» tõrjus Joe hämmeldunult.

«Eks hakake! Või müüge püss maha. Võtke see, selle eest saate komisjonipoes head hinda,» muutus lesk kärsituks.

«Mille eest mulle nii kallis kink?»

«Ma tahaksin vabandada oma üleeilset käitumist. Te tulite siia karmilt ja rangelt kui issanda vits, nuhtlema patust naist. Ma pole tark ega ilus, aga sellest saan ma jalamaid aru, kui ma kellelegi meeldin, ja nii mul tuligi mõte teid ära osta . . . nii nagu mehi ikka ostetakse. Andke andeks!

Kusagil ja kunagi pean ma tõtt rääkima, parem siis juba teile. Kui ma selle kas või ainult teile olen ära öelnud, jõuan ma jälle kõigile valetada, nagu ma teilegi valetasin. Te küsisite, kas ma kahtlesin, et Mihkel oma sõnad täide viib. Ma vastasin ei, aga tegelikult vaatasin ma kõik need kolmkümmend minutit üksisilmi kella ja lugesin sekundeid, et mitte liiga vara alla jõuda.»

«Mille eest te teda nii vihkasite?»

«Ma ei vihanud teda. Ma põlgasin. Selle eest, et tas küllalt meest ei olnud. Selle eest, et ta nii vedel oli. Selle eest, et ta julges endale elurõõmsa naise võtta.»

●●● 6.

Tööpäevad algasid kõik ühtemoodi. Kes üldse sel päeval tulija oli, ilmus täpselt kaheksaks kohale, niisugune oli kord traditsioon. Et esimene jahukoorem sõitis treppi peaaegu minutilise täpsusega kümme enne üheksat, lorutati esimesed viiskümmend minutit saaskopiga maha. Ka see oli traditsioon, pigem midagi põlisprivileegi taolist. Pärast teise kotikoorma ülestassimist tuli makaronivabrikus kolm-neli tonni makarone peale laadida ja sellega oli ennelõunane töö tehtud, näitas kell siis mida tahes.

Enam ei mõelnud Joe nii nagu esimesel päeval: mida need kaks kõhna vanameest ja see mandoliine suudavad, seda suudan mina ammugi. Esimese päeva lõunaks, kui tema nii totaalselt läbi oli, et ainult see viimastest viimane uhkusekübemeke veel vee peal hoidis, polnud kummalgi kondisel kõbil ega Reinulgi häda midagi. Sel korral ta ju veel ei teadnud, et peavad neljakesi ära tegema kuue mehe töö.

«Kuule, palju meid siin üldse olema peab?» usutles Joe Arnoldit kolmanda töönädala alguses.

«Ega minagi täpselt tea, siin neid tuleb ja läheb, aga minu meelest kuus.»

«Üle nelja pole meid korraga koos olnud — kus siis ülejäänud passivad?»

«Võtavad viina.»

«Ja meie peame nende töö ka ära tegema?»

«Eks me saa nende raha ka endale, meil ju tükitöö. Hariliikult, kui kõik mehed hommikul vähemalt näo ära näitasid, kirjutas Hellev kahe nädala eest nii kuuskümmend-seitsekümmend rubla, seekord aga sada kakskümmend.»

«Kahe nädala eest?»

«Nojah, esimesest viieteistkümnendani. Kas kont hakkab juba ära harjuma?»

«Kuhu ta mehe käest pääseb.»

Kõige raskem oli kottide trepist ülestassimine. Käsivarred kiskusid krampi, pihud ei suutnud enam kotisuud pidada, jalad kippusid võdisema. Valmistoodangu pealelaadimine või tühja taaraga müttamine oli selle kõrval nohu. Aga üldiselt hakkas ta juba harjuma; nii trepi, leivalõhna kui Reinu igapäevaste naistejuttudega.

Reinu kohta ütles Arnold juba teisel päeval, kui nad viivuks kahekesi jäid:

«Rein on tubli poiss, aga sellepoolest vähe veider, et ega temaga mehejuttu ajada ei saa. Temaga hakka peale millest tahes, kas jahilkäimisest või kalapüügist või reisimisest või spordist, üldse ükskõik millist meestejuttu, kusagil viie minuti pärast jutt käib ikka . . . sellesama ümber: kes kellega või kellele ja kui palju. See on ainuke asi siin ilmas, mis teda huvitab ja millest temaga rääkida saab.»

«Kust ta need lood välja tõmbab?»

«Ma arvasin alguses ka, et poiss lihtsalt pluhvib, aga paar korda sai pärast kontrollitud — tõtt oli rääkinud, sunnik!»

Laadijatel oli kombeks süüa lõunat siinsamas, tööjaotusruumis. Joel ja Anatolil olid kaasas võileivad, Arnold ja Rein kui üksikud mehed lõikasid vorsti otsast viilakaid pealsamas pingiotsal.

«Miks Hellev alati seda meest sõimab, keda parajasti juures pole? Ja mis Anatoliga täna lahti on, haige või?» päris Joe ja rüüpas termosest lonksu sooja kohvi.

«Haige . . . Suust sisseläinud haigus, mis muud!» lõi Arnold käega, pühkis noa paberiga puhtaks, murdis kokku ja pistis taskusse. «Ega temagi elu kerge ole, sel Hellevil. Sedasama palka, mis siin makstakse, saab tegeliku tööga igal pool ja peale palga meil muid soodustusi või hüvesid ju pole, nagu on mõnel pool mujal, olgu siis võimalus omahinnaga midagi osta või maad kasutada või korteriloo-tus . . . Eks ta pea siis neidki mehi kinni hoidma, kes tal

üldse kirjas seisavad. Kui needki homme minema astuvad ja kombinaat seisma jääb, tuleb Hellevil endal hakata kotte tassima või minema kõndida.»

«Kust temagi neid laadijaid võtab, kui mehi lihtsalt pole,» vaidles Joe.

«Ei seda küsi keegi! Direktor kutsub Hellevi välja ja ütleb: kuule, Hellev, kõigil teistel vabrikutel on laadijad, ainult meil ei ole... milles asi seisab? Seesama väike asjake ongi sinu peale pandud ja sa ei saa sedagi ära aetud... Sa ei oska mehi kasvatada, ei oska kollektiivi kujundada... Noh, Rein, lase nüüd söögipalve tulema, saab rutem tööle tagasi!»

«Möödunud laupäeval juhtus mul tõepoolest niisugune nali, missugust raha eest ka välja ei mõtle!»

«Pane-pane juba plaat peale, ära piina vana inimest!»

«Noored linnud on alles pehme kondi ja magusa lihaga küll, aga nad tahavad kangesti väljas käia. See kahekümneaastane, kellest ma teile möödunud reedel rääkisin, kuulutas ka, et kui ma teda laupäeval restosse ei vii, ütleb ta tutvuse üles. Mis mul siis muud üle jäi! Nii me seal tasapisi hooglesime, kui korraga märkan, et üks nooruke naine, pisike brünett, teeb silma. Alguses ma ei saanud arugi, aga lauast vaatasin uuesti: plingib mis kole. Haarasin ta siis tantsima. Noorik seletab, et ta vahtivat mind juba teist aastat, aga ikka polevat juhust tuttavaks saada ja seekord ka nagu kiuste mees kaasas. Siis noorikul plahvatas: ma joodan ta täis, ütles, viin koju magama ja tulen tagasi. Varsti näengi, et jumbu on juba üsna plämm-plämm ja noorik tirib ta kuskile minema. Oli juba viimane tants ja minu kahekümneaastane kammis parajasti enne mantli selgapanekut peegli ees pead, kui näen: pisike brünetike rühib trepist üles ja viipab peaga. Mina panin sedamaid pikkade sammudega lõikama. Hommikul küsisin, mida sa nüüd mehele ütled. Tema: ma sõiman ta, toslemi, veel läbi — sa lakud enda täis ja teed mulle häbi, mis mul muud teha jäi kui sõbranna poole magama minna!»

«Aamen! Või mida sina, Joe, selle peale kostad?»

Joel oleks kosta nii mõndagi. Mitte eraldi selle loo, mitte ka eilse või üleeilse kohta, vaid kõigi Reinu lugude kohta kokku. Arnold ütles tookord õigesti, mõtles Joe, et Reinu ainus elusiht, ainus mõte ja ainus eesmärk on järjekordne seelik. Kui seelik, siis seelik, jumal temaga, see Joed ei seganud. Häiris muu: see kujuteldamatu nauding, mida

tõeline naine mehele pakub, muutus Reinu lugudes miljaksi pisikeseks ja tühiseks, karamellkompveki-sarnaseks. Häiris seegi, et Reinu interpretatsioonis jäi kogu naissoost mulje kui imalast ja kleepuvast massist. Kui siht ise, kui naise poolt pakutav nauding on Reinule nii tühine, tasub siis selleni jõudmiseks üldse pingutada?

«Ah, mina olen naisteküsimuses esialgu puhas praktik, rääkida ei oska ma midagi!» lõi Joe käega ja rapsis leivaraasud sülest.

Üks lõunavaheaeg sai jälle peetud.

●●● 7.

Kusagil Eerika kohal, enne Tartu linna piiri, tundis Joe end seegi kord kadunud pojana, kes saabub tagasi koju. Kõik kahtlused, kõik mured ja südamevalud jäid sinna, teisele poole Võrtsjärve, ja jälle oli kerge hingata. Kas tuleb kord aeg, millal see tunne nõrgeneb või hoopis kaob? Ja kui tuleb, milliseks ta siis selle aja peale on muutunud?

«Poeg, mis sinust nüüd saab? Sa oled oma eluga ju hoopis rappa läinud,» muretses ema. Ta istus oma ainukeses, pulmakingiks saadud roosipuust tugitoolis ega pööranud pojalt pilku.

Loomulikult lootis ema midagi muud. Ema on helde, ema on lahke, ema on südamlik, aga kange on ta ka. Asta talle ei meeldinud ja seda ei muuda ükski vägi. Ema armastab Joed ja Asta armastab Joed ja Joe armastab neid mõlemaid, aga kolmnurga tippe ta kokku viia ei suuda.

«Parem oleksid sa võinud isegi selle Elsa võtta, olgu ta pealegi palju vanem... Pidid ometi just sina niisuguse otsa kukkuma!»

Elsa? Elsa meelest on elu sarnane trügimisega raudteejaamas, kus esmalt võideldakse selle eest, et üldse rongile pääseda, siis selle eest, et istuma saada, siis pehme koha eest, aga neid on kõvadest vähem, siis istme eest akna all — koos dotsendikohaga. Elsa loogika järgi on ainsad inimesed, kes pole oma šansse tuksi keeranud, teadlased ja direktorid.

«Kui tal midagigi oleks . . . kas kõrgem haridus, hea iseloom või teab kui ilus välimuski . . . Küsi kelle käest tahes, meil arvab terve tänav, et ta su õnge võttis.»

«Võta minu silmad ja vaata nendega.»

Kui Joe peab minema tööle kella kuueks, tõuseb Asta kell viis, et mehele kohvi keeta. Võileivad on õhtust saadik valmis, kohv topsis ja vesi kannus, jääb ainult gaas lahti keerata ja tikku tõmmata . . . ning nimelt seda tahabki teha Asta ise. Tikku tõmmata ja kohvi tassi valada. Ja vaadata, küünarnukid laual ja lõug toetumas pihkudele, kuidas mees sööb. Kõike seda peab ta lausa võõrandamatuks eesõiguseks, justkui põlvest põlve pärandatavat privileegi kuningale saapaid jalga tõmmata.

Kuidas ema seda ometi ei mõista? Kui ta mingil põhjusel invaliidistuks, jääks Asta temaga. Satuks ta kümneks aastaks vangi, ootaks Asta teda kõik need aastad. Otsustaks ta asuda elama teisele poole polaarjoont — Asta võtaks poisid ja tuleks kaasa. Mis saab mehele veel tähtsamat olla?

Emal sai laud kaetud.

«Kauaks sa sinna veel jääma pead?»

«Kuidas — kauaks?»

«Ega selleks, et leivakombinaadis laadijaks hakata, poleks küll maksnud viis aastat ülikoolis käia!»

«Ega ma sinna kombinaati laulatatud ka ole. Anna aega, anna natukenegi aega, las ma saan natukenegi jalad alla, siis on võimalik jälle ringi vaadata, mis saab edasi.»

●●● 8.

Vana-aastaõhtul hakkasid mehed juba poolest päevast viina võtma ja Joe kõndis koju. Tuba lõhnas kuuse ja küünlarasva järele, oli soe ja puhas. Joe vahetas riided ja viskas end kušetile külili. Asta tuli uksele, ees valgete mummudega kollane põll.

«Sa süüa tahad? Sooja toiduga läheb veel veidi aega, ma ei teadnud nii vara oodata.»

Naine nõjatus uksepiidale, suur, ilus ja rahulik.

«Mulle on millegipärast niisugused täpilised riided meeldima hakanud. Õhtul pane selga see valgete mummudega

sinine, mis sul siis seljas oli . . . See võiks jäädagi niisuguseks perekonna reliikviaks, sinu kõige pidulikumaks kleidiks.»

«Vahest kunagi edaspidi, kui ma koormast jälle lahti olen . . .» vastas Asta ilma kohmetumata. Usub Joe siis tõepoolest, et see vana sitsitükk venib? Isegi pärast sünnitamist kaalub ta nüüd ju vähemalt puuda rohkem. «Kas teen taar võileiba?»

«Tule lähemale, las ma kuulan!»

Kui Joe seda tõepoolest usub, tuleb muretseda tükk riiet ja lasta õmmelda uus, samasugune kleit, arutles Asta edasi.

«Ma kardan, et seekord pead sa mõlema kõrvaga korraga kuulama.»

«Arvad, et tulevad kaksikud?»

«Arst arvab.»

«Mis tehtud, see tehtud, nüüd enam kätt ette ei pane, tulgu palju sealt tuleb . . . Mida sa täna endale kingituseks tahad?»

«Eks me linnas vaata, mis seal enam saada on . . . aga hädasti oleks paari voodilina vaja.»

«Linad pole kingitus.»

Enne sai justkui ka ära elatud, imestas Joe ikka ja uuesti, aga nüüd selgub alatasa, et ilmtingimata ja juba järgmisest palgast on tarvis tuhat asja. Selge, et ükskord ometi on Astale mantlit tarvis, sellele uuele või uutele hilpe samuti, briketi ostmisest juba ei pääse, kell parandusse viia tuleb . . . Teenigu ta palju tahes, ainult palgaga nad küll jalgu alla ei saa! Tuleb Arnoldiga nõusse jääda ja hakata haltuurat vehkima, muu siin ei aita.

«Aga mida sa tegelikult tahaksid? Mida sa näiteks tahaksid, kui me rikkad oleksime?» usutles Joe juba kannatamatult.

«Midagi ma tegelikult tahaksin küll.»

«Lase siis tulla!»

«Ära arva, ma saan aru küll, et praegu pole selleks raha!»

«Ma küsisingi — kui me rikkad oleksime. Noh, esialgu me rikkad ei ole, nii et ütle aga välja!»

«Akordioni. Aga sina?»

«Mina? Üht rätsepa tehtud ülikonda. Ükskord elus võin ma ju ka niisugust tahta?»

«Rätsepa ja rätsepa vahel on vahe ka: üks on rätsep, teine valla kasukameister.»

Joe ajas enda istuli ja takseeris naise kõhtu.

«Kuule, nii suur sa eelmine kord selle aja peale tõepoolest ei olnud.»

«Ega need kaksikud veel päris kindel ka ei ole, teist ei pidavat õieti kuulda olema ja õde alles kahtleb.»

Joe silmitses naist kui armunud koolipoiss. Pärast Jassi muutus Asta ümaramaks ja tugevamaks, ilusamaks ja mahedamaks. Joe pidas loomulikuks, et peab Astal kingapaelu siduma ja tema eest põrandat pesema. Ja et praegu ei tohi naist armastada.

«Poisi jätame koju?»

«Las ta magab pealegi, kaua me käime,» lõi Asta käega.

Eile oli Joe poisiga linnas lausa hädas: kõigepealt ta karjus meeletult ja tagatipuks laskis enda täis. Täiesti häbi tegi!

Linnas, galanteriikaupluse vastas, seisis rivis kolm «Volgat», valged paelad antennide küljes. Ei tea, mitu paari täna on? Viisteist-kakskümmend vähemalt, kui ta hommikul peale hakkas ja asja hoolega võtab. Joe pööras pea kõrvale. Kusagil torkis ja oli pisut kurb, aga endist rõhuvat ängistust ta enam ei tundnud.

«No ära prae, ära prae sitikat, see niikuinii ei aita,» silis Asta poisi õlga.

«Ega ma enam nii väga ei praegi... Ja mida sa siiski kingiks tahad?»

«Ega sa seda ära küll ei arva!» naeris Asta. Ta nõrkus kingade vastu oli vist parandamatu.

«Loomulikult mitte!»

«Kuidas sa üldse korraga nii rikkaks said?»

«Arva, palju ma selle lese kingitud püssi eest sain, palju mulle pihku laoti?»

«Viiskümmend?»

«Pane sada juurde! Kuule, mul läheb sellest poode mööda lampimisest päris kõht tühjaks.»

«Kodus saad verivorsti ja head praeliha, kannata-kannata veel vähe!»

«Ei, enam ei suuda! Lähme, ostame selle kingapaari ära, mida sa muud ikka tahad, ja padavai koju sööma!»

●●● 9.

Naistepäeva lõuna paiku õngitses Anatoli taskust roheline sildiga pudeli:

«S prazdnikom!»

«Aga kui kõrged ülemad peale juhtuvad?»

«Kontoris pandi pidu juba tund aega tagasi käima,» teadis Rein. «Ma ise nägin.»

«Ja mida meie siiamaani molutasime?» imestas Anatoli. «Kurat võtaks, niisuguse rumaluse peale tuleb teha korralikud trahvilöögid.»

«Siis on varsti Hellevit oodata... Tea, kuhu ta üldse nii kauaks jääbki?» sõnas Arnold nagu hiromant, sest pärast paari ringi oligi Hellev kõpsti kohal:

«Head meestepäeva, seltsimehed! Kas teeme ka midagi?» Ja viiekümnene münt lajatas pauguga lauale kui vene mehe doominokivi.

«Meil siin juba natuke on ka,» tõstis Arnold pudeli ja konservikarbi kasti varjust jälle lauale.

«Mis vaesel imelik, see rikkal võimalik... See täis pudel ootas teil seal nurgas vist jõulust saadik, et millal mind ometi võtma hakatakse!» rõõmustas Hellev ja kummutas korraliku lonksu. Ei olnud temalgi elu päris roosiaed, sel Hellevil. Kontoripoolel peeti teda rohkem eestööliseks ja sealses seltskonnas teda pigem salliti kui oodati. All, laadijate juures, oli Hellev jällegi võõras, oli ennekõike ülemus, kellele klappimiste korral siiski ei tihatud ära öelda. Hellevi panus oli alati muutumatult ühesugune — viiekümnene münt. Kooner mees ta ei olnud, aga palgapäeval ladus raha naisele alati viimase kui kopikani peo peale. Kombinaadis räägiti kui legendi, kuidas naine Hellevile laupäeviti saunaraha pihku loeb: pilet kakskümmend kopikat, viht üheksa, bussipiletid kuus ja ajaleht kaks kopikat. Jäi Hellevi saladuseks, kust ta niisuguse koduse taktika juures need poolerublalisedki üldse välja koukis. Kui korra klappimiseks läks, võeti mehe kohta muidugi rohkema raha eest, aga kõik olid midagi pannud ja keegi ei joonud teiste kulul.

«Raha tuleb ja raha läheb... Eks neid hädasid ole kaelas omajagu, vanainimese asi, aga et rahapuudus vaevaks, seda küll öelda ei saa!» lõõpis Arnold. Ahi õhkus rõõmsat

kuumust, reproduktorist tuli mingit «Kalle Kusta» töötlust, kamorka oli pilgeni täis värske leiva lõhna. Hellev tõstis kasti lauale lähemale ja sättis enda istuma.

«Sinu peamine mure siin maailmas on jah peale passida, et seda rahakest ülearu kokku ei voolaks,» nöökas Hellev vastu.

«Ei see ole ainus koht, kust raha jagatakse . . . kel endal natukenegi pealehakkamist ja viitsimist konte liigutada, teenib tänapäeval just nii palju, palju tahab, maailm on tööd ja võimalusi täis,» vaidles Arnold pisut tõsisemalt, kui päeva meeleolus kohane olnuks.

«Kes järele läheb?» tõstis Hellev tühja taara silmade kohale, justkui kontrollides, ega mõni tilk pole viimati põhja jäänud.

«Hommiku poole sai kokku räägitud, et teeme õige naistele korraliku pühadekingi ja läheme täna kõik kaine peaga koju. Kõigepealt viime kambaga Anatoli tema sooja kodukolde rüppe, siis viivad noored mehed minu,» seletas Arnold tõemeeli, nagu oleks midagi sellist tõepoolest hommikul kokku lepitud.

«Alles sai sooja sisse, et võiks võtma hakata,» venis Hellevi nägu pikaks. «Ja sinul ju polegi naist!»

«Ei selle peale või tänapäeval iialgi kindel olla! Üleeile küll ei olnud, seda tean ma kohe kindlasti, ja eile ka mitte, aga kui täna koju jõuan, võib-olla juba istub toas ees ja ootab,» lõõpis Arnold.

«Ega naisevõtt ole tänapäeval mingi probleem, aga katsu tast pärast jälle lahti saada,» lõi Reingi sekka. Ei olnud temalgi erilist huvi seda jorutamist venitada.

Tänaval kujuneski nii, et hakati koos Anatoli juurde astuma.

«Kui jutt kord sinna läks . . . Miks sa pole nii kaua uut naist võtnud?» päris Joe Arnoldilt.

«Naine on mehe elus juhuslik nähtus. Enne abiellumist oli naine mehele võõras inimene ja pärast lahutamist on ta uuesti võõras, aga lapsed on mehe enda lapsed. Lapsi peab mees hoidma ja jalule aitama . . . Ja on maailmas naistest puudus, peab üks just tingimata kodus ees ootama?»

Jõuti Anatoli ukse taha.

«Tere ja head naistepäeva! Me tõime teile kingituseks ühe ilusa ja ontliku meesterahva,» kuulutas Rein läbi ukseprao. Ukse avaja, passisaamise eas mini-miniseelikus neiu takseeris valvsalt Reinu ning hõikas kuhugi tahapoole:

«Ema, tule rõõmustama, pätid vedasid meie kaltsaka koju!»

Anatoli trügis Reinu kõrvale.

«Pea, plikanatt, lõuad! Sa tahad vist keretäie tappa saada! Käi ukse pealt eest ja kutsu külalised tuppa!»

«Olenda oma joomavendadega ise, ega nad minu külalised ole,» viskas plika ükskõikselt ja astus laisalt pisut kõrvale.

«Aga keretäie sa pärast saad!» oli Anatoli tulivihane.

«Eks sa ainult proovi mind kas või müksata, ma kaeban kohe su partorgile ära, et sa mind peksad,» heitis plika üle õla ja loivas kuhugi tahapoole. Toas istus tigudiivanil veel kaks, ukseavajast aasta-paar nooremat plikat, kes kuulasid raadiot.

«Kus ema on?»

«Köögis, teeb süüa,» vastas kõige pisem. Kõik kolm olid ühtemoodi nägusad, ühtemoodi sihvakad ja tugevalt värvitud. Kas siis neil, napilt keskkooli jõudnud tüdrukukestel, lubatakse juba kulmusid katkuda, imestas Joe.

«Kolm tüdrukut majas, aga tuba kui sealaut . . . oleksite võinud põrandagi üle tõmmata,» torises Anatoli klaase otsides.

«Ega me sinu teenijad ole, me peame õppima,» nähvas vastu see, kes ukse oli avanud.

«Ja keera raadio vähe vaiksemaks, me ei saa nii juttugi ajada!» kamandas Anatoli uuesti.

«Ära tee väljagi, Veera, küll nad juba kuulevad,» keelas kõige vanem. «Kui muusika ei mängi, ei saa ma keskenduda, aga ma pean veel õppima.»

Koduteel imestas Joe:

«Miks ta neid nähvitsaid lihtsalt läbi ei nüpelda? Nad elavad ju tema tööst!»

Viinapoe ukse taga lookles saba leivapoe ukseni. Iga teine vastutulev mees oli midagi rüübanud. Arnold kehitas õlgu:

«See pole niisama lihtne. Tüdrukud õpivad hästi, õmblevad endile ise kleidid selga, on koolis mingid asjamehed ja hoiavad omavahel kokku.

Liiga teevad nad vaesele Anatolile küll. Ta, vaene mees, asutab juba viies aasta, et sõidab puhkuse ajal Moskvasse, sõpradele külla. Tänavu plaanitseb jälle ja paneb naise eest salaja raha kõrvale, aga vaevalt tal seekordki midagi välja tuleb. Just sel ajal lõpetab kõige vanem keskkooli ja siis

olgu olla täiskomplekt: kleit ja kingad ja kõik muu. Naised pigistavad mehekese jälle rõngasse ja see, kui tahab edasi elada, lööb aga rahad lauale.»

●●● 10.

Asta tuli poest, viskas kompsud kööki ja astus tuppa riideid vahetama. Joe takseeris naise käsi ja jalgu — see ei saanud veel kevadine päevitus olla, ta pidi ikka kohe loomu poolest niisuguse tõmmu nahaga olema. See kombinee paistis jälle uus olevat ja jälle must . . . Milliseid ta õigupoolest varem kandis? Või ei olnudki tal varem selle nimega hilpe?

«Kuule, ma loen kalendrisabast nimesid, tule ka nõusse!» kutsus Joe. Poisid magasid, valgust andis ainult väike laualamp.

«Oota, ma tõmban kitli peale.»

«Tuba on soe, tule niisama. Saan üle hulga aja oma naist ka ilma selle vatsakeseta näha.»

«Ära karda, ega ma paksuks ei lähe.»

«Keera vähe ringi . . . Paks sa justkui ei ole, aga ikka hoopis teistsugune kui tookord.»

«Siis ma olin ju kui nälginud rott, ei kaalunud viitkümmend kilogi.»

«Aga sa oled näost ka kuidagi teistsugune.»

«Koledam, jah?» viskas Asta enda mehe kõrvale külili.

«Ei ole.»

«Missugune siis? Räägi aga välja, kui sa kord juttu alustasid!»

«Niisugune — jõuline. Näita, sulle hakkavad tagatipuks veel vurrukesed ka kasvama . . . ja nii pakse kulme sul enne ka ei olnud . . . ega niisuguseid põski . . .»

«Niisuguseid punnpõski, kas jah?» viskas Asta jala mehele kõhule. «Mind teeb iga sünnitamine kord-korralt ilusamaks, kas pole?»

«Oota-oota, ära jahi, kunagi me peame neile ju nimed välja otsima! Ja tõmba tõepoolest kittel peale, ma ei saa sedasi lugeda.»

«Sa ei tea ise ka, mida sa tahad, nagu mehed ikka: kord keelad, siis jälle käsid . . .»

Kušett, laud, riidekapp ja kaks väikest voodit jätsid põrandast järele ainult napi jalaruumi. Kodus olles veetsid nad varemgi aega kas köögis või kušetil ja ruuminappus joed ei seganud. Häiris muu — kõikjal rippuvad mähkmed ja magushapu titelappide lehk. Seda lehka uskus Joe tundvat nii raamatukogus, kaupluses kui ka kinos. Ainult tööl olles, ainult seal suutis värske sooja leiva lõhn kõik muud lõhnad enda alla matta.

«See on sul uus, jah? Ilus kittel.»

«Ma tean jah, et hilp võib olla mis värvi või tegumoodi tahes, ega Joe Rauer seda ei märka. Kui aga mummud sees, on ta kohe ja kindlasti Joe meelest ilus.»

«Lükka akent vähe praokile, vahest tõmbab seda lõhna veidi vähemaks.»

«Ma hoidsin enne ligi tund aega lahti.»

«Need lapsed on kenad ja armsad küll, kui nad ainult nii palju ei pasandaks. Kõik kohad on nende kakahaisu täis.»

«Ära lobise, nii väikeste kakal polegi veel mingit haisu.»

«Hea küll, mis sest seletada, see niikuinii midagi ei aita. Kuula siis: Salomon, Samuel, Sander, Saul, Sebastian.»

«Sebastian on päris huvitav.»

«See veel puudus! Pealegi mõtleb igaüks kohe Bachi peale. Kuula edasi: Sergius . . . see tähendab muide rooma sugukonnanimena teener, valvur.»

«Mine põrgu oma valvuriga! Jäta see S üldse rahule, vaata mõnda teist tähte.»

«Vidrik, Viido, Viktor, Vilbe, kahekordse W-ga Wilhelm või siit veel Willi, Guilermo, Vilho, Ville. Ville on tuletatud soome Vilhost.»

«Villel pole nagu vigagi.»

«Kummale siis? Kui sa selle kitli kord selga ajasid, võiksid sa ta kinni ka nööpida, muidu ma pistan selle raamatu kušeti ääre alla ja me hakkame nimede otsimise asemel jälle millegi muuga tegelema.»

«Hoopleja! Ville . . . Ville . . . Kui ta soome Vilhost tuleb, passiks ta heledamale rohkem, soomlased ju on sellised lumelambad.»

«Ville . . . Ville Rauer . . . Natuke pehmevõitu ta kõlab, aga väga viga ka ei ole. Kas sa täna süüa ka veel annad?»

«Alles sa ju lõpetasid.»

«Tegeliku töö tegija peabki palju sööma — sinu enda sõnad. Kas kapis on veel midagi?»

«Kotlette peaks olema.»

«Midagi muud ei ole?»

«Mida sa tahad, ma võin mõne muna ka juurde praadida...»

«Hea küll, hiljem, vaatame nüüd edasi: Jaago, Jaagup, Jaak, Jasper.»

«Üks J-tähega meil juba on... sa otsid nii laisalt, ma pean sind vist vähe ergutama!»

«Hull oled või! Jäta järele! Ai! Ära vähemalt hammusta!»

«Tead, mida naised mulle haiglas ütlesid? Ma olevat sellise näoga, et mul on hea mees!... Eks ole ilusti öeldud? Anna mulle selle peale üks korralik musi!»

«Vaatame-vaatame ükskord ometi need nimed ära!»

«Ära siin kamanda, naine teab, mis naine teeb!»

●●● VIIES PEATÜKK ●●●

●●● 1.

Esiku seinu kattis räbalduma tikkuv makulatuur. Artiklite ja fotode järgi otsustades olid ajalehed üles kleebitud kümmekond aastat tagasi.

Tohutu praeahi köögis meenutas oma vasesäraga vana vedurit. Joe ei kujutanud ettegi, et ühel pliidil võib olla nii palju tuletegemise kohti, kaetud ja katmata vanne, eri kõrguses tasapindu ja reste.

«Tule siia, tule otse,» kutsus Arnold.

Selle maja ja ahju lugu teadis terve kombinaat.

Praeahju oli kavandanud Arnoldi naine. Naisest rääkides lisas Arnold vahel kummalise repliigi: siiski kahju, et ta nii vara ära suri. Alati sõna-sõnalt just sedamoodi: siiski kahju ja suri. Mitte — alla aeti. Mitte — hukkus. Lugu ise oli ääretult lihtne: naine ruttas üle tänava, poodi, Tartu poolt aga tuli suure hooga buss. Päästa ei olnud enam midagi.

«Oota pisut, ma vaatan keldris ringi, ehk jääb näppu mõni tolmusem pudel.»

Allaajajalt ei võetud isegi juhilubasid ära. Naine olevat ise alla jooksnud. Arnold, esimese liigi autojuht, arvas teisiti. Ta hakkas käima mööda kabinette ja otsis õigust taga.

Miks kõik just nii läks, nagu ta läks, juurdles Arnold päev päeva kõrval. Uni kadus ja voodi muutus vastikuks. Ta muretses pajuvitsu, punus öösiti aja edasisaatmiseks korve ja aina mõtles, kuni sahver sai korve täis.

Poisid tahtsid süüa ja järelevaatamist, elu tahtis edasi-elamist.

Praeahju oli kavandanud naine, aga selle ehitamise ajal puhkas ta ise juba Pärnu maantee ääres, marmorplaat rinnal. Arnold jättis terves majas siseviimistluse tegemata, et vajaduse korral saaks seda kergemini mõnda teise rajooni samasuguse vastu ringi vahetada, ja pani päevapealt maha autojuhi ameti, aga ahju ehitas valmis. Pliidikive paika sobitades oli tal kogu aeg tunne, et see, mis valmib, pole mitte ahi, vaid hauasammas. Hauasammas nimelt siia, selle laia akna alla, mille tagant naine pärast suurt tüli ja pahandust oli viimaks oma käega ilusa noore ploomipuu maha raiunud. Et köök valgem oleks.

Vein oli tumepunane ja raske. Lõhn levis kogu toas.

«Ütle ära, millest see on!»

«Mina neid asju ei jaga,» tõrjus Joe. Millest neid koduveine vaaritataksegi? Õuntest, pihlakatest, sõstardest, kirssidest. Kirsimaitset oleks nagu küll.

«Seda võib julgelt võtta, see on laagerdanud kaheksa aastat.»

«On hüva jook küll.»

«Ma kallan veel.»

«Ühe sõrtsu võid lasta, aga tegelikult ma selle töö mees ei ole.»

«Seda ma olen tähele pannud jah.»

Niisugust tapeeti poleks ma peldikusse kah üles kleepinud... Ja püha jumal — see on ju kristalliladu! Miks, kuradi pihta, peab sel vanal Jäägril niisugune patarei kristalli siin klaasi taga varitsema?... Sellest muidugi kõnelemata, et lauanõude koht pole raamatukapis, vaid köögis. Joe vaatas kella.

«Kuule, asu asja juurde, mul kolm huligaani kodus ootavad.»

Arnold kratsis kohmetult kukalt:

«Vaata... õhus ripub ilus rahaline ots, aga ma ei tihka talle üksi kallale karata... Sa kindlasti tead, et Kabli randa asutati suvilakooperatiiv? Nüüd tahavad nad, nõnna kui soojaks läheb, hakata neid üles lööma. Küsisid minu käest ka, kas ma ei tea mõnda meest juhatada. Silmasin huvi pärast ühte projekti — seal on kahele mehele parajasti kaheks nädalavahetuseks tööd — kui teha peremehe, mitte sulase päev. Sõrestik püsti panna, välisvooderdis külge ja must katus peale. Kõik muu, peenem töö, pidi

jääma neile endile. Küsisin nii huvi pärast, palju nad siis tükist rehkendavad... ise arvasin, et paar-kolmsada oleks hea hind küllalt. Nende taks olevat kuussada rubla lugu. Seda poleks ma ise eladeski küsida tihanud, aga kui just lausa pakutakse, kuidas sa alla ikka kaupled...»

«Kuidagi piinlik on teisel mehel lausa nahka seljast maha koorida...»

«Ei koori sina, koorib mõni teine... Ots on hea, selle raha eest neil asi ajamata ei jää.»

«Ma pole seda tööd teinud ka, ma ei oskagi niisugust tööd.»

«Mis seal osata, võta aga õige mõõt, sae jupid maas valmis ja klopsi pika naelaga kokku — ega nüüd ju enam tappe tehta ega midagi.»

«Aga viis-kuus rubla tunnis on siiski piinlik vastu võtta.»

«Seda minagi, kohe lollilt piinlik, aga kui nad ise pakuvad, ju neil seda puru siis üle jääb, ja sinul jälle parajasti tarvis...»

«Raha oleks vaja küll kohe hädasti ja palju... Mis sa arvad, kas mul kombinaati korteriavaldust tasub anda?»

«Avalduse anda sa muidugi võid, aga lootust midagi saada sul küll pole, neil nii palju vanu olijaid ees... Aga töö suvega paar tuhandet kokku, võta krunt ja ehita ise onn üles, mis seal on!»

●●● 2.

Vist alates nõukogude võimu taaskehtestamise esimestest päevadest olid leivakombinaadi laadijad vabadel tundidel saaskoppi löönud. Kui hommikul vähemalt neli meest tööle ilmus, jäi vaba aega julgelt kolmandik tööpäevast isegi siis, kui töötegemisega eriti ei pingutatud. Nüüd aga kippus hüva punt ära lagunema ja kurja juur oli muidu igatepidi ontlik mees Arnold Jääger.

Algas kõik kuidagi märkamatult ja ilmsüütult.

«Sai lolli peaga üks kamin külge võetud... Segage, poisid, täna ilma meieta, me Joega katsume katlamajas metalldetailid ära nokitseda,» ütles Arnold vabandavalt. Mida sa selle peale ikka kostad — haltuura on haltuura,

haltuura on püha asi. Katlamajja oli ajapikku kokku tassitud terve töökoda — lollgi pidi aru saama, et selliseks nokitsemiseks paremat paika kui katlamaja ja õigemat aega kui tööaeg pole võimalik välja mõeldagi, ometi jäi üks lauaots tühjaks ja saaskop sedapuhku löömata.

Järgmisel päeval aitasid Arnold ja Joe elektrikutel uut kilpi üles müürida. Seegi töö nõudis kiiret tegemist, muidu oleks kombinaat seisma pandud, ja spetsiaalseid müürimehi kombinaadis ei olnud. Hea äraolek aga läks jällegi nahka. Kolmandal päeval, kui Hellev enne lõunat tööjaotusruumi ilmus ja mingitest väga tähtsatest ventilaatoritest juttu alustas, lõi Rein ta välja nagu korgi ja ütles seejärel kõva häälega, mida ta sellest asjast arvab:

«Kuradi lollid, teevad ilma kopikata tööd! Kui neil mehi ei jätku, eks palgaku juurde, mis jõuluvana teie mängite!»

«Jätke, jah, mehed, niisugune mägra mängimine maha: nüüd tuleb välja, et teie kahekesi olete töömehed ja meie Reinuga viilid,» lisas Anatoligi lausa hauataguse tõsidusega.

«Hea küll, sõitku nad oma ventilaatoriga seenele...» püüdis Arnold asja siluda. «Sähke, siin on kolmeline — kes läheb järele?»

Toomise taha asi muidugi pidama ei jäänud. Parajasti kui Anatoli hakkas esimest klaasi kummutama, viipas Arnold peaga Reinu poole:

«Pastoi, brat, ärme nii sea moodi ka võtma hakkame... Reinul jumalasõna ju alles lausumata!»

Viimastel päevadel oli Rein kõndinud mööda kombinaati kui äravahetatud. Ei maitsenud talle enam õlu ega istunud töö, naistelugudest kõnelemata. Arnoldit hakkas asi huvitama. Ühel õhtupoolikul kutsus ta Joe korraks katlamaja nurga taha ning itsitas:

«Meie Reinukesel on vesi ahjus!»

«Sai midagi otsa peale või?» uudistas Joe.

«Hullem! Sättis ühele noorekesele tite taha ja see ei taha aborti teha!»

«Mis siis nüüd saab?»

«Mis sealt muud saab kui üks vallaslaps ilmas rohkem.»

«Aga kui katsuks Reinuga rääkida,» pakkus Joe.

«Proovida muidugi võib, kui paras moment tuleb, aga ei saa meie Reinust naisevõtjat.»

Anatoli ulatas klaasi Reinule. See loksutas viina klaasi servadeni ja kõhkles. Kolm meest jälgisid teda vaikides.

«Ühel minu... sõbra tütarlapsel juhtus niisugune kurb lugu, et laskis poisi valel ajal ligi. Muidu kena tüdruk, niisuguste pikkade ja paksude juustega nagu Joe teiselpoolel. Tüdruk, selle asemel et asi vaikselt korda ajada, püüdis hakata ohje sikutama.»

«Mida see tähendab?»

«Algul keerutas niisama, pärast küsis poisilt otse, et mis nüüd saab.»

«Mis seal saada,» muigas Joe. «Küsimus on nii vana kui inimkond — võta naine või maksa!»

«Kui tüdruk kraapida ei taha, mis tal muud ikka üle jääb? Proosit!» lõi isegi Anatoli sekka. Nii liigutavat üksmeelt ei olnud Reinu naistejuttude ajal laadijate vahel enne olnud.

«Noh, poiss, see minu sõber,» jätkas Rein, «ei olnud ka just eile sündinud ja kostis vaguralt: kui sa temaga ise hakkama ei saa, eks anna ta pärast sünnitamist mulle, küll minu ema ta üles kasvatab...»

Anatoli kallas klaasi uuesti täis ja tükeldas vorsti juurde.

«Aus poiss,» kommenteeris ta kuuldut. «Kui ta ikka tüdrukut ei armasta ja abielluda ei taha, mis tal muud üle jäi? Tüdruk peaks ise taipama, et poiss teda ei armasta, ja tehku abort.»

«Pärast sünnitamist annab oma lapse ära ainult viimane lipakas,» kaalutles Joe. Rüübatud suutäied olid talle pisut mõjuma hakanud. «Poiss võis lapse endale küsida ilma igasuguse riskita: kui tüdruk pakkumise tagasi lükkab, võtab ta kogu vastutuse enda peale ja poisil on käed vahelt puhtad.»

«Mina arvan nagu Joegi, et see sinu sõber on suur tõbras,» ütles nüüd Arnold nii asjalikult ja rahulikult, nagu käinuks jutt sellest, kes klaasi kinni peab. Millegipärast muutus Rein väga ärevaks:

«Nonoh, tõmba vähe tagasi! Niisuguseid sõnu ei pilluta!»

«Viimane tõbras ja viimane närukael,» kordas Arnold jonnakalt. Kõik mõistsid, et jutt ei käi enam müütilisest sõbrast, vaid nimelt Reinust endast. «Selle sinu sõbra asemel ma mõtleksin, et on aeg hakata elu ükskord vähe tõsisemalt võtma. Õppida pole ma viitsinud, ametit õppida pole viitsinud, endale maja ehitada pole ka viitsinud... Mida ma olen kõik need aastad teinud? Istunud kõrtsides ja kargutanud verisulis plikakesi. Hiilinud ühest voodist teise kui

külarätsep või kaubajuut. Ütle ise, kes võtab niisugust meest tõsiselt?»

«Ja mida sa ise nii väga oled saanud? Vana «Moskvitši» ja riiulitäie taldrikuid. Terve linn naerab, kuidas sa Kõpu metsaülema jõululaupäeva õhtul metsa kihutasid oma võsa mõõtma, et see ikka pensioni arvestamise palka läheks,» vahutas Rein.

Arnold naeris koos teistega ja müksas Reinu õlast:

«Ole seekordki mees, võta tüdruk ära!»

Joe ootas, et Rein tormab uksest välja kui tuulispask või kargab Arnoldile kallale, aga ei juhtunud seda ega teist. Rein kummutas klaasi põhjani, tõmbas käisega üle suu ja tuli lagedale hoopis uue murega:

«Mis teil viga targutada, te ju ei tea, kuidas see kõik käis . . . Oleksime siis enne kurameerinud või niiviisi, aga ta kutsus mu kohe esimesel õhtul tuppa ja kohe läks lahti ka. Nüüd võib ta muidugi mida tahes plämada, et oli mind ammu eemalt vaadanud — mida see tagantjärele enam maksab. Loomulikult mõtlen ma, et tol õhtul oleks võinud minu asemel olla iga teine junkur, kõik oleks ikka samuti lõppenud . . . Ja ta polnud ju süütu kah!»

●●● 3.

«Ma sõidan siis homme Tallinna!» hoiatas Asta vist kümnendat korda.

«Eks sa sõida.»

«Mul on sealt see pakk ära tuua.»

«Väga hea.»

Sedapuhku tuli transistorist mingit tangot, aga sedagi mängis lõõts. Peaks akna lahti tegema, mõtles Joe loiult, jälle on tuba jälgilt mulgi kapsa lõhna täis. See mulgi kapsas on viimane röövel, ronib kahest uksest ka läbi. Pakki ära tooma? Pakki lasteraamatutega. Ei tea, leidub veel maailmas teist nii veidrat tüdrukut, kes hakkab kooliajal oma tulevastele lastele pildiraamatuid valmis ostma?

«Saad sa siis õhtul veidi varem koju tulla?»

«Saan-saan!»

«Ära torruta, palju ma siit ära käinud olen! Teised naised lippavad kogu aeg teab kus ringi, asi sul see üks õhtuke on lapsi kantseldada!»

«Kuule, kallis proua, ma pole midagi öelnudki!»

«Öelnud ei ole, aga torrutad küll. Arvad, et ma ei näe!»

Asta läks iga hetkega vihasemaks. Ta oli kavatsenud selle juhuslikult kuuldud jutu mustadeks päevadeks reservi jätta, aga . . . salarelv läks käiku enne määratud tähtaega.

«Ühte ma palun sinu käest küll — ära seda Elsat minu äraolekul siia too!»

Joe lõi ootamatust rünnakust roosatama. Nii võisid Hannibali sõjaelevandid üllatada barbareid.

«Missugust Elsat?»

Muidugi oli seegi tobe, aga vähemalt mingi reageering.

«Kas sul on neid siis mitu või? Ma mõtlen seda, keda sa seal Tallinnas mutsutamas käid!»

Mõtlemisaega ei ole kolme sekunditki, kohe tuleb midagi vastata . . . Kellelt ta ometi kuulis, mida ta üldse teab? . . .

«Kust sa selle jutu üldse võtad?»

Lollide loll, lambapea ja viimane pastal on su nimi, mitte Joe! Selline rünnak oleks tulnud õigel ajal ette näha ja läbi mõelda . . . Paljugi, mis võib juhtuda, alati tuleb valmistuda sõjaks ja loodusõnnetusteks . . . Tegelikult ei tea Asta muidugi midagi, ei saagi teada, nad olid seal ju kahekesi . . . ainult kolm tundi, sedagi tööpäeval ning tööajast . . . Või mis patt see nii väga ongi, haiglasse minnes ei näinud ta unes ka ette . . . tegelikult siiski pisut nägi ka . . . Aga pihtima ta loomulikult ei hakka!

«Ärme nüüd, palun, hakkame selle üle vaidlema! Ma poleks sellest rääkima hakanudki, kui sa siin mossitanud ei oleks. Eks kallista pealegi oma vanatüdrukuid, kui sa kuidagi muidu ei saa ja see neile nii kangesti meeldib, ega ma keela! Aga ühte ma ütlen küll: vaata, et sa neile seletama ei tiku, et sind kodus ei mõisteta ja et sul pole kellegi najal ennast tühjaks nutta . . . Sa oled mul muidu hea ja tubli mehekene, aga kipud viimasel ajal pisut pehmeks minema. Ja neid naisteasju sa mul ajada ei oska, parem ära proovigi, sa kukud ju kohe vahele!»

«Selle koha pealt on sul vist õigus küll!» hingas Joe kergendatult.

●●● 4.

«Näe, Hellev teeb meile au,» viipas Joe uksele ja sügas higist rinda. Kottide tassimiseks oli ilm ülearu ilus: niisuguse ilmaga tuleks all järve ääres päikest võtta ja plikasid vahtida.

«Oli ta enne mis ta oli, viimasel ajal on ta hoopis laiali valgunud,» nentis Arnold ja vajutas vintsi seisma. «Laseb peale ringi kui abimootoriga jalgrattaga, portfell näpu otsas; ei ta sütti ega kustu.»

«Jõudu, mehed!»

Mida kuradit tal selles vanas portfellipuslakus küll peaks olema, et seda hommikust õhtuni kaasas tuleb kanda, takseeris Joe.

«Kui päris ilma pakutakse, tuleb vastu võtta . . . või mida sina arvad, Joe?»

Sääred siidiselt välkumas ja kittel pinguli ümber puusade, lippas dispetšer Bella üle õue. Nagu kokkuräägitult jälgisid kolm meest vaikides Bella põlveõndlaid, kuni see väravavalvuri ukse taha kadus. Arnold ohkas tahtmatult:

«Noored mehed seda veel ei mõista ja ajavad neid verinoori taga, aga niisugused kolmekümnesed on need kõige magusamad — niisugune saab ise kah aru, mis hea on.»

«Sina ei tohi himustada oma ligimese naist, armukest ega muid pudulojuseid,» hoiatas Joe.

«Rein on läinud, aga jutud alles . . . Joe, lippa väravasse, üks kolmekümnene sõitis sulle «Moskvitšiga» järele!» ütles Hellev, ja nähes, et Joe kõhkleb: «Mine-mine, ega ma nalja tee!»

Väravaputkast pisut turu poole, Leonhard Merzini kunagise korteri kohal seisis tõepoolest potisinine «Moskvitš». Selle ees jalutas lühikesevõitu neljakümne ringis daam, ees suured tumedad päikeseprillid. Joe astus kõheldes lähemale.

«Tere. Mina olengi Joe Rauer.»

Daam, lähedalt vaadates kulunuvõitu, sirutas kombekalt käe:

«Koidu Altberg. Nimelt teid ma ootasingi.»

«Andke andeks, et ma kätt vastu ei anna, aga ma ei jõudnud pesta ja . . .» Kes kurat see mutt on ja mida ta temast tahab? Arvatavasti kuhugi matma. Aga siis oleks enne

ette helistatud. Daamil oli ühetooniline, puine hääl nagu telefonipreilil.

«Siin ei ole vestluseks sobiv koht ja pealegi on teil tööaeg . . . Kas oleks teil võimalik pühendada mulle pärast tööd ütleme pool tundi?»

«On võimalik muidugi, aga mulle ei meenu . . .»

«Ega te mind ei tunnegi. Kas te näiteks kella kuueks saaksite tulla?»

«Saan küll. Aga kuhu?»

«Kohvikusse muidugi.»

Kodus oli kombeks, et Joe ütleb, kuhu ta läheb ja kauaks jääb, seepärast viskas ta nüüdki enne väljumist lühidalt:

«Lähen pooleks tunniks kohvikusse.»

Kodus oli ka kombeks, et Asta kunagi ei päri, milleks need käigud on vajalikud või miks läks lubatust kauem.

«Kas sa seal sööd ka või?»

«Mis siis?»

«Siis ma tean, kas sulle õhtuks midagi sooja panna või mitte.»

«Vaevalt.»

Oma Viljandis töötamise aja jooksul sattus Joe kohvikusse vist kolmandat korda. Daam juba ootas. Kõrvallauas istuvat paarikest Joe mäletas — poiss käratas oma «jah» nii kõva häälega, et tekkis üldine lõbus elevus.

«Andke mulle andeks, teie mind muidugi ei tunne, aga enne asja juurde jõudmist pean ma teile tahes-tahtmata endast ja oma perekonnast midagi rääkima — muidu te lihtsalt ei mõistaks mind. Ma olen sündinud ja kasvanud Rekandil — teate küll, seal Holstres, kergejõustiklaste sauna lähedal. Teid tülitan ma sellepärast, et olen sattunud väga raskesse olukorda . . .» Daam rääkis parinal, nagu tulistataks püstolkuulipildujast, ja jättis üldse närvilise inimese mulje. Joe tundis, et tas ärkab mingi vastumeelsus. Mida see daamike ka ei tahaks, niisugusega asju ajada suurt mõtet ei ole.

«Paar nädalat tagasi matsin ma oma ema ja isa jäi tallu üksi. Mingit kõrvalist abi ta ei vaja, ta suudab veel maja ümbergi üht-teist talitada — meie suguvõsas on kõik kanged mehed olnud —, aga ta ei saa poest ise leiba ja muid tolduaineid kätte ja nii vana inimest üksi keset metsa elama jätta ka ei saa. Kui ta peaks ootamatult haigestuma, pole kedagi, kes arstigi kutsub,» jätkas daam parinal.

Siiamaani ei olnud Joel vähimatki võimalust sõna vahele

öelda. Nüüd sättis daam endale suitsu ette ja Joe ruttas juhust kasutama:

«See kõik on ju tore, aga ma ei saa aru, kuidas see minusse puutub?»

«Te võite mind nüüd muidugi kiviga visata, et miks ma isa siis enda juurde ei võta, aga teate ise, mida tähendab tänapäeval kahetoaline korter, endalgi pead-jalad koos, Tallinnas pealegi . . .»

Joe hakkas taipama, millest käib jutt. Kas see daamike mõtleb teda oma papa hooldajaks värvata? Naeruväärt!

«Võimalik küll, aga miks te seda kõike just minule räägite?»

«Teie juurde juhatas mind üks meie, täpsemalt minu mehe perekonnatuttav, kes koos teiega jooksmas käib. Ta rääkis, et teil on väike korter ja kolm last ja naine kodune . . . Ma teen teile ettepaneku sõlmida kirjalik leping, te olete ju ise jurist ja teate küll, kuidas need asjad käivad, et kui te hakkate minu isa hooldajaks, kuuluvad kõik Rekandi hooned ja muu ülejäänu, mis seal iganes leidub, tasuta teile. Ma olen talude hindasid uurinud, küll Tallinna lähedal, küll Viljandimaal — halba äri te ei tee. Maja tahab muidugi uut katust saada ja kõrvalhooned ka kohendamist — minu mehele ei tasuks sellest rääkidagi, tema on kahjuks teist tüüpi mees —, aga hooned on uued ja üldiselt heas korras. Ma mängin ausat mängu, mul on alati sama kaup poes mis vitriiniski, see on minu üldine printsiip — isa ilma hooldajata Rekandile jätta ma ei saa, juba puhtinimlikus mõttes, ainult sellepärast ma niisuguse pakkumise üldse teengi . . . Ega ma arva, et te peaksite kohe sinna elama minema, aga jooksmas käies te sõrgite sealt niikuinii mööda. Kui te kord, kaks korda nädalas sisse astuksite ja talle pätsi värsket leiba viiksite — sellest aitaks täiesti — seniks, kuni talle neid päevakesi on antud.»

Poisid, mõtles Joe. Poistel oleks seal suvi otsa mõnus kohake. Mitte ruutmeetrine liivakast, kus hoia öösel kile peal, et kassid seda täis ei teeks, vaid tõeline indiaanlaste paradiis. Asta saaks seal peenrakese porgandit ja hernest maha teha, vahest need pruunid kanadki soetada, mida ta lastekodust siiamaani taga nutab . . .

«Kuidas te sellele vaataksite, kui minu pere suvel seal elaks?»

«See oleks mõistagi kõige parem lahendus,» läks daam

särama ja süütas koni otsast uue sigareti. «Vahest oleks teie abikaasa siis nii kena, et annaks süüa tehes temalegi kausikese suppi — mõistagi kannaksime meie kõik kulud, üldse tuleb kõik lepingus üksikasjaliselt kindlaks määrata — ruumi seal jätkub, maja on suur ja tühi, teine korrus siiamaani välja ehitamata . . .»

Kas pole viimaste kuude nägelused tulnud lihtsalt selgest, et Astal jääb energiat üle? Mis seal ühes toas nii väga koristada on, söögikeetmist on üks kord päevas . . . Ja kevadest saati muud juttu ei kuule kui õhkamist oma peenramaa järele, iga nädalaga üha enam. Need õhkamised õhatakse muidugi viisakalt ja kavalasti, kõige õrnematel hetkedel ja delikaatsemal moel, aga ega see asja muuda.

«Noh, mida te otsustate?» ei pidanud daam enam vastu.

«See hooldamine kestab muidugi ainult seni, kuni ta päris pikali ei jää ega hakka pidevat abi vajama?»

«Iseendast mõista! Nende vanade talumeestega seda karta ei ole, need kukuvad jala pealt.»

Talvel on asi muidugi keerukam, kaalutles Joe. Talvel pole see-eest haltuurat, ja kui tõesti trenni ei viitsi minna, käib need paar korda nädalas isegi bussiga ära, kaugel see siis pole.

«Kas te olete nii põhimõtteliselt nõus?» küsis daam hääle värisedes.

«Peaaegu . . .» kaalutles Joe. «Jah, nii põhimõtteliselt olen nõus!»

●●● 5.

«Kas sa lugesid, et matmise eest hakatakse nüüd raha maksma?» küsis Asta ühel vihmasel õhtupoolikul.

Joel valutasid harjumatust jalgrattasõidust jalad; ta ei kannatanud sääski, kes ta aidatrepilt kööki olid peletanud; millegipärast ei tahtnud Jass magama jääda, vaid vigises ja käntskles.

«Ma ei kavatse surma pealt teenida!»

Miks peab puuraiumise pakk nimelt köögis seisma? Kus seda enne on nähtud — ruumis lõhutakse puid? Ja kanad,

kuramused, on ka siin ringi jalutanud, kust see hunnik muidu nurka sigines... Võrkaed tuleb üles lüüa, kauem sellega enam venitada ei anna.

«Minu meelest küll on matmine samuti töö nagu iga teinegi ja töö eest raha võtta pole mingi häbiasi.»

«See pole töö, vaid enesepõletamine. Seda võivad teha ainult poole aruga inimesed, kellel midagi on paigast ära nihkunud.»

«Kas nagu sinul?»

«Aga muidugi! Just nagu minul.»

Joe sai isegi aru, et pakub kõvasti üle. Nii keskelt läbi mõistavad inimesed ju üsna selgelt, et vanakese surm on midagi seaduspärast. Enamasti leidub küll keegi, kes leinab teistest sügavamalt, aga rauga matus on siiski, vähemal või rohkemal määral, viisakas kombetäitmine.

Muidugi pole ka siin lood sugugi lihtsad: oma torisevast kaasast ilmajäänud vanamehed näivad tõmbetuule kätte sattunud märgade tibupoegadena, kes kohevil suli värisevad ühel kohal ja ei oska istuda ega astuda. On isegi inimlik, et enamasti on nemad esimesed minejad; naised on mis tahes vanuses elujõulisemad ja vastupidavamad kui mehed.

«Või kui just vanakeste matmise eest... Selles, keda sa matad, on suur vahe.»

«Ega nad nii ka ei tee, et ühel on üks taks, teisel teine.»

Joe oli matnud ka noori mehi ja noori naisi, oli hoidnud süles nende poegi ja tütreid. Pilt pildi järel meenutas ta lausa südantlõhestavaid hetki, sest tublit meest või õiget ema ei asenda miski. Ometi mõjus talle kõige rängemalt, kui tuli matta last.

Arvatakse vahel, et kui vanemad on alles noored, võivad nad muretseda endile uue lapse, et laps on asendatav. See on vale, toores vale. Lössisõidetud auto asemele võib muretseda uue, aga laps on absoluutselt asendamatu. Mis rahast saab üldse rääkida Jassi-suguse poisi matmise eest? Jälle meenus talle viimane tema maetud poisike.

«Anna see mõnele teisele!» oli ta palunud lausa südamest.

«Nad tahavad sind!»

«Kui vana ta oli?»

«Kuuene.»

«Kuidas see juhtus?»

«Jäi auto alla. Ise lausa jooksis ette.»

«Ma ei oska neile midagi rääkida. Neid ei ole võimalik lohutada. Neile oli see poisike kallim kui kõik maailma taevad ja lennukid kokku — mida oskan ma neile lohutuseks öelda? Saada ometi keegi teine!»

«Nad palusid sind. Just sind.»

«Ma muutun juba selle mõtte juures närviliseks, juba praegu, ja olen pärast seda nädal aega lausa haige. Varem, kui mul endal neid poisse ei olnud, suutsin ma veel lapsi matta, siis küll. Nüüd enam mitte. Lapsed peavad elama. Iga kord matan ma kui tükikese omaenese pojast. Saad sa sellest aru?»

«Saan küll. Aga seekord pead sa seda siiski suutma. Nad tahavad sind.»

«Küllap pean. Aga ausõna, ma ei taha seda teha. Ma ei teeks seda isegi oma praeguse kuupalga eest.»

Kummaline siiski, et lõppude lõpuks paneb elu ise kõik paika, mõtles Joe edasi. Targutada selle üle, kas minna uurijaks või kaubastusse pretensioone vorpima, oli lausa lapsik. Tegelikult teadis ta juba siis ja on teadnud kogu aeg, et valida pole midagi, et tema jaoks eksisteerib ainult üks õige koht. Ta ainult ei julgenud seda endale tunnistada. Kõik muu, kõik see, mida ta teeb praegu ja võibolla veel mitu aastat, on ajutine ja mööduv. Tema aeg tuleb, ta ootab selle rahulikult ära ja võtab siis koha sisse kui küps meister. Miks ei võiks tulevikus kujuneda traditsiooniks, et kõik meie kuulsamad kirjanikud ja tähtsamad riigimehed aitab maamulda sängitada külaline Viljandist — omal alal parim mees riigis?

«Vaata, toonekurg lendas pesale... Siin on isegi vihmaga imeilus,» sõnas Asta hästi vaikselt.

Igal hommikul uuesti rõõmustas Asta ärgates, et kõik tema ümber on alles, et see ei olegi unenägu. Esimestel nädalatel kõndis ta hommikuti päev päeva kõrval ikka ja uuesti läbi kõik oma valdused, ühtegi ruumi või nurka vahele jätmata. Ta kiindus lävepakku ja magamistoa akna taga kasvavasse vanasse õunapuusse, aiaväravasse ja õuemurusse. Niisuguse häärberi ehitamiseks, sellise talu rajamiseks nägi siin enne neid vaeva mitu sugupõlve ja nüüd on kogu nende higi, kogu nende töö korraga tema pärida. Millega ometi oli ta saatuselt niisuguse kalli kingituse ära teeninud?

Või ei ole see üldse talle ainult kingitud, kaalutles Asta tõsiselt. Esialgu on ta Rekandil alles võlglane. Võlglane

elu ees ja võlglane nende ees, kelle kätega ehitati hooned ja hariti maa. Ja selle võla teeb ta tasa alles siis, kui Rekandilt sirgub uus sugupõlv, Rauerite sugupõlv. Kui siit jookseb kooli vahet pool tosinat poissi, kõik kasvanud üles värskes õhus ja kodusel toidul, kõik tugevad, terved ja ausad.

«Millele sa mõtled, Asta?»

«Sellele, et millega küll mina nii palju õnne olen ära teeninud.»

●●● 6.

«Rauer, peremehe juurde!»

Kui ta palgast rääkima hakkab, siis pikka juttu ei tule, see on neil Arnoldiga korda kümme läbi arutatud. Kas või üks kopikas maha, ja kahe nädala pärast lahkutakse sõpradena.

«Pea siis meeles!» hoiatas Arnold siiski igaks juhuks sõpra, sigaret nagu kleebitult suunurgas.

«Küll ma pean!»

Direktor pakkus istet ja pakkus suitsu, kõigutas jalga üles-alla ja naeratas.

«Ma lugesin siin teie avaldust suurema korteri saamiseks . . . Homme saate sekretärilt ametliku vastuse, et olete järjekorda võetud ja avaldus lahendatakse võimaluste piires. Tegelikult saab kombinaat aastas üks-kaks korterit ja järjekorras ootab inimesi, kes on meil töötanud 1945. aastast peale või elavad avariiohtlikes uberikes . . .»

Direktor oli moodsalt riides, oli viisakas ja asjalik, aga kole närviline. Õigemini — rahutu. Ta jätkas:

«Meile anti võimalus kooperatiivelamu ehitamiseks viie korteriga ridaelamuna. Niisugust krunti trehvab üks kord elus: Uueveskil, aedade keskel. Iga sektsioon ulatub läbi kahe korruse, kokku neli tuba, igal korteril omaette on keldrisse projekteeritud soome saun . . . Mida te asjast arvate?»

Kas see ongi see Suur Kutse, millest Arnold kord mõnusa muigega pajatas? Ja sama mõnusalt juurde lisas:

äjatult müüsid püssi ära, ülematega ühte jalga käies läheb sul teda veel tarvis!

«Andke andeks, aga miks te sellest just mulle räägite?»

«Ma ei hakka teiega kavaldama: neli kohta on meil juba komplekteeritud, mina ise ja kolm meie spetsialisti . . . hea, kui viies oleks tööline. Kõik saavad ju aru, et teie praegune staatus on ajutine, see küsimus tõsteti õige teravalt üles isegi rajooni täitevkomitees, aga pro forma momendil kõik klapib. Ja kui veel ausam olla, siis iga Joosepit majanaabriks ei tahaks ka.»

Kuidas Rein kord Arnoldit aasiski? Et vahel räägitakse küll majaomanike kohta, nagu oleksid need kõige töökamad, kõige karskemad ja kõige kokkuhoidlikumad mehed, aga tema olevat koolis ajalugu õppinud ja pärast Esimest maailmasõda räägitud täpipealt sama juttu — kellel midagi on, kas maja, veski või talu, on vaesest mehest töökam, karskem ja kokkuhoidlikum . . . Ainult et neljakümnendal hakati ka neid karskeid ja kokkuhoidlikke kurnajateks kutsuma.

«Noh, kas lööte kampa?» küsis direktor kannatamatult. Umbes samal toonil ja sama kärsitult nõudis vastust ka Koidu Altberg — tookord, kohvikus.

«Mul pole ju nii palju rahagi. Palju see maksab?»

«Raha laenate. Teie viinamees ei ole, teile laenab igaüks. Sisseastumismaks oleks nelikümmend protsenti, nelja tuhande ringis.»

Neli tuba on siiski neli tuba ja mitte üks . . . Lõppude lõpuks võib seal majas ka niiviisi elada, et naabritega suurt asjagi pole. Pangu peainsener parkett kas või peldikusse, egas nendega pea kaasa tantsima. Olgu tube üks või neli, nende eluviis jääks ikka endiseks ja Astale jääks peokleidiks, kõige pidulikumaks kleidiks ikka seesama mummuline, see nende reliikvia, mis tal tookord seljas oli, ja ei miskit muud.

«Selge pilt. Aga mul pole tõesti võimalik nii palju maksta.»

«Te teenite praegu Kablis ju hirmsat raha . . . ja Jääger kindlasti ei keelaks väikest siselaenu . . .»

Ega ei keelaks küll ja see raha tal on ka. Ja kui mitte korteri, siis mille pärast ta õhtu õhtu kõrval haltuurat teeb? Ometi mitte kristalli, hilpude või auto pärast! Kui Arnoldil on õigus, et kõige tähtsam on majanduslikult jalad alla saada, mis on siis tähtsam kui korralik peavari?

Küsida polnud õigupoolest enam midagi, kõik oli selgemast selgem. Sel närvilisel isandal on õigus, teist niisugust juhust talle ei pakuta. Ainult loll võis nii kasuliku kauba juures veel kõhelda ja just see probleemi kristallpuhtus Joed häiriski. Miks siiski valiti just tema? Kas ei kõlba järsku siia see jutt, mida Arnold kord mägrapüüdmisest rääkis? Urukoer läheb mägrale maa alla järele ja hakkab teda välja tirima. Mäger aga ajab tagumise poole ette ja kaabib koera ning enda vahele liivavalli. Käigud on tal tihti kahekordsed, ise lippab ta kusagilt altkaudu läbi koerale selja taha ja kraabib selle tagant ka kinni, nii et koer ei saagi enam välja. Kui pesa on puujuurte all, ei aita labidaski, too või buldooser, et koera kätte saada.

«Hea küll, ma olen nõus. Mida ma pean tegema?»

«Istuge ja kirjutage avaldus!»

Aga siiski oleks huvitav teada, kumba rolli ta selles muusikalis laulab, urukoera või mägra oma?

●●● 7.

Astale meeldis Rekandil nii väga vahest ka sellepärast, et siin ei käinud külalisi. Joe kursusekaaslased, kõik need advokaadid, uurijad ja kohtunikud ajasid ta koledasti närvi isegi nüüd, kui kapist ja keldrist leidus alati midagi lauale tuua. Tal ei olnud midagi lauakatmise või hilisema koristamise, vaid just seltskonnatamise enda vastu.

Jüri ilmus Rekandi õue halli triipu kalifeedes ja kummisäärikutes, seljas nailonjopp ja suul lai naeratus. Temaga oli kõik algusest peale lihtne. Jüri ei olnud kaval advokaat, vaid mees, kelle kaarte ja mängureegleid Asta tundis.

«Tervitus Rekandi noorperenaisele! Kas need kolm poissi siin on kõik või passib muist nurga taga?»

«Kõik-kõik!»

Mitte naine, vaid puhas nauding, takseeris Jüri. Jumal kõrgel, keiser kaugel, aga osakonnajuhataja triivis ise õue, takseeris Asta.

«Noor ilus inimene, kuidas te julgete siin üksi keset

pakku metsa tegutseda? Kas seda hirmu ei ole, et mõni möödamineja võtab õnneks?»

«Mida võtja ikka võtab, kui andja ei anna!»

«Vaata-vaata, kui kange naine! Ega igaüks hakkagi küsima, vaid tuleb robinal kallale kui karu mesipuule,» naeris Jüri ja silmitses ümbrust. «Kuidas te küll nii ilusa koha oskasite välja kaevata? Kui siin natuke tööd teha, on Rekandi lausa kullaauk. Sööditükile vägev sõnnik peale ja pool hektarit kartulit maha, ülejäänust jätkub lehmale nii karja- kui heinamaaks... Kartulist tuhat, piimast teine... Õunapuud tuleb korda teha ja kümmekond pütti virtsa peale vedada, nad vaesekesed pole ju aastaid midagi saanud, ja tuleb õunu ka mis mühiseb, vanal Tõnisel ju määratu aed. Aias võib varast köögivilja kasvatada... oleks ainult tegijat.»

«Enne tuleks hooned korda teha,» arvas Asta, kuuldust pisut segaduses. On see kõik tõesti nii, nagu see lõbusate silmadega Jüri siin seletab?

«Mis seal siis on — uued katused peale ja käivad küll, need ju alles kõvad ristpalkhooned!»

«Ilus koht on see küll,» nõustus nüüd Astagi. «Just sellepärast, et ta on nii suur ja nii omaette ja vesi ka juures...»

«Usute või ei, aga esimest korda elus nägin ma peoleod siinsamas Rekandil, sellesama kase ladvas. Muidu on nad ennast kangesti peitvad linnud, aga seekord oli vist üks tunginud teise territooriumile. Kaseladvas käis üks lendlemine ja käunumine, justkui kakleksid kaks kassi. Vastu hommikupäikest sätendas ilus kuld ja must... tõesti, nagu mõned põhjamaade papagoid kohe!»

Räägi, räägi, muheles Asta endamisi, küll ma näen, mis radu su silmad käivad! Mitte ainult see põhjamaade papagoi, vaid ka sina, Jürikene, oled praegu võõrale territooriumile tunginud.

«Mina nägin siin kiivitajat koos pojaga. Vana lind lendas muidugi kohe kõrgele ja aina kisas, aga pisike peitis enda mätta kõrvale, ise ilus musta-valgekirju nagu oaõis. Ja kui kiiresti ta jooksis! Üks vanainimene seletas, et kiivitajad ongi sellised pesajooksikud — nagu munast tuleb, nii plehku paneb.»

Jüri ajas seljakotipuslaka maha ja võttis sellest suure lihakäntsaka.

«Ega ma tühjade kätega tulnud! . . . Oli vaeseke heinamaal vikati ette jäänud ja piinles — koju ma liha viia ei saa, naine süüdistab kohe salaküttimises, maha matta ka loll — tehke mehele korralik kitsepraad!»

Kasv on tal ilus, ega Joele alla ei anna, ja muidu ka meheliku olekuga — küllap see Jürike on saanud, keda aga on viitsinud viibata, kaalus Asta lihakäntsakat ja selle kinkijat.

«Ma ei oska kitse tehagi,» kahtles ta ja astus sammukese tahapoole — selle Jüri ja tema näljaste pilkude pärast ta ka rinnahoidjat kandma ei hakka!

«Mis seal osata! Enne keetke marinaad valmis ja leotage teda seal üks kakskümmend neli tundi, siis laske pannil pruuniks ja lööge potti hauduma.»

«Ärge pahandage, aga te olete meile siiski ju täiesti võõras . . . Mulle ainult poe juures eemalt näidati, et see on sovhoosi osakonnajuhataja.»

«Ega mind tohigi lähemalt tundma õppida, ilusatele naistele olen ma kole ohtlik mees!» ja jälle lai koolipoisirve.

«Mis ohtlik või — teil niisugune lapse naeratus,» arvas Asta ja pani kintsu käest aidatrepile.

«Siin on teil õigus, ma kohe ei saa inimestele harja karata, kui õiget viha sees ei ole. Täna hommikul, nagu üles ärkasin, hakkasin kohe tööasjadele mõtlema, ja kui siis hommikul kontorisse jõudsin, oli süda nii täis, et terve kere värises. Need kaks õiget meest, keda oli vaja sõimata, juhtusid kohe pihku ka ja siis ma neid müttasin vist natuke ülearu. Kui hommikul niisuguse paraja hoo kätte saad, on terve päev lihtsam asju ajada.»

«Kui meil on siin mõnikord traktorit tarvis, kas ma tohin siis teie peale loota?»

«Minu peale võib loota alati! Tasu natuuras ja ette ja läheb lahti kas või kohe!» laskis Jüri laia naeru.

«Te olete minu jaoks liiga vana!» libistas Asta pilgu üle külalise ja lõi käed puusa.

«Mis vana! Neljakümneselt elu alles algab, ütleb ameeriklane. Ega ma ole vana midagi, ma olen lihtsalt kaua elanud. Meil üks minust kümme aastat vanem saks võttis ühe kahekümne viiese ette, abielunaise pealegi, ja noorik ei kurda ühti.»

«Mida selle nooriku mees ka asjast arvab?»

«Ah mees või? Mees on traktorist, vaikne mehike. Kui asjast kuulda sai, lõi rahulikult käega — las sahmib pealegi, vahest annab uue traktori!»

«Aga seda traktori asja ma rääkisin kohe tõsiselt,» üritas Asta juttu talle nii tähtsa teema juurde tagasi keerata. Egas niisugust võimalust iga päev tule, nüüd peab juhust kasutama! Küll mitte nii laia haardega kui Jüri siin, aga ühe-teist Rekandi väärtuste kohta oli ta kuulnud poeski. Selgeks sai seegi, et nii nagu tänavu, hargi ja rehaga, võib üles harida küll peenra või paar, mitte aga kogu Tõnise poolt hektarit.

«Ega minagi siia ainult lori ajama tulnud, mul oli ikka asja ka!» käratas Jüri rõõmsalt ja irvitas jälle. «Teie mees pidi leivakombinaadis kotte tõstma, umbes rubla tund. Pange mehele aru pähe, mida ta seal linnas mängib, koligu siia, Rekandile, mul niisugust meest hädasti vaja.»

«Mida ta siin peale hakkaks, ta ju õppinud jurist.»

«Ma korra direktorile nimetasin, me maksaksime talle viiskümmend-kuuskümmend rubla kuus juristi töö eest. Selle natukese, mis meil ajada, ajaks ta nädalas ühe päevaga ära, ülejäänud aja korjaks kive, teeks heina, parandaks katuseid ja teeks üldse kõiki töid, mis maakohas ette tuleb. Palga me kindlustaksime kahe ameti peale kokku sama, mida ta linnas saab.»

«Mina küll kahtlen . . .» alustas Asta, aga Jürit oli juba võimatu peatada.

«Ja mis palk! Kui ta on meie tööline, pole traktor ega sõnnik mingi probleem. Teise palga, kaks teist palka ajate siin lehma ja kartuliga kokku . . . Pange varase kurgi kasvatamine käima, tehke õunaaed korda — kui siia veidigi tööd sisse panna, võib Rekandil püstirikkaks minna!»

«Mulle meeldiks see muidugi väga . . . Kui saaks lehmamullika lauta ja paar lammast kõrvale ja . . .» ohkas Asta. Mõistagi oli see plaan selleks liiga ilus, et ta kunagi võiks täide minna.

«Ilus küps naine, nagu te olete — võtke mees supilt ja seebilt maha, lükake voodist ka üle ääre välja, kui ta järele ei anna!» naeris Jüri oma poisikesenaeratust ja astus hüvasti jätmata minema.

Jüri astus minema, Asta aga vajus lösakile siiasamasse aidatrepile, lihakints kõrval. Kui Rekandil võib tõesti aastas paar tuhat kõrvalt teenida, tasub siis Joel selle hal-

tuuraga mässata? Küll oleks siin ilus elada: oma kartulipõld ja peenramaa, lehm laudas ja lammas ketis . . . Pärgel võtku seda «Kungla» kooperatiivi, küll tuli see halval ajal!

●●● 8.

Hellev juhtis nüüd ka tuletõrjet ja võttis laadijatega tegelemist tülika, ilma tasuta tehtava kõrvalkoormana. Ainult haruharva, kui vesi lausa kurguni, ilmutas Hellev ennast tööjaotusruumis. Täna on päevakorras Hellevi eelseisev aruanne kombinaadi tuletõrjealasest olukorrast.

«Mida ma neile kuraditele seal ometi seletada oskan, nad kõik teavad ju ise väga hästi, missugused poisid me oleme,» hädaldab ta Joele ja Arnoldile. Mis tõsi, see tõsi — Hellev pole paraku ei kirja- ega jutumees. Ennegi tuli teda vähemalt kaks korda järjest vaadata, et meest udupilvest üles leida, uues ametis on ta veelgi efemeersemaks muutunud, seetõttu ei võta kumbki kuulaja ta muret eriti südamesse. Head nõu, tegelikult hoopis paremat kui kuulaja ise aru saab või hinnata oskab, kuuleb Hellev sellegipoolest. Arnold toetab selja vastu seina, harutab paberi toidu ümbert lahti ja soovitab:

«Kõige tähtsam on optimistlik toon.»

Veel kuu aega tagasi käis Joe kangekaelselt enne lõunat katlamajas käsi pesemas. Nüüd taob temagi enne sööma asumist Arnoldi kombel jahutolmu niisama raps-raps maha ja jätkab Arnoldi mõtet:

«Kõik ettekanded algavad sissejuhatusega, olgu teemaks siis tuletõrje, kanakasvatus või kirjandus. Sissejuhatuse ülesanne on kuulajatele kavalalt sisendada, et kõne all olev probleem on sedavõrd sügav ja keerukas, et selles suudavad orienteeruda ainult väljavalitud. Kõik ülejäänud, kaasa arvatud saalisolijad, peavad paratamatult leppima mõnevõrra pealiskaudsema käsitlusega: kommentaaride, hinnangute, väljavõtete, ääremärkuste ja muu taolisega.

Järgneb konstateeriv osa. Siin kehtib jälle üks kuldne reegel, mida tuleb kõrvalekaldumatult täita: kombinaadi juhtimine, juhtimine ülevalt on meil hea ja sellest tulenevalt asjad põhiliselt korras. Siit tuleb sujuvalt üle minna kriitikale ja enesekriitikale. Väiksemad puudused ja vead, mis meil iseenesest mõista veel esinevad, on tingitud põhiliselt meie endi saamatusest. Spetsialistid, kes tegelikult asju ajavad, pole veel suutnud ülemate tarkadest, selgetest ja täpsetest käskudest aru saada või pole lihtsalt viitsinud neid täita. Ainult niisugune saab olla meie kombinaadis mis tahes ettekande põhitoon. Mida aga kavatseb selle asemel teha meie Hellev? Viriseda ja targutada! Seda ei lasta teha, teises kohas ei aidata, kolmandas lausa keelatakse . . . Loomulikult tekib küsimus, kes siis Hellevit segab, piirab ja ahistab? Ega ometi administratsioon? Häbi, Hellev, häbi! Kuidas sa ometi ei taha mõista, et just administratsioon alati rõhutab — töötada tuleb energiliselt ja initsiatiiviga, spetsialist peab oma asja eest võitlema ja ise väljapääsu leidma . . .»

«Jumala eest — see on sõna-sõnalt tema jutt! Aga ütelge ise, mida sa teed või korraldad, kui varustuse ostmiseks raha ei anta, õppusteks kedagi ei vabastata . . .»

«See toon jäta heaga maha!» soovitas Arnold naerdes. «Mis pihta, see õpetuseks, peksasaanud meest tasub uskuda.»

Hellev istus ja näis üsna nõutu. Enamasti hoidus ta alluvate kuuldes igasugusest kriitikast, aga seekord põrutas ometi:

«Ta on muidu arusaaja mees ja puha, aga mida ma tema juures ei kannata, on see paruni joon. Ma nagu ei teekski tööd riigile, vaid isiklikult seltsimees Suitsu heaks. Palka, seda ka ei maksa mulle mitte nõukogude võim minu töö eest, vaid sellegi saan ma justkui seltsimees direktori isiklikust taskust — nii pooleldi teenimatult, heamehe pooleest.»

Joe silmitses Hellevit äkkitärganud uudishimuga. Veider küll, aga üsna sama juttu ajab kogu aeg Arnoldki. Et provintsis muutub iga värkstoa meistergi justkui imeväel nii suureks ja tähtsaks, et ei hoia ohjad ega pea köied. Korrapealt on see minu vabrik, minu kolhoos või minu asutus, ja autojuhid, müüjad või traktoristid ei tööta asutuse ega nõukogude võimu heaks, vaid isiklikult seltsimees direktorile. Seaduses sõnaselgelt kindlaksmääratud ülesannetasugi ei saa laadija mitte tänu sellele seadusele, vaid tänu seltsimees direktorile, kes ainuüksi oma suurest headusest seda seadust rakendab.

Arnold kummutas õllepudeli suule ja kulistas pika sõõmu.

«Hea on ta sunnik küll, kui harva saab, ja kaob kui mutiauku. Kui direktorile meeldib nii mõelda, las ta mõtleb jumala rahus, mis see sulle teeb? Aga oma jutu sisse poeta umbes niisugune lause ka: meie ajal väikesi kruvikesi ei ole, meie aja haritud tööline tahab täpselt teada mitte ainult oma plaani ja toodangut, vaid olla kursis kogu kombinaadi olukorraga!» Selle lause ütles direktor ise, kui ta paar päeva tagasi laadijate juures vestlemas käis, ja kindlasti meeldib talle seda Hellevi suust uuesti kuulda.

Hellev mõistis kogu kuuldud jutust ainult üht: mehed hindavad teda, peavad tast lugu. Tema, Hellev, pole mõni peainseneritaoline, kes päevast päeva konutab oma kabinetis, tema on rahvamees, tema oskab meestega asju ajada, oskab isegi niisuguste vanade rebastega nagu need kaks siin. Ja Hellevil tuli tahtmine midagi ka omalt poolt vastu pakkuda, midagi, mis oli tegelikult alles saladus:

«Siin toimuvad lähematel kuudel suured rekonstrueerimised, aga teie kahekesi ärge muretsege, teid see ei puuduta!»

Arnold ei saanud vist vihjest aru. Ta tõusis, rapsis põlved leivapurust puhtaks ja ütles lühidalt:

«Aitäh taevaisale . . . Aitab lobast, töö ootab!»

●●● 9.

Ehitusplatsilt võis Pärnu—Riia maanteeni olla paarsada meetrit. Autode möödavilksatamine paistis läbi puude ära, aga nende mürinat siia ei kostnud. Teisel pool maanteed võis mereni olla umbes niisama palju maad.

«Raha paneb kõik paika ja teeb alati õigust. Raha hoiab perekonnad koos ja raha nad lahutab, räägi sina, mida sa räägid. Kõige tähtsam ongi sellepärast tagala ära kindlustada ja majanduslikult jalad alla saada. Kui sul on ikka majanduslikult jalad all, alles siis oled sa vaba mees, alles siis võid sa valida tööd ja peremeest. Ilma selleta haara kui näljane peni esimesest kondist: üks pakub korterit, teine lapsele lasteaiakohta, kolmas paar tšervoonetsit palka juurde . . .»

Saagimine väsitas kätt. Imelik küll, mõtles Joe, kõrvalt vaadates pole see töö ega midagi, lausa lapsemäng, aga käsi on varsti tuim.

«Ma rääkisin sulle, et minu poeg on professor Lehismetsa tütre abikaasa. Leili on kena ja lahke inimene küll, aga ikkagi rikka rahva laps ja harjunud lahedama eluga. Kalev on tubli poiss, ei suitseta ega joo viina nagu sinagi, aga tal pole seda edasitrügimise vaimu. Palga annab viimase kopikani naise kätte, aga mis on ühe inseneri palk? Kui ma neid ei toetaks, oleks varsti riid majas.»

Minu Jass on professor Lehismetsa tütre mees, kordas Joe. Professori tütre mees. Kui tulevikus ka minu poiste kohta nii võidaks öelda, olen ma midagi valesti teinud. Ja tegelikult tean ma juba nüüd, mida nimelt valesti — et ma praegu siin tolknen ja nende juures Rekandil ei ole.

Võib-olla leidub isasid, kellele ka imikud meeldivad, aga Joele nad eriti ei istunud. Muidugi harjus ta juba Jassiga poissi vannitama ja mähkima, õppis isegi putru keetma, aga omal algatusel ta kaksikutega nende imikueas suurt ei tegelnud. Nagu Jass hakkasid ka need kaks põrgulist roomama umbes kaheksakuuselt. Nagu Jassilegi sellel perioodil laotasid nad jälle põrandale vana vatiteki, kuhjasid selle ümber kõikvõimalikest riideesemetest barrikaadid ja tõstsid poisid keskele. Jassi ajal oli sellest tükk aega abi, nende kahe sunnikuga aga peaaegu üldse mitte. Kõrvuti ja üksmeelselt nagu kaks haljasmassi silohunnikusse lükkavat buldooserit pühkisid nad oma teelt nii rullikeeratud talvemantli kui ka spordikoti. Siin, liivarannas, oleks neil olnud ruumi tegutseda lausa piiramatult.

«Jaan lõpetas Tallinnas majandustehnikumi ja sai linna tööle ka. Kaua elab noor poiss ühiselamus või mis elu see neljakesi ühes toas üldse on? Talle maksin alguses kooperatiiviraha sisse ja nüüd saadan iga kuu viiskümmend — mõtle ise, kuidas elab noor mees pealinnas, kus kõik on moodsad ja iga asja eest maksa, üheksakümne rublaga ära? Ja sina küsid, miks ma rabelen ja ahnitsen . . .»

Jassile meeldis roomamine nii, et ka pärast käimaõppimist laskis ta, kui tahtis ruttu üle toa jõuda, ikka käpuli ja läks siis kui väike ahv, paljas taguots välkumas. Trepist allaminekut harjutas Jass, kõht trepi poole ja jalad ees. Korra kuuma ahjuust katsunud, hoidis ta edaspidi ahjust

aupaklikku kaugusse. Ville ja Jukoga oli kõik teistmoodi. Tarvitses neil astuda paar esimest iseseisvat sammu, kui roomamist enam ei tunnistatud. Riiulile alumiste raamatute vahele sättis Asta kuivi kadakaoksi, aga kaksikud ei paistnud torkimist tundvatki. Juko põletas käe vastu ahju päris tõsiselt ära ja oli järgmisel päeval uuesti ahju kallal. Ville astus trepist alla nagu täismees, selg trepi poole, sai kukkumisel valusa matsu ja kordas spektaaklit juba poole tunni pärast uuesti. Kaksikute pärast nägi tuba mõnda aega välja kui sõjaleer: kardinad eest ära, laud tühi ja ilma linata, alumised riiulid tühjad, ning ometi oskasid nad midagi endale kaela tõmmata või leidsid midagi ära lõhkuda. Sügisel pandud uus lilleline tapeet oli kaksikute käeulatuses rasvaseid jälgi täis ja kohati lausa ribades. Potitooliga oli lugu hoopiski kummaline: Juko ei tahtnud kuidagi toolilt ära tulla, Villele aga paistis ilus heleroheline tool algusest peale millegi poolest kahtlane ja raudse järjekindlusega keeldus ta sellele istumast. Karjus, viskles, ajas selja kangeks ega istunudki.

«Ma mõtlesin enne samuti, et kasvatan poisid kaela kandma ja siis hakkan ise elama, nagu mulle meeldiks — teen linnaga lõpparve, löön kodinad auto peale ja põrutan Karksi kanti metsavahiks. Tutkit! Kui Kalev keskkoolis käis, siis mõtlesin tõemeeli: aitan poisi keskkoolist läbi ja edasi rabelgu ise... Sul ka poisid kasvamas, eks vaata, kas sa raatsid jätta nad stipiga virelema. Kui ta TPI-s käis, andsin endale sõna, et hea küll, niikaua ma toetan, kuni kool läbi ja diplom käes, siis astugu küll omal jalal edasi... Ei tulnud ka sellest midagi välja. Alles nüüd olen ma aru saanud, et oma poeg jääb oma pojaks, olgu ta kui vana tahes, mina ise aga maksan ainult niikaua midagi, kuni mul veel haamer peos püsib ja jõudu on naela laua sisse lüüa. Kirstus aega puhata küll ja küll.»

Tuleks ometi mõni pilveraaski taevasse! Seal rannas ei peaks ta tundi aegagi vastu, neile seal ta kade ei ole. Ülepea on need lossikesed ja kogu see püüdlik puhkamine Rekandi põlistalu kõrval liivakastimäng. Aga et need seal rannas saavad olla koos oma poegadega, saavad hullata koos terve selle kuldse pühapäeva — seda kadestas Joe tõepoolest.

Siit ainult pisut eemal istusid nad ühel külmal augustihommikul Elsaga lõkke ääres. Sul peab inimestele midagi öelda olema, nõudis Elsa. Kindlasti pole iga Arnoldi sõna

mingi kullatükk, aga temal on see oma mõte igatahes olemas. Mõte, mis kujundab tervet elu.

Rein on läinud, tema tassitud jahusid ei meenuta enam keegi, aga Reinu juttu naerdakse takkajärele vähemalt ülepäeviti. Rein võib homme auto alla jääda ja otsa saada, aga tema jutud jäävad ka siis elama, need ei karda külmetamist, kõha ega maavärinat.

Anatoli torutab nüüd Eestimaa soid, tema tassitud jahusid ei meenuta enam keegi, aga Anatoli kangeid tütreid meenutatakse alailma. Või mis jääb püsima sellestsamast Arnoldist siin? Suvilad ja jahud? Ei, hoopis Arnoldi visa mõte, et vaba on ainult jõukas mees. Ja ausammas, mille ta oma naisele ehitas.

«Sinu professoritütre mehe, selle Kalevi tunnen ma varsti vist näo järgi ära, aga miks sa kunagi oma naisest ei räägi?»

«Veider küll, me elasime ju ligi kakskümmend aastat koos, aga meeles pole temast justkui mitte midagi. Ainult see, et ta kangesti armastas uhkeid lauanõusid. Ma päris ei teagi, mitu serviisi mul kappides vedeleb. Ma ütlesin talle, et osta või ekstra selle neljakümnekopikase heeringa puhastamiseks üks odavam taldrik, kohe rumal on vaadata, kui sa peenel portselanil sisikondi rapid, aga ei, selle koha pealt oli ta kurt ja tumm. See nõrkus ilusate nõude vastu ja suur laiskus — rohkem ma temast nagu ei mäletagi. Vahest seda ka veel, et tüdrukuna oli ta ilus inimene.»

«Kombinaadis räägitakse seda lugu küll hoopis teistmoodi!» imestas Joe tõemeeli. «Mina kujutasin ette, et sa oled Romeo ja Rinaldo Rinaldini ühes isikus — ehitad hauasambaid ja haudud allaajajale verist kättemaksu.»

Arnold jätkas häirimatult:

«Pärast seda, kui Kalev ära kolis, muutus proua nii laiaks, et ei viitsinud mulle hommikul enam süüa ka teha. Et temal ei tasuvat selle natukese pärast tõusta. Ma näitasin talle näpuga, et ämblik on vannitoa lakke võrgu teinud, et ole hea inimene ja tõmba ometi harjaga maha... Ikka tuli see mul endal ära teha. Kui ta siis ära suri, ei saanud ma tükk aega üldse aru, et kedagi või midagi on puudu.»

«Aga milleks siis see praeahi ja uste kulutamine?»

Arnold asetas peitli hoolikalt prussiotsale ja hakkas suitsu seadma. Mida mõistab see noor poiss elust ja maailma asjadest? Ehitas ta selle ahju siis naisele või kulutas

uksi naise pärast? Naine oli ju siis juba surnud, temale oli kõik juba ükstapuha. Iseenda pärast kulutas ta uksi ja ahjugi ehitas ta iseendale. See oli tema naine, tema ja ei kellegi muu, ja tema selle naise mees, nii laisk ja lohakas kui see naine oligi. Aga tänapäeva noorsugu ei saa sellest niikuinii aru.

Suits sai süüdatud. Joe on siiski tubli poiss, mõtles Arnold. Kui talle lausa puust ette lõigata, võib-olla ta midagi taipab.

«Sa rääkisid kord ühest tüdrukust, kes pani autojuhile vastu nägu, et see vahtis aknast Tallinna noorikute jalgu ja mitte tema omi . . . Ma ei saanud kohe aru, miks sa seda juttu räägid, aga hiljem taipasin: kes on a ütelnud, peab ka b ütlema, või muidu teeb elu sulle kohe tagasi.»

●●● 10.

Jüri mähkis võtmed lapi sisse tagasi ja virutas GAZ-69 ukse tagantkätt kinni.

«Nüüd käib pidur kui litsimaja värat! Head pidurid on mul mitu korda vangimaja uksed eest kinni pannud . . . Palun saksu peale istuda!»

Jüril oli hilisõhtul asja linna, poisid jäid Tõnise hoole alla voodisse ja Astat-Joed sõitsid niisama lusti kaasa.

«Tuuluta-tuuluta jah oma prouat ka vahepeal,» naeris Jüri ja keeras Rekandi õuest välja. «Muidu leiab ta varsti teise tuulutaja — noor ilus naine, nagu ta on!»

«Pole mul häda kedagi!»

«Talvel võib veel see takistuseks saada, et pole kuhugi minna — praegu kõik maailm rõuke täis, kaku aga sületäis alla ja armasta nii, et silm sinine,» näitas Jüri aknast välja heinamaale.

«Tema õnneks külalisi kardab!» pareeris Joe.

«Kas te seda kõige uuemat snitti teate, kuidas külalisi vastu võetakse? Nagu külaline jalad sisse saab, surutakse talle klaas kokteili pihku. Esimesel pilgul on inimene võõras kohas ikka vähe kohmetu, ja kui talle veel kõva häälega peale ka käratada, et olgu tühjaks joodud, viskabki ehmatusega kõik hinge alla. Kokteil peab olema magus,

aga kange ja kohe ikka korralik doping, nii sada grammi vähemalt. Pärast seda on külalisel korrapealt kohmetus kadunud ja pääseb rutem põhitegevuse juurde!»

Asta ei pööranud pilku aknalt. Jakobsoni mäe all Kösti poe juures keeras Jüri kalmistu poole ja laskis sõitjad välja.

«Lähme järve äärde, eks?» haakis Asta end Joe käevangu.

«Kuule, noorik, sa riputad enda mehele käevangu kui salaarmuke!» heitis Jüri veel pilgu tagasi.

«Ma olen alles vormis naine ja kõlban veel armukeseks ka, ära arva midagi!»

Poe ees töllerdas, nagu ikka, salgake jommis mehi. Ühiskondlikud inspektorid passisid leivapoe nurga taga lolli, kes auto Kösti poe ette pargiks. Leivapoe vastas, üle tänava, ootas kümmekond sõitjat bussi: nähtavasti oli jälle mõni vahele jäänud. Tartu poolt tuli hirmsa hooga paar veoautot, et ülal kooli juures veel vähemalt nelikümmend seen oleks — kõik, kõik oli just nagu ikka.

Nad jalutasid piki veepiiri. Järvelt, ühest paadist, kostis laulu ja lõõtspillimängu, muidu oli kallas vaikne ja inimtühi.

«Ma tahaksin sulle midagi öelda,» alustas Asta ja toetus veel raskemalt Joe käsivarrele.

«Ma näen jah, et sul midagi kiheleb.»

«Ära ütle nii! Mulle tuli lihtsalt meelde, kuidas me lastekodus endale vendasid välja mõtlesime . . . Kõik plikad püüdsid ikka teisi üle trumbata.»

«Missuguse siis sina välja mõtlesid?» uudistas Joe.

Basseinis kilkas paar kõhna plikakest. Ühel olid ilusad pikad juuksed ja imepeenike piht. Õhtul on vesi alati soe.

«Teistsuguse.»

Asta madal hääl polnud tükk aega nii habisenud. Ta istus pingil, põlved harki ununenud, nagu tookord büroos, matust tellides.

«Missuguse?»

«Surnud venna. Kõigil teistel olid elusad. Meie lähedal metsas oli ühe suure halli kivi sisse kraabitud «Vanja». Mitte kraabitud, vaid nagu toksitud. Siis ma rääkisingi tüdrukutele, et see on minu venna haud, ja viisin sinna mitu suve lilli.»

Joe meenutas kümnetel kalmistutel nähtud tuhandeid

hauakive. Nende hulgas oli ka maitsekalt robustseid põllukive, viimasel ajal olid need koguni moodi läinud. Asta metsa, sissetoksitud nimega kivi ja lilli selle peal ta kujutleda ei suutnud.

«Mis mets see oli, kas männik? Kas nimi oli vene keeles? Mis lilli sa sinna viisid?»

«Asi pole selles! Ma rääkisin tüdrukutele, et kui naiseks saan, kasvatan suureks enda lapsed ja Vanja omad ka.»

«Plikakeste jutt! Miks see sul just praegu meelde tuli? Kas käime ka korraks sees ära, vesi on vist hea?»

«Ei-ei, kuula mind ära! . . . Ma armastan sind üle kõige, ma olen sulle kõik-kõik andeks andnud, isegi selle, et sa mind nii kaua oodata lasksid . . . Ma teen kõik, mis sa tahad, mulle pole midagi tarvis, ei seda uhket korterit ega moodsaid riideid ega mitte midagi, mitte midagi, ainult, palun, ära sunni mind seda tegema!»

Asta langes Joe ette põlvili. Kohe põlvitas Joe tema kõrval:

«Millest sa räägid, mis sul ometi on?!»

«Mul on jälle kaks nädalat üle . . . Ma teen kõik, mis sa tahad, ainult ära sunni mind teda tapma, ainult luba mul ta ära sünnitada!»

Joe naeratas. Asta võpatas, haaras Joest kinni ja suudles nii nagu tookord, nende esimesel ööl. Plikakesed basseinis jäid vait.

«Me rikume lapsi!» ahmis Joe õhku.

«Ma nii kartsin, et sa oled kuri!»

«Mis kuul ta siis sünnib? Kas jälle veebruaris?»

Asta noogutas.

«Ime küll, kuidas see välk alati just juunis sisse lööb! . . . Järgmisel aastal kutsun ma juunis ema laste juurde ja saadan su Laulasmaale puhkama, kas jääb siis vähemalt üks aasta vahele või ei jää!»

●●● II.

Rajooni suvespartakiaadil tuli Joel joosta viit tuhandet.

Hea oli üle mitme kuu jälle võimlasse saada. Kõik oli endine, nagu poleks ta vahepeal ära olnudki: nagu ikka,

ajas Priit enda kõigepealt alasti ja hakkas siis hilp hilbu haaval võistlusdressi selga tõmbama; nagu ikka, istusid Kristjan ja Raivo kõrvuti ning arutasid mingeid tööasju. Kõik oli endine, peale tema enda. Tuhmist peeglist duširuumis ukse kõrval vaatas talle vastu mitte jooksja, vaid poolraskekaalu maadleja.

«Palju sul juures on?» küsis Priit oma hariliku viisaka hõõtahtlikkusega.

«Ei tea, aga vaata, et kümme tuleb ära.»

«See on vana tõde, et kes enne on kõvasti teinud ja liiga järsku maha jätab, saab kohe vammuse selga.»

Neid kõiki oli Joe varem kindlalt võitnud. Enne võistlusi polnud talle kordagi niisugust mõtet tulnud, et see üldse võiks ka teisiti olla. Nüüd piidles ta neid kõhnu, sitkeid poisse umbusu ja kõhklusega. Kumb neist, kas Priit või Kristjan, lippab temast pärast viimase ringi gongi kerge sammuga mööda? Viimase neljasaja alguses, kui tema jalad on juba rasked kui tina. Või on see hoopis keegi kolmas?

«Tukkuma jäid või?» kuulis Joe Kristjani sõbralikku häält. «Ma küsisin, kas hakkad uuesti tegema või?»

«Ei vist.»

Duširuumi igavesti avatud uksest hoovas riieteruumi, nagu ikka, vaevalt tuntavat uriinilehka. Nagu ikka, vedelas roheliseks värvitud robustsete kappide põhjas läbihigistatud ja mahaunustatud särke, paelteta tenniseid ja metallist pudelikorke. Nagu ikka, lehkas kogu riietusruum higist. Ometi oli see siin veel praegugi tema maailm ja oli olnud seda pikki aastaid. Asi pole selles, kes võidab rajooni suvespartakiaadil viis tuhat, asi pole selles, toob ta leivakombinaadile kakskümmend viis või kolmkümmend punkti. Ta on lihtsalt veel ühest maailmast ilma jäänud. Tartu pärmivabriku kandi noorusmaad ja ülikool, võrdsed ja kordumatud; õpitud amet; poissmehepõlv siinsamas Viljandis, vaene ja rahulik . . . Mis on talle üldse veel alles jäänud, kuidas ta nupud praegu üldse seisavad? Kujutab ta praegune elu endast tõepoolest kahingut rünnaku saamiseks või loobib ta vigureid kui arutu laps?

●●● 12.

Joe toetas selja vastu aidaust ja jälgis kärsitult, kuidas Jass kiusab suurt pruuni kana. Õiget jooksumeest poisist veel ei olnud, pealegi kukutasid kõrged kummelid ta iga kümmekonna sammu tagant kõhuli, aga asja pooleli ta ka ei jätnud. Kõva kaagutamise ja lehvivate tiibadega põgenes kana viimaks kuke juurde kaitset otsima.

Joe muutus valvsamaks. Ometi näis ka poiss aru saavat, et nii suure olevusega võitlemiseks pole temast veel asja. Ta tegi näo, nagu poleks ükski tiivuline teda hetkekski huvitanud, ja astus väärikalt eemale.

Sügisesel päikesel oli veel jõudu küllalt. Aidatrepile laskus hiline lepatriinu, soputas vähe tiibu ja startis uuesti. Lepatriinu, lenda ära, pesa põleb, pojad sees... Ta võiks neil sindritel vähemalt püksikesed jalas hoida, peavad nad just palja pepuga ringi tõmbama... Kus kohas küll oskavad nad endid nii poriseks püherdada kui väikesed põrsad, siin ju mingit lompi pole? Ja katki kukutud ja ära kriibitud on nad kui väikesed metslased... Ega Asta nendega vist üldse rohkem tegele, kui söödab hommikul kõhud täis ja hõikab õhtul tuppa tagasi. Mil kombel ta nad õhtul üldse puhtaks roogib?

Mitu hobust ja lehma siin talu ajal võidi pidada? Laudaga oleks targem üldse mitte jändama hakata, kukkugu kuradil pealegi katus sisse, kellel teda vaja on. Muidugi, kui eterniit peale lüüa, peaksid need palgid veel mitu sajandit vastu.

Tegelikult pole seda aitagi tarvis. Iseasi, kui selline ristpalkait seisaks Kabli rannas, seal saaks tast hingehinda — polekski muud vaja kui aknad sisse raiuda ja korrapealt häärber valmis. Katus tuleks muidugi sellele ka uus lüüa, mitmest kohast sajab larinal läbi. Majas tahaksid seinad kipsplaadiga üle lüüa ja teisele korrusele ronimiseks ükskord korralik trepp teha, selle redeliga võib kunagi kaela murda... Ülepea on see Rekandi niisugune paik, et ära pane üldse kätt külge ja käib ka või rassi aasta aega hommikust õhtuni.

Kaua ta seda pesu seal riputab, seelik nabani?... Kui mind kodus pole, lippab ta kindlasti hoopis ilma ringi, kuidas tal muidu ülemine ots nii päevitunud on... või koguni

terve keha, ei mäletagi täpselt... Kui nii eemalt vaadata, siis tihtsalt ei usugi, et niisugusel plikatirtsul on kolm pesani juba käes ja neljas tulemas. Juurde on ta võtnud küll, aga need kilod päris istuvad talle, enne ta nägigi välja nagu prantsuse kirp... Natuke konkreetsust naisterahvale päris sobib.

«No tule siis juba!» hõikas Joe peaaegu pahaselt.

«Need paar hilpu veel ongi... Jass, kuhu sa lähed, tule kohe tagasi! Kuule, sinna allapoole tuleb mingi tara ette teha, muidu ükspäev ta võtab tõesti kätte ja jalutab alla oja äärde,» toetas Asta enda aidatrepile Joe kõrvale.

«Kanadele tuleb võrkaed ette teha, nad situvad terve õue täis ja kukk võib poisile kallale ka karata.»

«Kanasitt on palja varba all päris mõnusalt jahe, kui kuuma ilmaga peale astud... Noh, näita siis see projekt siia!»

Joe ei teadnudki, et kui Asta läks esimest korda pesadest munc korjama, kippus kukk talle lausa kallale. Asta võttis peene vitsa ja nüpeldas kukke kolm ringi ümber suure elumaja taga ajada, kuni see oimetuna maha langes. Päev hiljem põrnitses kukk Villet ja oli just poisile näkku kargamas, kui Asta jaole sai, ja kukel tuli kolm ringi uuesti läbi teha. Sellest peale õppis kukk Astat ja poisse austama, Joed aga paraku mitte ja südamepõhjas kartis Asta kogu aeg, ega sellest viimati pahandust tule.

«Noh, igatahes mina ei ole nii suurt kukke enne näinud,» laotas Joe kooperatiivelamu plaani aidatrepile laiali. Joe jaoks ei olnud see lihtsalt projekt, vaid õigustus kogu tema poolt valitud teele. Projekt pani tagantjärele kõik omale kohale nagu teineteisega haakuvad hammasrattad kellamehhanismis ja andis isegi mingi tähtaja, kaua see kõik kestab.

«Väikesest plikast peale tahtsin ma elada niisuguses kohas, kus õu oleks täis kummeleid ja teelehti ja kanasitta... kas pole imelik? Ja just neid suuri pruune kanu.»

«See on üks moodne rootsi projekt, niisugust maja pole Eestis enne ehitatud. Näe, see on elutuba, ligi kolmkümmend ruutmeetrit, ja see siin kõrval köök. Üleval, näed siin, on kolm magamistuba, WC ja vann, ja kõik täiesti omaette.»

«Justkui mõnes hotellis.»

«Üks meile, üks poistele ja kolmas tüdrukule.»

«Kes sulle ütles, et see tüdruk on?»

«No ükskord peab ju tüdruk ka tulema! Köök sisustatakse muidugi nagu Rootsis — kaks seina maast laeni kapid, elektripliit, soe-külm vesi . . .» loetles Joe tehtud ükskõiksusega.

«Soe vesi on perenaisele hea asi muidugi, aga mida see kõik maksma läheb?»

«Nendel on see kõik pulk-pulgalt läbi mõeldud ja ära tellitud, ma ei saa siin hakata mäkra ka mängima, et tehke nelja peale, mul pole raha.»

«Tead, ma leidsin täna üles, kuhu see musta peaga kana muneb — laudas ühte sõime! Sealt kukkus ülevalt tükk lage sisse ja ta hakkas koledasti kaagutama. Ma jooksin siis vaatama, et mis lahti on, ja näen, et ta oli hauduma hakanud — nii leidsingi pesa kätte. Ja tead — kolm poega jäi isegi alles, kolmas tuli just minu silma all munast välja,» jutustas Asta õhinal.

«Kuidas niisugune kodu sulle meeldiks?»

«Ausalt öeldes ei kujuta ma oma silmaga nägemata midagi ette. Soe vesi on hea asi muidugi ja rohkem ruumi ka . . . Jass, ole hea poiss, too see muna ema kätte! Kust sa selle jälle leidsid?»

«Minu meelest saab maja kaasaja tasemel. Iseasi muidugi, mis kvaliteediga seda kõike tehakse.»

«Teile tehakse ometi korralikult. Ja ega nad nii ikka teha ei saa, et neli korterit teevad korralikult ja ainult meil möksivad, kuidas juhtub.»

«Kuule, sa nagu ei rõõmustagi?»

«Rõõmustan ikka, miks ma siis ei rõõmusta!»

●●● 13.

Orkester läks vaheajale. Juba veerand tundi olid Joe ja Asta ettekandjat oodanud.

Restoran podises nagu muiste ja mullu. Siin põlv, seal dekoltee, kolmandas lauas ilus käsivars või lohuke põses — igav Joel just ei hakanud. Mis vaesel imelik, see rikkal võimalik, kordas ta Arnoldi lemmiklauset. Kümme aastat tainast seganud Tamme Liisa peab veel mõned aastad ootama, aga tänu Kabli haltuurale pandi Joe Raueri uuele

kodule täna pidulikult nurgakivi. Suvilad keerasid leiva selili.

«Jass ajab magades teki pealt ära, kas see vanamutt ikka viitsib korralikult järele vaadata, muretses Asta ja piilus kõrvallauast pikka pruunide silmadega poissi. Päris kena tüdruk tal kaasas, selline targa näoga, aga ikka vahib poiss põue mitte oma tüdrukule, vaid mulle. Ei tea, kas Joe aru ei saab, et see pole sama kleit, vaid hoopis kallimast materjalist? Vaevalt küll! Kaksikutel püsib tekk peal küll, aga nendega peab jälle seda jälgima, et Juko Villel tekki pealt ära ei tiriks.

Sarmantne, üle Viljandi kuulsa säärejooksuga ettekandja vaatas Joele otsa, märkmik pihus. Ilus noorik, sihvakas noorik, olekuga noorik, kõrvaltegelane vähemalt kümnes Reinu loos. Joe vaatas neidu varjamatu uudishimuga.

«Mida teile?»

«Kõigepealt muidugi mahlakokteilid. Selle järel võiksid olla mõned lõigud vasikapraadi mädarõikaga, tükike lõhet ja krabi.»

«Krabi ei ole!»

«Ja loomulikult kalamarja.»

«Musta või punast?»

«Mõistagi mõlemat.»

«Punast kahjuks ei ole.»

Kas see naeratus pidi olema vabandus lolli küsimuse eest?

«Kui teil punast ei ole, mis põrgut te siis küsisite, kumba ma tahan?»

«Musta meil ju on.»

«Asta, kallis, mida sa arvad angerjast? Mõni tükike želees teil ikka leidub?»

«Leiame.»

«Angerja juurde kuulub mõistagi paar apelsini,» jätkas Joe. «Ja et kala kuivale ei jääks . . . kas te soovitate «Pealinna» või «Viru valget»?»

«Mõlemad sobivad. Kui palju?»

«Kuidas seda mõista — kui palju?»

«Mitusada grammi valget viina te tellite?» muutus noorik kärsituks.

«Kallis neiu, te näete ju, et me oleme lauas kahekesi ja valime eelroogasid — kas ma pean tõepoolest hakkama teile grammisid dikteerima?»

«Loomulikult mitte! Vabandust!»

«Palun! Ma ei tea, kuidas sina asjale vaatad, aga mina valiksin tükikese paltusefileed praetud kartulitega. Paluge, et kokk garneeriks selle terava kastmega. Ja juurde? . . .»

«Vahest šampanjat?»

«Aga muidugi! Mõistagi soolamandlitega.»

Asta hakkas nihelema.

«Oled sa kindel, kallis, et jõuad selle kõik ära süüa?»

«Kes teeb tegelikku tööd, peab palju sööma, ütles kunagi üks ilus, sinise kleidiga naine . . . Ja me pole ju söögini veel jõudnudki, need olid ainult kerged eelroad isu tekitamiseks. Nüüd peaks isu tõepoolest äratatud olema ja võiksime kaaluda, mida tellida õhtusöögiks . . . Mida sa arvaksid kalkunipraest kartulikroketite ja karottidega?»

«Minu arvates see sobiks,» naeratas Asta malbelt.

Joe oleks võinud kihla vedada, et Astal pole halli aimugi, mida need karotid endast kujutavad. Šarmantne neiu oli tähelepanelikkus ise.

«Ja juurde pisut-pisut lillkapsast,» soovitas ta uut limusiini valiva direktori väärikusega.

«Miks mitte!»

«Mulle kohvi ja küpsiseid ka!» nõudis Asta.

Joe meelest oleks ta võinud parem suu hoopis kinni hoida.

«Tähendab siis kohvi ja küpsiseid ka . . . Ja mida kaart näitab?»

«Soovitaksin ukraina konjakit.»

Ettekandja lahkus. Joe kummardus Astale lähemale.

«Rein pidas seda Viljandi üheks ilusamaks tüdrukuks.»

«Kas ta siis ei ole või?»

«Mina muidugi neid asju nii täpselt ei tea kui Rein, aga kas ta pole pisut vuhva?»

«Mulle see tüdrukuke küll meeldis.»

«Tüdrukuke! Kuule, ta on ju sinuga vähemalt ühevanune!»

«Mis sellest! Minuga võrreldes on ta ikka plikake.»

«See tüdruk on näinud niisuguseid fookusi, milliseid sina ei näe elulõpuni.»

«Ega joomine ja liiderdamine ole elu. Kuule, mis asjad need karotid õieti on?»

●●● KUUES PEATÜKK ●●●

●●● 1.

Selles koduses puumajas, sööklast ja kaubamajast pisut alla silla poole, oli Joe ennegi ööbinud. Sõbralik Põlva alev ja kodune võõrastemaja hakkasid talle meeldima juba ülikoolipäevil.

Seegi kord olid nad vist ainukesed külalised, vähemalt paigutati nad eraldi viie voodiga tubadesse, kus peale nende kedagi ei ööbinud. Õhtul, kui administraator välisukse lukku keeras ja koju läks, koputas Joe Elsa uksele.

Niisugune kollakasroosa, absoluutselt läbipaistev unelm sai pärit olla ainult Pariisist. Unelm, mis sügavat punast, õrna roosat ja tuhmi musta ei varja, vaid rõhutab.

Hommikul pesema minnes astus Joe administraatorile peaaegu sülle.

«Teil on siin nii puhas ja mugav,» leidis Joe, rabistades püksitaskust kortsus viielise ja torgates kenale naisele taskusse.

«Oi, seda on liiga palju! . . .»

Väljas oli alles pime, räästad pladisesid. Pesemisest tekkis linoleumpõrandale loik.

«Ma jäin administraatorile vahele.»

Voodi oli üles tehtud teisiti kui neli ülejäänut. Joele meenusid kordusõppused.

See sirge seljaga mingitud daam ja öine päranisilmne Elsa — on need tõesti üks ja seesama naine?

«Andsid sa talle piisavalt?»

Sõna «piisavalt» tähendab rahakate inimeste keeles midagi muud kui teistel inimestel, ironiseeris Joe. Piisavalt

viina tähendab rahakate inimeste keeles seda, et kõik joovad, palju jõuavad, ja ikka jääb avamata pudel külmutuskappi; piisavalt raha restorani minekuks tähendab seda, et tellitakse, mida tahetakse, ja ikka jääb raha veel nii palju alles, et kulutatu pärast ei pruugi muretseda... ja nii edasi. Piisavalt jõudu viie tuhande meetri lõpuspurdiks tähendas midagi muud. See tähendas, et sa ei tohtinud kustuda meetritki enne lõppu, pärast finišit aga ei tohtinud jätkuda jõudu enam kolmeks meetrikski.

«Arvan, et piisavalt!»

«Andesta, aga ma vihkan skandaale.»

Kevad sel aastal hilines. Lehtedeta puudelt langes suuri külmi piisku. «Moskvitšis» lülitas Elsa sisse soojenduse, leidis raadiost kurguhäälse prantslannakese, võbistas õlgu ja süütas sigareti. Ta kandis pikki helehalle nahkkindaid. Väga pikki ja väga halle. Ka Pariisist?

«Kas sul käed külmetavad?» uudistas Joe õelalt.

Elsa keeras Taevaskoja poole. Kas ta ka praegu kannab seda kollakasroosat unelmat või võeti see ekstra õhtu tarvis kaasa?

«Sa kirjutasid, et tahad rääkida.» Elsa ei pööranud kõneldes pead. «Alusta siis ükskord! Või tellisid mu siia ainult seksimiseks?»

Asula jäi seljataha. Üksikud vastutulevad autod sõitsid alles täistuledega. Kabiinis muutus soojemaks.

Rääkida, mõtles Joe. Millest? Mida oleks tal öelda sellele kinnastet daamile, kes suitsetab prantsuse sigarette?

«Sa oled jõhkraks muutunud, Elsa. Nii meestega ei räägita. Vähemalt minuga mitte.»

Elsa keeras auto teeserva ja peatus. Kurisev naisehääl kordas: Parii, Parii!... Elsa nipsutas sigareti maanteele, keeras akna jälle üles, avas mantlinööbid, noppis kindad sõrmhaaval käest, pööras end näoga Joe poole, ulatas pärlmutrivärvi huuled suudluseks:

«Sul on õigus, nii ei räägita. Andesta!»

Kuidas nad ometi niiviisi saavad, hämmeldus Joe. Lipsti seelik sirgeks, säuhti kammiga läbi juuste, ja justkui polekski midagi olnud. Nööbid uuesti lahti, kindad tagaistmele, ja kes saab minu vastu!

Elsa libistas oma maniküüritud sõrmed Joe pihku.

«Muide... kas sa mäletad veel seda tobedat lugu, mida sa sel jubedal Kablis-käimisel rääkisid? Kui autojuht

võtab Tallinnast peale võõra plika? Alles paar päeva tagasi mul plahvatas, mida sa selle looga mõtlesid.»

«Jah?»

«Kui me oleme ennast mingi probleemi, küsimuse või inimesega kas või juhuslikult, kas või ajutiselt sidunud, tuleb meil temaga tahes või tahtmatult ka tegelda. Eksisteerib ju, soovime seda või ei, paralleelselt meie suhtega ühiskonnaga ka tema suhe meisse, saad aru, ning need ei tarvitse hoopiski kattuda ja enamasti ei kattugi. Mõistad? Ka juhuslikud kaasasõitjad tuleb algusest saadik korralikult paika panna, muidu riskime alati ootamatult vastu kõrvu saada.»

Sellise tõlgitsuse võis välja mõelda ainult Elsa, aga mitte ükski Asta, mõtles Joe. Juhuslik kaasasõitja? Mis on juhus ja mis paratamatus? Et Annuška oma lehmaliitri just trammiröobastele puruks pillas, oli puhas juhus, aga et Berlioz selle tagajärjel peast ilma jäi, juba paratamatus. Ka Kõpu poisil oli peedipudel juba taskus ja rong, mille alla ta jäi, mitukümmend kilomeetrit eemal juba liikuma hakanud, eeldused tema ja Asta kohtumiseks olid juba loodud, aga keegi kolmest ei teadnud veel midagi. Raske, väga raske on eraldada, kes on sinu kõrval seisja ja kes sinu saatus.

Auto aknad tõmbusid uduseks. Tee näis väljasurnuna. Joe ajas mantli seljast ja viskas tagaistmele.

«Selles ongi sinu ja Asta vahe.»

«Milles?»

«Et sulle ei pea kõike puust ette tegema. Ega ma tema üle ei kurda, ta on ilus naine ja lahke naine, kes ei aja peale oma jonni — minu jaoks on ta parim naine maailmas, aga kas või mõnikord on mul ju õigus midagi muud tahta? Mõnikordki võin ma ju ennast lõdvaks lasta ja pehme olla, natuke hädaldada ja lohutust otsida?»

Ise seda märkamata nööpis Elsa mantlinööbid jälle kinni. Joe ei saa aru, mõtles ta hämmeldunult. Joe ei saa aru, kellega ta elab, ja mina ei tohi talle seda seletada, sest iialgi ei tea, kuidas mehed niisuguseid asju võtavad.

Lahke naine, leebe naine, ei aja peale oma jonni?... Kust see plikake niisuguse arukuse võtab? Tarkuse lasta kõik vähemtähtsad otsused Joel teha, et mees ennast vabana tunneks, ja otsustada kõik suuremad küsimused ise? Kümnest naisest üheksa talitab risti vastupidi.

Jass, Ville, Juko, Mats... Mehed vahetavad naisi nagu triiksärke, aga ükski mees, kes seda nime väärib, ei jäta maha nelja poissi... Tark naine, arukas naine, kaval naine!

«Mitte oma naisele. Ja mitte mingil juhul armukesele. Kui sa tunned, et enam ilma tönnimata ei suuda, osta pilet Moskva rongile. Hiljemalt Tapa kandis oled sa leidnud südamliku moskvalase, talle puistagi kõik välja. Kui sa liiga põhjalikuks ei lähe, jõuad veel Pihkvas maha karata.»

Jälle nägi Joe enda ees Mihkli lese põlvede tuhmi helki. Ma lugesin sekundeid, ma lugesin kõik need kolmkümmend minutit sekundeid, et mitte liiga vara alla jõuda... Mis on naistega ometi lahti, on nad kõik pööraseks läinud?

«Ise sa ka aru saad, mida sa räägid?»

Miks ometi on kõik mehed nii ruttu unustanud oma mineviku ja miks naised seda ei suuda, mõtles Elsa pisut nukralt. Mees on see, keda saadetakse ja oodatakse, mees on see, kes nõrkeb halisemata ega jookse esimese haava puhul otsima lohutust ja mõistmist. Veel sajand-kaks tagasi elasid ju tõelised mehed — miks ometi on nad meie ajal nii maha käinud?

«Sa pead plikad välja filtreerima! Sul on kabiin plikasid täis, kõigil seelikud nabani keritud ja kõik valmis virutama. Sul on kõik kuidagi ajutine ja muuseas: sport, töö, haltuura, kooperatiiv, Rekandi...»

«Ma tean, et sinu silmis algab mees dotsendist.»

«Ei! Minu silmis algab mees sellest, et ta tahab kellekski saada, minupärast kas või dotsendiks. Ja selle nimel kõvasti töötab.»

«Mina tahan ka.»

«Mida?»

«Kooperatiivi valmis ehitada. Erialale tagasi minna.»

«Väga hea. Miks sa siis ei tee seda?»

«Ma ju teengi.»

«Mille üle sa siis nutad?»

●●● 2.

Esimesest matmisest alates oli Joe märkinud kaartidele lahkunu nime, ameti, perekonnaseisu ja kõige iseloomulikuma leinajate kohta. Pisut hiljem hakkas ta üles kirjutama matmisel juhtunud ootamatuid seiku, leinajate veidrusi või ettetulnud pahandusi, veel hiljem ka oma tunndeid, kahtlusi ja mõtteid. Nii kujunes nendest kaartidest midagi päevikutaolist, mille sirvimisest sai mõnigi kord abi.

Magnus Vari... Suur joodik. Surnuks see Magnus enda jõigi. Pisut ümber nurga ja ladina keeles oli see kirjas isegi arstlikus surmatunnistuses. Kirstu haudalaskmise alguseni kulges talitus normaalselt, siis aga rühkis haua äärde keegi narmendava ülikonnaga isand ja nõudis visalt, et kirst veel korraks avataks.

«On sel mõtet?» oli Joe küsinud.

Viinalõhnaline sõber kinnitas veendunult:

«Sellel on väga suur mõte!»

Matusetalitust ei saanud lasta jageluseks kujuneda ja palve täideti. Hilinenud sõber võttis narmendavast puldanportfellist pudeli valget viina, pistis lahkunu vasaku kaenla alla ja sõnas liigutatult:

«Kallis Magnus, see on sulle meie viimane sõbrateene... Kui sa seal üleval tõepoolest uuesti ellu ärkad, haara julgelt harilikku kohta. Keegi ei tohi öelda, et sõbrad su viimsel teekonnal ära unustasid!»

Lahutatud naiselt ja heal järjel lastelt kuulis ta selle Magnuse kohta ainult irisemist, mis kõlas kui kirsasaapa hoop vastu tagumikku: mats ja mats, mats ja mats... Igapäevaste kaaludega kaaludes olid need matsud kuhjaga välja teenitud: ei naiselt ega lastelt saa nõuda, et nad tõllakat joodikut kui abitut last aina käekõrval talutaksid ja kasiksid; täismees peab suutma oma jalgadel seista. Ometi leidis see Magnus veel enne kustumistki inimese, kes talle keetis ja pesi, ja kas kirst koos muude tilinatega ostjate jõukust arvestades rohkem maksiski kui see kaenla alla torgatud pudel? Üks võimalusi maailma näha on vaadata seda läbi Magnus Vari silmade ja vaevalt sel Magnusel endal viimastel aastatel kõhklust tekkis, kes seisab tema kõrval ja kes parastab eemalt...

Joe lappas edasi: Leida Sibul, Jaan Püvi, Liis Metsatsirk... Liisi matus oli varakevadise suurvee aegu. Talle toodi küll vastu kõrged kummikud, aga ikka tuli osa maad paadiga sõita. Lameda põhjaga vana küna pidi mitu korda ümber minema. Orkestrimehed ei mahtunud korraga peale, nende järel tuli käia kaks korda. Liis, viie-kuueaastane tüdrukuke, oli imearmas kui väike nukk. Miks talle just selline roosa patsipaelake oli seotud?

Nagu orkester mängu alustas, ilmusid kusagilt loomad. Neid oli kole palju ja neid ilmus juurde iga nurga tagant: lehmi, lambaid, vasikaid, koeri... Loomad tunglesid päris orkestri ümber, justkui tahtes mängijaid tõugata, orkester mattus kohati hoopis nende muutamise, määgimise ja haukumise kätte ja keegi ei ajanud neid minema ja keegi ei keelanud neid isegi poole sõnaga ja nii üritaski ta kõnelda läbi selle ammumise, määgimise ja haukumise. Kui sellest midagi välja ei tulnud, oli ta vihane ja kohkunud; ta oli kartnud, et muutub naeruväärseks, et kõik on rikutud, aga oli vähehaaval ometi leinajatega kaasa läinud, kes sellest möögimisest, määgimisest ja haukumisest väljagi ei teinud ja loomigi vabalt leinata lubasid.

Kummaline siiski, et leinavad loomadki, arutles Joe edasi. Ja see pole legendiks muutunud luikede lein, kus üksijäänud kaasa enda surnuks kukutab, vaid looma lein inimese surma puhul. Mis meeltega võisid lehmad või lambad tajuda, et nende väike sõber ei maga, vaid lahkub jäädavalt? Või koer, kanad ja kass? On surm tõesti midagi nii vägevat, et loomadki sellest osa saavad? Joe mäletas, kuidas tal pisarad voolasid lausa pidurdamatult, aina voolasid ja voolasid, kuidas lehmad lakkamatult ammusid, ja korraga ei olnud mingeid sõnu enam tarviski, sest kõik oli niigi selge, pidulik ja ülev. Üksainus niisugune kirgastumine väärib kümmet aastat elu.

●●● 3.

Aida ja elumaja vahelise tara äärest vaarikatest kostis nii tugevat suminat, et Joe lausa üllatus.

«Kas nad poisse nõelanud ei ole?» hõikas ta üle köögiukse.

Asta astus trepile, pott keedetud kartulitega sangupidi pihus auramas.

«Kes?»

«Mesilased sealt vaarikatest.»

«Ei ole. Ja ära asuta ennast lugema midagi, aita mul puder ära tampida, seda ma üksi ei saa.»

«Ma ei jõua.»

Asta põlved olid Joe silmade kõrgusel.

«Hoia siis vähemalt sangadest kinni, ma ise tambin!»

Ilusad ümarad pruunid põlved.

Joe võttis pudrunuia, Asta sangad; Asta hoidis potti paigal, Joe toksis kartuleid pudruks.

Ja kui raisus need vaarikad kevadel olid, mõtles Asta. Täiesti padrikuks kasvanud, aastaid harvendamata ja lõikamata, väetamisest või sidumisest kõnelemata. See oli olnud justkui enese läbiraiumine džunglist mustade maal, aga nüüd on see töö tehtud. Maagi sai mustaks kõblatud ja näpuga väetist peale siputatud, Joe aga ei märka midagi. Või mis see jupike vaarikaid — Joe ei märka, et õunapuud on lõigatud ja larakas kartuleid maha pandud, Joe ei märka uusi väravaposte ega õnneks mõnda muudki. Või õnnetuseks, sest kord tuleb see lehmalugu ikka välja, kaua ta mullikat Jüri laudas saab pidada.

Kuidas ta, pärgel võtaks, selle mõne nädalaga jälle nii pruuniks on päevitunud, imestas Joe ja piilus Astale põue. Siin, maal, ta nagu sünnib ümber: hääl on teine, naeratus on teine, niisugune võidukas ja iseteadlik, ja isegi kõnnak on teine, nagu mõnel bojaaritaril oma pärusmõisas. Tuleb vaikselt peale passida, et ta siin liiga laialt ette ei võtaks, muidu hakka pärast võitlema, kuidas otsi jälle kokku saada. Suvel pole siin tegelikult vigagi, jätkub põrgulistel suumi tegutseda, lill lõhnab ja mesilane sumiseb, põõsalt saab oma käega marju noppida — suvel tükib iga mõistlik inimene grüünesse. Aga sellega ei saa muidugi liialdada, grüünetamine on inimesele siiski ajutine olukord.

«Kuule, sa lippad siin jälle ihualasti ringi ja lased sellel Jüril ennast puude tagant passida?»

«Miks ihualasti? Kust sa selle jutu võtad?» Asta põsed läid õhetama.

«Kuidas sa muidu end üle kere nii pruuniks oled saanud?»

«Sina tambi putru ja ära mind vahi!»

Eemale söödile keeras järjekordne «Belaruss», sõnnikulaotaja taga. Joe sirutas selga.

«Juba kuues koorem sellele pisikesele lapile... Milleks meile niisugune loodheinamaa?»

«Jüri käskis selge sõnaga, et midagi tuleb maha teha, et maad ei tohi raisku lasta. Otra ja kartulit sa ei tahtnud... Enne olid ju ise ka nõus, et heinamaaga on kõige vähem muret.»

«Kes selle ükskord maha niidab või mida me selle heinagagi peale hakkame,» kahtles Joe justkui lõpetuseks ja pani nuia uuesti liikuma.

«Kas sa tahad pudru kõrvale rõõska piima või haput?»

Küll oleks tore, kui piim oleks omast käest! Ise lüpsta ja hapendada, ise koort riisuda... Kirjak on Harjumaa musta-valget tõugu, hea ema järeltulija... Mida küll teha, et niisuguseid asju Joe eest varjama ei peaks?!

«Haput. Ja sellest tampimisest vist aitab ka.»

«Otsi siis poisid välja, ma panen pudru lauale,» kamandas Asta, toetus õlaga vastu uksepiita ja vaatas, kuidas Joe kõmbib poisse kokku korjama. Kes olin ma varem, mõtles ta. Oksake tuules, vihaleht saunapõrandal. Nüüd on tal Joe, on neli poissi ja oma kodu. Nüüd on tal tõeliselt jalad maas, ja temaga ei saa midagi juhtuda. Ameteid antakse ja võetakse, varandused tulevad ja lähevad, aga tema rikkuse peale ei hakka tuulispask ega saunanaise luud. Nüüd on tema, Asta Rauer, igati kindlustatud naine, tõeliselt varakas naine, vaba naine vabal maal.

●●● 4.

Alles mõni nädal tagasi näis Joele, et piir on käes, et kiiremaks enam minna ei saagi. Rekandile pääses ta heal juhul üheks õhtuks nädalas, «Kungla» juures oli käsil sada tööd korraga, riigitöö võttis endist viisi oma aja ja tööpakkumisi sadas kaela uksest ja aknast. Hädalised otsisid neid üles töö juures, passisid «Kungla» uste taga ja varitsesid kodus. Ning mitte kõiki neid ei tohtinud Joe põrgu saata, sest Arnoldi võlg tahtis tasumist ja majanaabrite ekstravagantsused nõudsid raha, raha ja raha.

Ometi lõi Joe keskmiselt korra nädalas käega ka kõige suuremale kiirele, et rääkida selle või teise surnuaia puude all.

«Siin me muidugi kruvidega mängima ei hakka, põrutame aga viietollise tagant selga ja küll ta käib!» lükkas Arnold riigitööd tehes soni kuklasse ja võttis sisse järjekordse suitsutunni. Jahud olid kantud, kiiret polnud kuhugi.

«Jumalal päevi...» vastas Joe enamasti.

Selle viietollise võis sisse põrutada kohe ja niisama hästi ka kümne minuti pärast. Kusagil peab inimene ometi ka puhkama.

Algul oli Arnoldi ümbersünd Joele veider tundunud: mees, kes mitu kuud lausa otsis tööd ja minutikski kusagile kauemaks ei jäänud, kui töö nõudis, venib nüüd kui härja ila. Kord parajal momendil püüdis ta asja tasapisi uurida, aga mingit kavaldamist polnud tarviski, Arnold lõi kaardid plaksuga lauda:

«Üks mees hoiab mind kogu aeg kursis, mida üleval plaanitsetakse... Nagu see vints ära telliti, oli päevselge, et edaspidi tuleb läbi kahe mehega ja teised peavad uut peremeest vaatama. Mõtlesin, et kus see hullem on, ja mängisin paar kuud kuku poissi.»

«Koos minuga?»

Joe ei teadnud isegi, mida teha — vihastamiseks oli asi justkui vana ja rõõmustada polnud millegi üle. Mingi hapu maitse sellest igatahes kurku kerkis.

«Nojah.»

«Aga siis me tõmbasime vend Reinu ja vend Anatolit peenelt alt?»

«Anatoli oli niikuinii mineja ja Rein pole uue peremehega midagi kaotanud — värske abielumees, nagu ta nüüd on,» viis Arnold jutu teistele rööbastele.

«Kas ta võttis siis selle plika ära?» imestas Joe.

«Muidugi! Sel ju pool suguseltsi Rootsis ja äi lubas tütrepojale auto kinkida, kui see aastaseks saab.»

«Siis loomulikult.»

Aprilli esimestest päevadest hakkasid nad tööl käima kella seitsmest, siis jõudis riigitöö lõunaks tehtud. Pärastlõuna kulus tervenisti «Kungla» juures. Alles siin nägi Joe esimest korda, kui täpset ja korralikku tööd on ehitusel üldse võimalik teha ja mida kõike Arnold oskab.

Kella kuue paiku astusid ülejäänud kompanjonid ka tiiru läbi, aitasid prahti koristada ja tutvustasid uusi plaane.

«Ma tellisin siis sulle ka tammeparketi ära,» teatas direktor asjalikult. Tammeparketi? Sa kallis Mooses! Aga kunagi oli sellest vist tõepoolest juttu?

«Kuhu see pannakse?»

«Alla suurde tuppa ja esikusse.»

«Ja miks just parkett? Kas suur vaip ei oleks ilusam ja mugavam?»

«Vaip tuleb niikuinii, aga võib-olla tahad sa endale külalised kutsuda ja tantsuõhtu korraldada... muusika ja küünlavalgusega — siis rulli ainult vaip kokku ja läks lahti.»

«Mul niisugust vajadust vaevalt tekib,» muigas Joe.

«Ära ole nii kindel midagi, endal pool tragunipolku valmis vorbitud... Oota veel kümme-kaksteist aastakest, need lendavad nii mööda, et sa ei märka ka, ja varsti tuleb poiss paluma — isa, las me siiberdame veidi.»

«Minu poistel niisuguseid soove ei teki.»

«Mida siis nemad oma kallimatega peale peavad hakkama? Musitavad meie moodi Lossimägedes pärnade all? Ära seda loodagi, elu läheb päev-päevalt rikkamaks!»

«Poisid tehku mehetegusid, siis jooksevad plikad neil ilma igasuguse parketitamiseta sabas.»

«Hea küll... pärast «Kungla» vastuvõtmist laheneb siis sinu küsimus ka ära.»

«Milline minu küsimus?»

«See proletaarlase mängimine. Ju on sulle su vanad patud andeks antud.»

«Millised patud?» virutas Joe tellised sülest ja vaatas direktorile silma.

«Eks sa ise tea paremini, mis sul seal just oli.»

Kella kaheksa paiku kadusid majanaabrid minema, Joe ja Arnold aga rassisid veel paar-kolm tundi otsa. Laseme nüüd pikki päevi, muidu ei lõpe need kunagi otsa, nõudis Arnold viimaseni tülpinud Joelt. Ja nii neid lastigi — päev päeva, nädal nädala järel. Mille nimel? Ainult selle nimel, et augustis tõmmata kusagile alla üks lai must joon ja edaspidi elada jälle, nagu normaalsed inimesed elavad, vandus Joe.

●●● 5.

«Issi, jutusta muinasjuttu!»

«Ole tubli poiss, jää nüüd tutti! Näe, Juko ja Ville juba magavad.»

Akendel ju marliraamid ees, kust kurat see sääsk siia ometi sisse sai, imestas Joe. Kui ruumis või telgis pirises kas või üksainuke selline vereimeja, ei saanud Joe enne und, kui oli neetud putuka ära tapnud.

«Aga mul ei tule muidu und. Ema alati jutustab!»

«Mida ta sulle siis jutustab?»

«Iga asja. Et meil on itaalia kukk ja et kui mina sündisin, andis ta peale minu ühele vene poisile ka tissi.»

Asta lõi roosatama. Joe kohendas poisi tekki.

«Vaata-vaata, sa oled mul targem kui issi ise!»

«Ma pole julgenud rääkidagi, aga kui Jass sündis, oli minuga ühes toas keegi vene naine nii kõvade rindadega, et laps ei saanudki piima kätte. Mul jäi piima üle ja ma imetasin teda seal kolm päeva, kuni laps õppis imema ja oma emalt piima kätte sai.»

Asta liibus vastu meest, käsi ümber Joe õlgade. Ta lõhnas kaselehtede ja värske piima järele.

«Sul need rinnad ei paistagi nii suured, kuhu see piim sinna nii mahub?»

Kasvavas videvikus helkisid naise pruunid silmad lausa mustadena.

«Ega need suurte rindadega naised alati kõige parema piimaanniga olegi.»

Jass tukastas. Asta andis peaga märku, et nad juttu jätkaksid. Jass oli niisugune veider tegelane, et kippus just järsu vaikuse peale uuesti ärkama.

«Aga kukk üürgab meil tõepoolest kui itaalia tenor,» alustas Joe pisut vaiksemalt. «Igal hommikul, kui ta pihta hakkab, käib mul kihvatus peast läbi: kas kargan nüüd kohe püsti ja löön ta rajaka maha või lükkan selle toimingu veel ühe päeva edasi. Teda kuradit ei saa ju kinni ka vajutada!»

«Sa oled viimasel ajal harva kodus ja pole temaga lihtsalt harjunud.»

Jass keeras teise külje ja hakkas rahulikult hingama. Köögis küsis Asta:

«Klaasi piima jood veel ära?»

«Ei vist.»

«Seal haiglas sai Matsiga ka nalja. Kui ta mulle esimest korda näha toodi, olin ma ehmunud ja öelnud: «Issand, nii koledat last pole mul enne olnud!» Temaga oligi tegemist, ta ei tahtnud kuidagi välja tulla ja oli alguses sellest pressimisest sinise näoga. Teised naised hakkasid mind hurjutama, aga mina vastanud: «Oma lapse kohta võin ma öelda mida tahes, ja olgu ta nii- või naasugune, ikkagi ei vahetaks ma teda ühegi iluduse vastu.» Seda ma kõike ise ei mäletanudki, naised pärast rääkisid.»

Päevasest päikesest alles lämbe köök oma praetud liha lõhnaga muutis Joe uniseks ja loiuks. Mõnes mõttes on meelitav, kui sinu auks köetakse äripäeval sauna, kui sinu auks pannakse selga perekonna reliikvia, kõige ilusam mummudega kleit, kui sinu auks lüüakse lapsedki varem põhku ja kaetakse peaaegu et peolaud, aga kogu see elektriseeritus pole ju teps mitte tagamõtteta. Sellel ühel õhtul nädala või kümne päeva takka oleks mõnus lihtsalt välja magada; vedelda, mitte midagi teha ega sooritada. Täna jääb see küll ainult unistuseks.

Hea, et kapsamaa midagi sisse toob ja linnas teenitud raha saab sellesse põhjatusse «Kungla» kübarasse pilduda, aga see Rekandi elu on Astakese juba liiga iseseisvaks muutnud. Ülepea läheb siin kõik libedalt ja tõrgeteta ka ilma temata ja selline kalli külalise roll on isegi pisut plass. Aiaharimine ja omal käel vööritsemine avaldab isegi Asta välimusele mõju: neid vurrukesi tal enne justkui ei olnud ja lõug oli ümaram ja põsenukid pehmemad . . . Kui asjad nii edasi arenevad, on varsti midagi Zaporožje kasaka kaasa taolist valmis: kui tahab, toidab ära karja lapsi ja oma kasaka takkaotsa, aga kui korra hakkab joru ajama, siis ajab ka nii, et kajab terve vaikne Don.

«Meil lastekodus öeldi ka nii: keera ilusti teine külg, ma panen sulle teki peale ja kohe tuleb Unemati,» alustas Asta vaikselt ja toetus väsinult tooliservale. Saunaskäimine oli tedagi roiutanud. «Sa ei usu, aga neist kuulamata jäänud muinasjuttudest on mul siiamaani puudus.»

«Kullakene, sa lihtsalt ei kujuta ette, kui grogi ma olen! Ja poisile tuleks klotsid osta, tal on aeg hakata tähti uurima.»

«Ta on niigi ülearu tõsine ja tikub kaksikuid ära helli-

tama. Need muudkui loodavad tema peale ja hõikavad teda appi.» Asta hakkas ööseks patsi lahti punuma.

«Palju sul neid nüüd karjatada on?»

«Kaks võõrast ongi juures, poenaise ja Jüri poisid.»

Seda jutuajamist oli Asta lootnud ja kartnud. Jüri veab juba poodi, Silvi müüb maha — neile kummalegi ei saanud ära öelda. Joe ei aimagi, missugune kullaauk see aed praegu on. Kas võtta viimaks ometi julgus kokku ja teha lehmast juttu? Hein on varju all, paarsada kilo jõusöötagi kottide alla ära peidetud . . . Aiast saab sügiseks lehmavõla vabalt makstud . . . Kui ometi keegi selle «Kungla» põlema pistaks!

«Eks sa ise tea, mis sa teed, aga ära siis pahaks pane, et ma sind siin aidata ei jõua — linnas kooritakse minult niigi kolm nahka korraga.»

«Jüri siin ükskord ahvatles ja käskis meelitada, et sa hoopis sovhoosi tööle tuleksid,» leidis Asta viimaks võimaluse vähemalt ühe vaoshoitud jutuga välja tulla. «Lubas sama palga ja pool juristi kohta.»

«Ja mis sa talle vastasid?»

«Mida ma teadsin sinu eest vastata,» põikles Asta. Otse välja öelda, et temal endal suuremat soovi polekski, ei täinud ta mingi hinna eest.

«Ei, tüdruk, naljad tuleb kord ära ka lõpetada . . . Nagu «Kunglasse» sisse kolime, loeme operatsiooni «leivakombinaat» lõppenuks ja hakkame elama nagu ennegi.»

Või pursata kõik ühekorraga välja? Oma igatsusest Rekandile jäädagi, ikka veel Jüri laudas konutavast Kirjakust — kõigest, kõigest, kihvatas Astal. Praegu, kus Joe ennast selle «Kungla» pärast nii tapab ja lausa tundide viisi seletaks, missugune see kõik ikka tuleb? Oh jumal, jumal küll!

«Ehita sina rahumeeli oma «Kunglat», küll meie kuue mehega siin isegi hakkama saame!» Asta võttis riiulilt «Silueti» ja astus toolile. «Ma tahan endale supeltrikood õmmelda, sa alailma torgid, et ma alasti ringi käin . . . «Siluett» õpetab, et mustri ja värviga saab figuurivigu varjata. Kuula nüüd: kas ma olen liiga kõhn?»

«Ei ole.»

«Liiga ümarate vormidega?»

«Minu meelest mitte.»

«Või on mul pisut laiad puusad?»

«Seda küll mitte.»

«Tugevad reied või kõht?»
«Ei ole.»
«Kuule, ma nii ei mängi — mis mul siis viga on?»
Joe vaatas ikka veel toolil seisvat naist. Oma naist. Ta ei saanud isegi aru, kust või millest sai alguse tunne, mis kasvas ja kasvas, haaras endasse mitte ainult Asta ja kõrvaltoas magavad poisid, vaid terve Rekandi, ulatus tosina kilomeetri taha Viljandisse ja ehk kogu Mulgimaalegi. Ta vaatas oma ilusat naist ja ütles vaikselt, kähinal:
«Mitte midagi. Nüüd ma võtaksin su vist siis ka ära, kui kõik need neli sul juba enne olemas oleksid.»

●●● 6.

«Kungla» viimistlemine sarnanes metsatulekahjuga. Juba loodavad materdajad, et vähemalt hetkeks, vähemalt sellel kohal on tulest jagu saadud, ja toetavad õla korraks vastu tüve, kui leegid uuesti lahvatavad. Lahvatavad kolmest kohast korraga, nii et materdajad enam ise ka ei tea, kuhu tormata või mida teha. Kõige halvem — ehitajate mujaleviimine — hoiti ära ainult tänu sellele, et kooperatiivi juhtisid sajast tulest ja torust läbitõmmatud mehed. Nende oskuslikku tegutsemist illustreerigu operatsioon «tara»: õigel ajal hangiti paraja läbimõõduga toru ja lõigati juppideks, keevitati külge konksud ja värviti postid tagasihoidlikku tooni punaseks; õigel ajal muretseti taravõrk ja traat selle pingutamiseks, õigel ajal veeti kohale kivid, kaevati augud ja varuti segu — pärast tööd jäi üle ühiselt postid püsti pista ja nädala pärast võrk külge kinnitada.

Järgnes operatsioon «klosetipott». Üksmeelselt otsustas kvartett, et sellesse majja tulevad kõne alla kas soome potid või mitte midagi. Enne kui potindus torujüride tegemisi lausa takistama hakkas, olidki need kohal.

Maja ümbruses vedeles kõikvõimalikku ehitusprahti lausa poolemeetrise kihina. Mõistagi ei saadud enne krohvimist alustada, kui front eest puhas. Operatsioonis «praht» osales peale osanike kaks isekallutajat, kommu-

naalkontori pisike buldooser ja «Belarussi» kopp; laias laastus lahenes kõik ühe õhtuga.

Operatsioon «saun» koosnes mitmest tiibmanöövrist: seinaplaadid, haavapuulauad lavade tarvis (kust võtad sa, vaene hing, kuiva haavapuulauda?), isolaatoriportselan saunakeriste tarbeks, kraadiklaasid, kaalud. Kõike oli tarvis korraga, kõike kiiresti.

Operatsiooni «kamin» viis iga osanik läbi individuaalselt. Uuriti kirjandust kamina ava ja korstnalõõri proportsioonide kohta, tutvuti kaminatüüpidega ning otsiti mustreid. Kaminameister oli Arnold, käealune Joe. Kuuenda oleks ta osanud juba üksi valmis laduda.

Mitte iialgi varem ei olnud Joel nii palju põhjust olla rahul ja õnnelik ja mitte iialgi varem ei olnud ta tegelikult nii kahtlev ja rahutu kui praegu.

Muidugi pidi see kord niikuinii tulema, terve see toatäis Rauereid, aga kuidagi teistmoodi. Nad oleksid võinud tutvuda valgel purjekal keset lainetevahtu või üksikus mägionnis, kus ümberringi ulub kui mitte just hundikari, siis vähemalt kümnepalline maru... Sõna siit, sõna sealt, kerge naeratus, küünlavalgus, tutvumine suguvõsaga, arglik koputus neiutoa uksele, kuhu veel kedagi pole lastud... Või kui mitte just nii, siis ikkagi kuidagi teisiti, kuidagi romantilisemalt ja põnevamalt. Justkui liiga kähku oli see kõik läinud, elamiseks polnud nagu aega jäänudki.

Või raha. Arnoldil on mingil määral õigus, kõige tähtsam on ennast majanduslikult ära kindlustada. Kui ta kord sellel distantsil startis, tuleb nüüd minna nagu viimasel sirgel, kus pole enam kõhklemist ega kõrvalevaatamist, aga ometi... Kahe nädalalõpu eest kolmsada tasku toppida on lihtsalt piinlik, ega need maksjadki seda raha päris tänavalt leia. Kartuliäri kukkus välja lausa... ameerikalikult. Kuigi tema ei olnud süüdi, et just neid Arnoldiga kolhoosi šefiks saadeti. Seegi kukkus välja täiesti juhuslikult, et kõrvalplatvormil laadis näidismajand, kasutades kõige moodsamat tehnikat. Naabritega sõlmis kokkuleppe, et ka nemad õhtuti seda tehnikat võivad kasutada, mitte tema, vaid Arnold. Lõppude lõpuks ei maksnud kolhoosimehed ju kopikatki rohkem, kui nad alguses olid kavatsenud, ja töö sai tehtud ennetähtaegselt, aga toppida taskusse kahe nädala eest kaheksasada rubla pole kõigest hoolimata mitte palk, vaid röövliteenistus.

Või see vintsi ülespaneku lugu... Tagantjärele võib

muidugi targutada. et oleksin ma õigel ajal teadnud, aga kes keelas tal Arnoldi käest küsida, mida see suur agarus ja lisatööd õieti pidid tähendama. Või kes praegu usubki, et ta tookord koondamisest midagi ei teadnud ja sörkis niisama Arnoldi sabas kui piimavasikas lehma järel. Olgu peale, et Anatoli oli niikuinii mineja ja Rein üks igavene tõuk — praegu võivad mõlemad öelda, et nad leivakombinaadist kavalusega välja söödi.

Mingit analüüsi ei julge enam alustadagi: raamatuid pole kätte võtnud vähemalt kolm kuud, seda paari sörki Rekandile ei tasu trenniks nimetada, kaalu on vähemalt kümme kilo juures... ja mille nimel? Vähemalt need tööpäevaõhtused haltuurad tuleb edaspidi ära jätta, muidu hakkavad kodus poisid varsti küsima, kes see võõras onu tuli... Ei, kaua see nii kesta ei saa!

Kui Joe siis keset kõige palavamat tulemöllu üheks õhtuks kõigele käega lõi ja Rekandile põgenes, oli esimene vastutulija ihualasti Jass.

«No tere kah! Kus ema on?»

«Aias. Issi, kas sa kingid mulle sünnipäevaks niisuguse koera, nagu onu Jüri pojal on, sellel Lembitul?»

«Kuhu me koera linnas paneme?»

«Ma siis ei tahagi linna, kui ma sellepärast endale koera ei saa!» vastas poeg tõsiselt.

●●● 7.

Elsa kiri:

«Joe, seekord ma ei tule. Ja arvatavasti ei tule enam kunagi.

Mulle meeldis kuulata su lugusid võistlustelt, abielude registreerimistelt, matustelt. Nüüd manad sa oma rasket elu. Oma kungla ehitajaid on meilgi küllalt ja julgesti kolmveerand pealinna meestest viriseb sinuga ühte viisi: miks elu on poolik, miks naine ei hooli... Mul tõepoolest ei tasu niisuguste juttude kuulamiseks hakata Tallinnast Viljandisse sõitma.

Mis õigupoolest takistab sind elamast nii, nagu sa tahad, saamast selleks, kelleks sa tahad, ja tegemast seda, mida

tee õigeks pead? Veri viib rähnipoja puu otsa ja mehe läbi halli kivi — minu meelest ei saavuta meie ajal oma eesmärki ainult naiivsed, tahtejõuetud või andetud.

Astast. Sa saad ju isegi aru, et see naine on sinu suur armastus. Niisugune tunne on tänapäeval niisama haruldane kui sabaga täht. Võta teda siis niisugusena, nagu ta on, ja ära oota pihlakalt ploome.

Ma olen varbaotsteni ära imestatud, kuidas suudad sina, nimelt sina, kogu seda elektriseeritust kas või momendikski tõsiselt võtta: tammeparketti, iraani kahhelkive ja soome ööpotti. See kõik ei vääri üldse tahtmist ja lihtsalt ei sobi sulle.

Ära pea viha!

E.»

Tallinnas avas ukse Elsa ise.

«Tere! Oled sa üksi kodus?»

«Tere! Jah, ma olen üksi kodus.»

Esik oli hämar. Joe asetas konjaki ja tordi pisikesele lauale tuhmi, ovaalse peegli all.

«Sinagi oled siis juba konjakimees...»

Elutoas varjas väljavaadet suur, kahar võra. Niisugust pestud ja nõelutud kitlikest võinuks kanda kes tahes, ainult mitte Elsa. Niisugust isuäratavat köögitüdrukukitlit.

«Ömbled sa neid linakesi ise välja?»

«Eks istu hetkeks, kui sa korra juba tulid, ma lähen vahetan riided.»

Pudel sai üle ootuste ruttu poole peale, aga Elsa närvilisus ja tõrksus ei vähenenud.

«Milleks sa tulid?» käratas ta korraga peaaegu jämedalt.

«Ma võin ju ära ka minna!» kargas Joe nii räpakalt püsti, et laud kõikus ja klaasid klirisesid.

«Istu, ära pirtsuta! Aga millegi muu peale ära loodagi, kas mõistad... Kas sul öömaja on? Kuidas sa Viljandisse tagasi saad?»

Poole tunni pärast upitas Joe jalad voodist põrandale, lükkas sassis linad eemale ja võttis teki ümber õlgade. Hämardus. Ka magamistoas varjas valgust tihe võra. Elsa paljastel õlgadel oli sügisese raske mere rohekas helk.

«Vala veel üks!» käskis Elsa. Ta närvilisus ja pingulolek olid kadunud.

«Kohvi ka.»

Kas siis nii vägistataksegi naisi, targutas Joe loiult. Ta istus Elsa kõrvale, konjakipitsid peos.

«Kas see oli sinu jagu?»

«Ükstaskõik.»

Elsa jõi pitsi tühjaks ja sirutas käe teise järele. Piiskhaaval tilgutas Joe talle sellegi suhu. Vaikiti.

«Vala veel!» käskis Elsa. Uuesti näis ta rahutu ja ebakindel. Joodi.

«Ära kohvile suhkrut pane!»

«Nagu soovid.»

Joe võttis tekiservast kinni ja sikutas. Pikkamisi, detsimeeterhaaval jäi Elsa alasti.

«Miks sa seda tegid?» küsis naine ennast liigutamata.

«Sa oled imeilus.»

«Milleks sa tulid? Ma ometi keelasin sind!»

«Kas sa mäletad veel, kuidas me kord telgiga Kabli rannas käisime? Oli kole külm ja me istusime lõkke ääres, tekid ümber. Siis sa ütlesid, et ma peaksin leidma rääkides mingi oma teema, mingi juhtlause, mida ma kordaksin matusest matusesse.»

Elsa tõmbas endale teki peale.

«Nüüd oled sa siis selle mõtte leidnud?»

«Vist küll. Vaata, kui ma Astaga esimest korda kohtusin, oli tal hinge taga üksainus kleit, sinine sitskleit valgete mummudega. Seda kleiti on ta kandnud siiamaani kõigil meie kõige pidulikumatel hetkedel ja ma tahaksin, et see kestaks nii igavesti, elagu me «Kunglas» või kus tahes ja käigu me läbi kellega tahes . . . Saad aru? Asi pole kleidis, vaid selles, et kõik teaksid — midagi pole muutunud, Rauerid on ikka endised.»

«Säilitage oma noorusideaalid pestuna, triigituna ja kasutamiskõlblikuna!»

«Kui sa tingimata pead irooniline olema, siis kas või nii.»

«Ka ministrina jään ma samaks lihtsaks poisiks treipingi tagant!»

«Miks sa ironiseerid?»

«Sest see on naiivne.»

«Miks?»

«Kas või sellepärast, et Asta kaalub nüüd kümme-viisteist kilo rohkem ja vaevalt seda sitsitükki andis nii palju järele lasta. Kas või sellepärast, et ükski peetud kleidike

lihtsalt ei pea kümneid aastaid vastu ja sa pead ta asendama uuega. Muidugi-muidugi, täpselt samasugusega, aga ainult pisut moodsama lõikega ja pisut paremast materjalist. Materjalid aga lähevad aastatega iseenesest paremaks, sellest ei pääse sa kuidagimoodi . . . Ja ongi käes stiliseering, kitš, ongi käes «ka mina sammusin nooruses adra taga». Kõigele lisaks leiutad sa oma mummulise kleidiga jalgratast, sest oma teema on sul juba käibel. Veel enam — see on juba tuntukski saanud, Viljandi mail vähemalt.»

«Ilma, et ma seda ise teaksingi?»

Joe valas pitsid uuesti täis ja jälle jõi Elsa üksi mõlemad tühjaks.

«Seda ma enam vastata ei oska, kas sa seda ise tead või mitte.»

«Ja mis see siis oleks?»

«Plika. Plika, kes autojuhile vastu kõrvu pani, kui see tema jalgu ei vahtinud.»

Joe hakkas suure häälega naerma. See oli juba liiga absurdne.

«Muidugi sõnastad sa seda teisiti. Sa räägid juhuslikust kaaslasest. Sa hoiatad — me ei tea kunagi ette, kas juhuslik teekaaslane lahkub meist juba mõne minuti pärast mingeid jälgi jätmata või mõjutab kogu meie edasist elu. Kõik see on alles pisut toores ja pisut segane, aga midagi siit välja koorub.»

«Kust sina seda kõike nii hästi tead?»

«Käisin sind paar korda salaja kuulamas. Ja tead, mida ma veel leidsin? Kui sind kuulas kahe tunni jooksul seitse professorit ja tosin kandidaati ja neil polnud sulle vähimaidki pretensioone, siis nähtavasti on matmistalitus tõepoolest üks võimalusi eneseteostuseks . . . Nii kummaline kui see esimesel silmapilgul ka ei tundu.»

Hämarus tihenes ja tihenes, Elsa aga muutus üha kaunimaks ja kaunimaks. See, mida Elsa rääkis, libises Joest mööda. Jah, tagasiteel, siis mõtleb ta kõige üle põhjalikult järele. Võib-olla on Elsal õiguski, ja miks ei peakski tal õigus olema, aga praegu oli ta ise alles siin, alasti selle teki all, ja kõigel muul ei olnud praegu tähtsust.

«Sa oled imeilus.»

«Ära räägi nii!» manitses Elsa.

Nüüd teadis ta, et see on nende viimane õhtu.

«Miks sa minuga jonnisid?»

«Küll võib üks meesterahvas loll olla! . . . Miks sa kunagi minu murede järele ei küsi? Kas sa arvad, et mina kunagi ei väsigi? Miks sa arvad, et mina ei igatsegi oma perekonda, lapsi ja hellust, ei igatsegi armastust? . . .

Sa rumal poiss, ma ju ei jonni sinu, vaid endaga! Sa igavene tolmuahv, sa viimane puupea, kas sa pole tõesti siiamaani aru saanud, et ma sind armastan?»

●●● 8.

Mummulist kleidiriiet ei olegi nii lihtne saada, pealegi õiget tooni sinist ja õiges suuruses valgete mummudega. Seegi kord sattus Asta kangapoes riidele peale täiesti juhuslikult ja ostis igaks juhuks kolm kleiditäit — «Kungla» vastuvõtmisel nõuab Joe niikuinii jälle mummulist. Eelmist saanuks vahest ka sisse lasta, ilma teda küll selga panna ei saa, lotendab mis kole, aga kes ütleb, et Mats viimaseks jääb, ja siis läheb jälle pisut avaramat tarvis.

Õuest kostis auto tuututamist. Asta viis riide teise tuppa tagasi ja hakkas pannil praelõikudele teist külge keerama. Törista-tõrista pealegi, siin peres plikakesi pole, kes signaali peale uksele lippavad. Aknast piilus siiski: oligi Jüri, sedapuhku paari püssimehest sõbraga. See paksuke on kooperatiivist, tema põrutaski eile sellesama beeži «Pobedaga» Mustla poole, auto nii linde täis topitud, et sulepilv käis aknast välja . . . Ei tea, miks nad tal nii kiljusid?

«Tere, Asta! Ära pahanda, ma tõin paar sõpra ka ligi.»

«Tere-tere! Tohib siis vaene koduperenaine suure ja kõrge ülemuse peale pahandada!»

«Nii on õige, perenaine! Ole sa nii loll või laisk kui tahes, aga kui sa ülemustega oskad hästi läbi saada, elad ikka õnnelikult kõrge eani,» kiitis paksuke.

«Kas tasub seda pikka vanainimese elu nii väga ihaldadagi . . .» pareeris Asta. Ärge, maidad, arvakegi, et ma teiega siin kudrutama hakkan! Üks vale liigutus, ja lendate kõik vidinal ukse taha. Selle põdramaksa võin ma

muidugi pannile visata ja klaasid ka lauale panna, aga rohkemat ärge lootkegi!

Mehed seadsid end ümber praeahju pakuotstele istuma ja tegid suitsu.

«Eile ma lasksin parti ja ei leidnudki pärast üles. Nii tuleb välja tihtipeale — lased pardil tiiva ära, ta kukub uperpalli alla ja poeb põõsasse.»

Klaasid jäid lauale, pudel liikus niisama peost pihku ja suult suule.

«Ta on ju nii vana kulu värvi, et sa võid talle peale ka astuda ja ikka ei märka.»

Jürile oli sattunud kõige madalam pukk, kuhu ta mahtus istuma ainult röötsakile, selg vastu seina ja pikad jalad kooditamas poole köögini.

«Korja oma koodid vähe koomale, kaua ma üle nende pean kargama,» kamandas Asta.

«Oleks, mehed, ometi minul ka kodus selline naine!» ohkas Jüri. «Ilus naine, noor naine, temperamentne naine, tark naine!»

«Kust sina minu temperamenti ja tarkust tead?»

Jüri tegi pudelile põhja peale.

«Ah tarkust? Kas loll naine ütleks südamerahuga, et las mehed pruugivad peale vahel teisi naisi ka, ega see neil tükki küljest ära võta!»

«Ma pole esiteks nii öelnud ja teiseks pole sina, Jüri, siiamaani aru saanud, et naistel on midagi muud hoopis tähtsam kui see, mida mehed kõige tähtsamaks peavad! Ja kui te korra nii loodud olete, tasub siis naistel iga hüpet nii südamesse võtta?»

«No kuulete, kuulete nüüd ise!» rõkkas Jüri rõõmsalt ja laiutas käsi.

«Jah, kui need kõrgesti haritud naised kah oskaksid asju niiviisi võtta,» ohkas kaubasaks ja laskis maksal hea maitsta.

«Ära ütle midagi, meil oli mõni nädal tagasi väike saunaõhtu päris peenikeste pealinna daamidega . . . Keskööpaiku tuli kamina juurde ülevabariigilise kuulsusega daam, alasti, nagu me kõik seal olime, ja sai aru, et mina teda vahin. Tead, mida ta selle peale öelda mõistis: «Oo, mu härra, palun, ärge vaadake mind! Aastat kakskümmend tagasi ehk oligi, mida vaadata, aga nüüd olete lootusetult

hiljaks jäänud ja võite oma silmad rahumeeli tagasi kamina poole keerata!»» seletas Jüri.

«Täiesti intelligentselt ütles!»

«Ja mis sina selle peale tegid?»

«Mis mul teha jäi — kuulasin sõna.»

Asta muutus kärsituks: seda juba ei ole, et need saksad harjutavad ennast tema poole viina viskama nagu vaese sugulase juurde, kes hoidku mokk maas. Ta lõi käed puusa ja käratas:

«Kas sakstel asja ka oli või tulitegi ainult maksa sööma?»

«Oli asja küll ja isegi väga,» vastas Jüri. Ta upitas enda üles ja astus akna alla. «Tule korraks siia.»

«Noh, ja siis?»

«Näed seda autot?»

«Ega ma pime ole.»

See oli sama beež «Pobeda», kust eile trobikond noori plikasid oli kiljunud, nii et terve Holstre kajas.

«Kas tahad seda autot endale? Tal on peal natuke üle neljakümne tuhande ja hea peremehe hoitud . . . aga räägi parem ise!» käratas Jüri paksukesele.

«Räägi-räägi edasi, sul tuleb see paremini välja.»

«Mina pikalt targutada ei oska,» põrutas Jüri oma tavalise kõva häälega ja rõõmsa näoga. «Me ükspäev kolmekesi arutasime teie elu ja olemist ja leidsime, et midagi targemat te teha ei saa kui kõige täiega Rekandile kolida. Maja on ilusas kohas ja heas korras, sovhoosis palk hea ja poistelgi pole need kolm-neli kilomeetrit jala koolis käia mingi maa, ennevanasti käidi palju kaugemaltki ja kasvasid niisugused mehed, et hoia alt . . . Mida sa selle peale kostad?»

«Ma korra juba vastasin, et rääkige seda juttu mitte mulle, vaid Joele,» torkas Asta ja tundis, kuidas viha temas kasvab ja kasvab. Mis on kolmel võõral inimesel arutada nende elu? «Ja mida kuradit on teil üldse lõksutada, kuidas meie elame, mis see üldse teie asi on?!» lõpetas ta lausa tigedalt.

Jüri ei teinud teist nägugi.

«Muidu võiksite elada puu otsas või põõsa all, see pole tõesti meie asi, aga see paksuke tahab teie «Kunglat» ära osta,» seletas Jüri sõbralikult. «Joe on pikk mees ja tugev mees ja jookseb kole kiiresti, aga mõnest lihtsast asjast ei taha ta kuidagi aru saada.»

«Ja mida see auto siia puutub?»

«Kui Joe loovutaks «Kungla» sõber Viktorile, võtaks see

kogu Arnoldi võla enda kanda ja annaks lisana vastu selle auto siin.»

«Auto jookseb nagu pill,» lõi ka paksuke sekka.

«Oma masinaga saaks Joe kus tahes matmas käia ja sina oma kaupa realiseerida. Oma masinaga saaksite millal tahes sõita kauplusse või kinno . . . «Pobeda» on tugev ja ruumikas auto ja see nelikümmend tuhat pole talle mingi vanus,» jätkas Jüri lahtisest uksest sissemurdmist. Astale meenusid kevadine kasemahla järel käimine ja peoleo sellesama kase ladvas, meenusid mullased sõrmed pärast peenarde kitkumist ja kapsaste-köömnete lõhn äsjasel kapsariivimisel. Kõik see ja piima sorin vastu lüpsikupõhja ja kummelite lõhn ja pruunide kanade suured soojad munad — kõik see oligi õnn. Ehk aitab auto tõepoolest Joe meelt muuta?

«Aga mina ei julge talle sellest rääkida! Lööge või maha, aga ei julge!»

«Seda pole tarviski, tema direktor on minu klassivend, kõik jutud ajab tema korda, Jüri tundis ainult muret, ega me sellega teile sisse ei sõida,» seletas paksuke magusalt.

Joe muidugi võtab seda «Kunglat» südamega, aga tegelikult saab ta ainult tänu Rekandile võimaluse elada nii, nagu talle meeldib, kaalutles Asta. Aga öelda neile siin midagi Joe vastu? Nagu nad polekski ühel meelel?

«Mis on kasulik Joele, on kasulik tervele perele.»

●●● 9.

Tõnis on surnud.

Tõnis on surnud, aga Altbergid turismireisil Inglismaal.

Altbergid on turismireisil Inglismaal, aga Tõnis ei oota.

Tõnis ootab küll, ta ootab matuseid ja rahu. Kes peale Joe veel peaks Tõnist matma? Tõnist, üksikut vanameest, kelle ainus tütar reisib parajasti Inglismaal?

Kuhu Tõnis matta?

Ei hakanud Asta, ei hakanud Joegi uurima Tõnise sugulõsa. Küllap leidus Rekandi peremeeste hulgas vängeid vanamehi ja nende veel vängemaid kaasasid, kes puhkasid

kõrvuti kusagil perekonna põlisel platsil, aga ei Joe ega Asta vaevunud seda otsima. Kunagi ehk oligi Tõnise suguvõsa veri kange olnud, aga viimastel aegadel oli see mandunud vedelaks ja lahjaks. Nii lahjaks ja nii vedelaks, et Tõnist ei olnud matmas peale kuue Raueri ühtegi hingelist; nii lahjaks, et sängitatigi Tõnis mitte oma suguvõsa vängete meeste kõrvale, vaid hoopis Rauerite hauaplatsile Viljandi Metsakalmistul, kus Tõnist ootas ees üksainus naaber — Asta esimene poeg, kellele Asta polnud jõudnud mõelda isegi nime.

Jälle on nad lahtise haua serval samadel kohtadel, Joe päitsis ja Asta jalutsis, nagu tookord aprillis, aga nüüd on neid nelja võrra rohkem. Tõsi küll, isegi Jass ei saa veel põrmugi aru, mis õieti toimub, Jukost-Villest või Matsist kõnelemata, aga siin nad seisavad. Nad on olemas ja nende pärast ei saa Joe kõnelda niisama, nagu ta kõneles siin tollel aprilliõhtul.

Kas on veel kellelgi nii veidraid haudu kui meil, mõtles Joe. Suur maakivi kusagil männimetsas, kuhu keegi kraapis sisse nime «Vanja»; värdja haud, keda ei mina ega Astagi pole oma silmaga näinud, ja nüüd selle vanamehe haud siin kõrval. Veidrad hauad, võõrad hauad. Võõrad ja veidrad ning ometi tugevalt mõjutanud minugi saatust. Ilma selle Vanjata oleks Asta vahest teine tüdruk ja teine naine, nagu ilma oma esimese lapsetagi. See Tõniski, pahur ja seltsimatu vanamees, puhastas põllud ja ehitas majad, kust nüüd sirgub uus sugupõlv. Kes neist kolmest on kas või temale, Joele, juhuslik teekaaslane, keda ei pruugi arvestada? Ei keegi. Ei keegi kolmest.

«Hakka ükskord peale!»

«Kas päevisse, mis mööda läinud,
su mõtted veel kord kulgesid?
Su silmad elus palju näinud,
sa väsinult nad sulgesid.»

Üldise arvamuse kohaselt rääkis Joe nüüd matustel paremini kui kunagi varem ja nii see tõenäoliselt oligi. Uut lauset alustades improviseeris ta vabalt vähemalt poole tosina võimaliku jätkuga. Teadlikult kujundas ta kogu tseremooniast terviku, kus isiklik ja elulooline vaheldus luuletuste ja iga kuulajani jõudvate mõtisklustega.

«Sa andsid, mis sul oli anda,
tööd tehes kulus eluniit,
sa kandsid, mida jõudsid kanda,
ja naeratades läksid siit.»

Ju on niisugune paralleel kohatu või isegi ebasünnis, aga kindla käega läbiviidud matusetalitus meenutas Joele pingelist viie tuhande meetri jooksu. Niisama passiv ja varitsev algus, samad luure iseloomuga vahespurdid, samad tuimalt mahatambitud kilomeetrid, kus sa tead, et taktika on õige ja tuleb vaid lõpuni vastu pidada.

«Sa enam rääkida ei tahtnud
ja sammudeks ei tõusnud jalg.
Siis piinav valu rinnas jahtus
ning imeliselt selgis palg.»

Viimaste matuste ajal toimus Joega midagi seletamatut ja kummalist. Midagi niisugust võib tunda maailma esimesse kümnesse jõudnud slalomist: kogu tehnika on jalgades ja keres, suusad alluvad pisimalegi liigutusele. Nüüd algab uus võitlus, võitlus medalite pärast, ja siin võidab see, kellel lisaks tehnikale on veel midagi kaalule visata.

«Joe, las Tõnis puhkab, räägi meist!»

Kogu tehnika on jalgades, suusad alluvad pisimalegi liigutusele, aga rada, rada on võõras. Joe ju teab Kirjakut ja «Pobedat», teab Asta suurest unistusest Rekandile jäädagi, aga ei tea mitte Asta enese, vaid võõraste käest. Joe ei tea, kas Asta teab, et ta teab, ja Asta ei tea, mida Joe teab ja mida ta ei tea, ja nad mõlemad tunnevad, et midagi kasvab, tugevneb ja tiheneb, midagi nende vahel, ja et nii see kaua kesta ei või.

«Asta, mis meist saab?»

«Sina oled mees, seda pead sina ütlema.»

«Meie mõlema eest?»

«Kõigi kuue eest.»

«Asta, anna mulle veel pisut aega.

«Teid, kust tagasi enam ei tulda,
on rohkem kui neid, mis viivad mulda.»»

«Mina ei ole millegi ega kellegi andja, Joe! Aga ma tean, et mida sa ka ei teeks, sa mõtled meie kõigi kuue peale.»

●●● 10.

Igal asjal on kord lõpp, isegi püramiidid said kord komisjonilt hindeks «väga hea» ja päris valmis. Täna on päev, mil «väga hea» pannakse hindeks «Kunglale».

Laud komisjonile kaeti mõistagi direktori juurde.

Komisjon pigem uudishimutses kui kontrollis. Vaikselt ja väärikalt vahetati mõtteid värvitoonide üle ja plõksutati alles verimoodsaid klapplüliteid.

«Kui lava teha haavapuust, ei lähe istmikualune nii ruttu tuliseks,» arvati saunas.

«Istmed ongi haavapuust,» kommenteeris direktor asjalikult.

«Soomes olevat kombeks, et õhtul keeratakse välisuks lukku ja keegi ei pääse ilma kutsumata üle läve,» seletas sümpaatne noorik sanepidjaamast.

Kuu aega ainult kefiiri ja saaks kena naise, takseeris Joe.

«Meil on kõik telefonid kontaktidega ja pistikupesad igas toas, uksekella aga pole nimme mitte kellelgi. Reede õhtul sauna minnes keerad ukse lukku, tõmbad telefoni kontaktist välja ja igasugune ühendus välisilmaga on katkenud,» selgitas direktor.

«See on ka juba äärmus,» leidis elektrimees.

«Mina kasutan telefoni ega taha, et tema abil kasutataks mind,» oli peainsener väärikus ise.

«Siin kulus vist ainult armatuuridele ja kardinatele terve varandus,» arvas sanepidjaama prunnakas noorik laiu aknaid silmitsedes. «Ja mööbel! . . . Selle hinnad on ju viimasel ajal nii üles kruvitud!»

Enne kui Joel ja Astal õnnestus oma sektsiooni põgeneda, olid mõlemad pisut vintis.

«Tere, Asta!»

«No tere, Joe!»

«Ma vist oleksin pidanud su süles üle läve tooma.»

«Miks sa siis ei toonud?»

Kõigis teistes sektsioonides olid kardinad juba ees ja armatuurid rippumas; vahest just alasti akende ja paljaste pirnide tõttu mõjus siin pisut kõledalt.

«Kas meeldib?» uuris Joe ärevalt.

«Meeldib küll.»

«Aga sa nagu ei rõõmustagi?»

«Miks ma ei rõõmusta, rõõmustan ikka.»

«Pääseb ometi kord sealt pööningutoakesest tulema.»

«Aga nende peente prouadega ma koos kohvitama küll ei hakka, seda ära mitte loodagi! Sa tead küll, kuidas ma külalisi kardan.»

«Mis sulle siin ikkagi ei meeldi?»

«Mis sa tühja sellest korrutad, hea, et ta ometi kord valmis sai! Tead, mida Jass mulle täna hommikul ütles? Et millal isa ometi tuleb, saaks teda jälle nuusutada, tal on alati nii hea leiva lõhn juures.»

«Ma olen poistega nii vähe tegelnud, et häbi mõelda.»

«Et need toad mööblit täis osta, pead vähemalt paar aastat edasi rabama . . . See paks mutt rääkis õigust, ainuüksi kahed kardinad, õhukesed ja paksud, maksavad hea lehma hinna — kui mitte rohkem.»

Joe astus akna alla ja vaatas üle kogu Kõsti oru. Vaade on tõesti ilus, niisugust krunti trehvab üks kord elus, selles oli direktoril õigus . . . aga sellegipoolest ei tule siin akna alla pisikest, suure peaga poisikest, kes esimesel hommikul karjuks: «Jaan, tule välja!» Ta pöördus Asta poole tagasi.

«Seda tantsu me kaasa ei tantsi, see asi on otsustatud ja lõplikult. Saime seal alustatud õlekoti ja ühe potiga, saame siin ka.»

«Riideid on poistele ikka tarvis . . .»

«Sellesama mummulise kleidiga ma su leidsin ja sellesama mummulisega ajame edaspidigi ära kõik käigud, rind ees ja pea püsti . . . Kui me poistele ka aegsasti õige joone sisse harjutame, et õige mehe riietus on hall kampsun ja tugev kamass, saame ka ilma sadadeta hakkama.»

Ma ei tohi vaielda, ei tohi vaielda, kordas Asta. Kampsunid ja säärikud on õige mõte, aga need kõlbavad Rekandile, mitte siia. Mitte siia, kus mammakesed pühapäeviti oma pupekestega lausa väljanäitusi korraldavad, üks rohkem üles vuntsitud kui teine. Las olla sealt kooli neli kilomeetrit, selle kaheksa kilomeetri pärast ongi meie poisid tulevikus linnalastest tervemad ja tugevamad. Nüüd küsib ta, millal me kolima hakkame!

«Millal me siis kolima hakkame?»

«Ega sellega ju lausa põle kah! . . .»

Veel veidi, ja ma puhken nutma, ahastas Asta. Ta on siin nii palju vaeva näinud, ma pean temaga kaasa rõõmustama! Ja Kirjak on ikka alles Jüri laudas peidus . . . Kui

enam midagi muud ei aita, ma palun teda põlvili, ma teen kõik, mis ta tahab, kui ta ainult lubaks meil Rekandile jääda!

●●● II.

Kuni «Kungla» vastuvõtupeoni oli Joe arvanud, et ta valiku ees seisab. Kohustus otsustada oli olnud rõhuv ja raske, oli päevast päeva masendanud meelt ja ahistanud südant. «Kungla» vastuvõtupeol hakkas Joe pisitasa taipama, et valida pole õigupoolest midagi, et kogu südamevalu oli olnud mõttetu. Istuda prokuratuuris kella kaheksast viieni saja kahekümne rubla eest kuus ei olnud mõeldav sel lihtsal põhjusel, et selle palgaga ta ei toidaks oma kuut suud ära, ja jälle algaks kõik otsast peale, algaks lihtsalt teine ring. See variant ei tulnud arvesse puhtalt toidu ja kehakatte pärast, kõnelemata vältimatust moraalsest survest, mida Asta ja poisid selles peenes majas peaksid taluma. Kui sa oled tüdruku juba kabiini lasknud, ei tohi temast enam kui tühjast kohast mööda vaadata, see toob kaasa teenitud kõrvakiilu.

«Lähme, jalutame veidi!»

«Kus?»

«Niisama kesklinnas.»

Lastepargi nurk. Valvekauplus. Kohvik «Viljandi». Külmetas pisut. Hämardus. Tänaval oli ainult mõni ruttaja.

«Ma olen võimla riidehoius mitu korda näinud, kuidas poisid pärast võistlust nutavad. Siis ma ei jõudnud seda ära imestada, nüüd imestan ma oma imestamist.»

Sellel aknal siin põlesid pikad valged küünlad, kui ta juhatajat mattis. Oli hästi külm ilm, maakiriku taga lagedal orus tahtis tuul särgist ka läbi pugeda . . . Milline tunne tas tookord oli, milline trots!

«Ma pole enne Viljandit midagi kõigest hingest tahtnud. Kuni siiamaani. Ülikooligi astusin rohkem sellepärast, et ei pruugiks sõjaväkke minna.»

Siin nurgal on jalgratturitel tänavasõidu finiš. Aprilli lõpupäevadel oli lausa suviselt palav, kõige kõvemaks peeti tänavu Ulmi ja Kochi. Neli ringi enne lõppu spurtis küll Randmaa hooga minema, aga kinni püüti. Viimase ringi ajal pani Koch kingsepp Peta kohal niisuguse truki peale, et näis, nagu oleksid teised tagurpidi sõitma hakanud . . .

Asta mõtles Tõnise matusest ja haua ääres kuuldud loost.

Praegu pole sa mulle muud kui üks pisikene poiss, täpselt samasugune kui kõik pisikesed poisid maailmas, oli seletanud rebane väikesele printsile, aga kui sa mu taltsutad, oled sa minu jaoks ainuke maailmas. Miks Joe sellele vastu vaidles?

«Kas usud, mul pole süda aasta aega nii ärev olnud kui praegu! See on midagi samasugust kui kunagi poisipõlves või jõulude ajal, kui ema võttis ahjust verivorstid ja valasime koos tina.»

Mille järele praegu loodus lõhnab? Asta tunneb igal pool lõhnasid, justkui hagijas või rebane . . . Tookord tööd otsimas käies tundis ta ju ise ka leiva lõhna väga tugevalt, aga viimastel kuudel teevad nad mingit teist sorti või pole ta lihtsalt lõhna tähele pannud.

Mis lõhnadest rääkida, ta pole ju midagi kuulnud: ei linnulaulu, ei mootorimürinat põllul, ei ühtegi kontserti — mitte midagi peale selle neetud itaalia kuke. Teid, kust tagasi enam ei tulda, on rohkem kui neid, mis viivad mulda . . . Joe ohkas. Enam ei olnud tahtmistki midagi teha ega näha.

Asta teadis, et maa on kaevatud ja kobestatud ning seeme mulda visatud. Tuleb varuda veel pisut-pisut kannatust ja ainult oodata. Uuesti meenutas ta lugu rebasest ja väikesest printsist.

Kõik algab varem, kõik algab juba ammu enne taltsutamist, algab rebase ja printsi esimestest elupäevadest, algab rebaseemast ja väikese printsi isast, oli Joe raiunud lausa vihaga. Vend, sõber või sõjakaaslane kraabib täägiga kivisse langenu nime ja paarkümmend aastat hiljem hakkab üks musta patsiga tüdruk tooma kivile lilli . . . Kas oleks see tüdruk praegu niisugune, nagu ta siin seisab, kui tal seda kivi poleks olnud, oli Joe küsinud uhkelt ja võidurõõmsalt. Vahel võib Joe küll lausa kummaline olla, lõpetas Asta mõtte.

Jumal temaga, selle prokuratuuriga, mõtles Joe. Mul pole neist tärnidest ju sooja ega külma, mind tegi tigedaks ja pani lausa jonnima miski muu: nii meie direktor

kui sõber Jüri, nii kallid kursusekaaslased kui ka veel kallim abikaasa laulsid lausa liigutaval kombel ühte viisi, sõber Arnoldi viisi. Just see liigutav üksmeel ajaski trotsi täis — kas siis ühtegi teist meloodiat ei kosta?

Siin kuulutas Asta, et saab neljanda lapse. Mingid plikuskad sulistasid veel basseinis ja jäid neid vahtima. Seekord, kui nad kõige vaesemad olid, käisid nad vähemalt Saaremaal ära. Asta meenutab siiamaani kibuvitsapõõsast, mille ta kivide vahelt leidis, see oli üleni helepunaseid õisi täis. Sel suvel pole nad kahekesi siiasamasse tantsima ka saanud, Pärnu rannast kõnelemata.

Saaks Joe ometi rutem aru, et mul on õigus, mõtles Asta murelikult. Mis on siis õieti juhtunud? Meil saab olema oma kodu ja oma auto, ma saan ise oma poisse kasvatada ja teenin veel kõrvaltki ilusti. Joe saab sovhoosis pidada oma ametit, saab selle kõrvalt juurde teenida ja töö kõrvalt veel mattagi... Kõik on hästi, väga hästi! Mida ta ometi veel tahab?

«Ma pole enne Viljandit midagi kõigest hingest tahtnud, aga nüüd ma tahan. Tahan nii tugevalt, et võiksin selle pärast nutta, nagu nutsid kunagi poisid pärast võistlust võimla riidehoius.

Ma tahan, et see kottide tassimine, suvilate ehitamine, lehmapidamine või kurgikasvatamine ükskord ära lõpeks.

Ma tahan jälle ainult oma ametit pidada. Ametit, millest raskemat, ilusamat ja üllamat maailmas ei ole.»

Вэлло Латтик
ПЕСНЬ О ПЛАТЬЕ В ГОРОШЕК
Роман
На эстонском языке
Художник-оформитель: Т. Соо
Таллин, изд-во «Ээсти раамат»

Toimetajad M. Käbin ja M. Kangur
Kunstiline toimetaja M. Vannas-Orupõld
Tehniline toimetaja A. Merirand
Korrektorid S. Aron ja M. Amon

ИБ № 1222

Laduda antud 29. 08. 77. Trükkida antud 17. 10. 78
MB-05279. Formaat 84×108/32. Trükipaber nr. 1
Kiri: žurnalnaja. Kõrgtrükk
Trükipoognaid 6,125. Tingtrükipoognaid 10,29
Arvestuspoognaid 10,25. Trükiarv 28 000
Tellimus nr. 1500. Hind 80 kop.
Kirjastus «Eesti Raamat», 200090
Tallinn, Pärnu mnt. 10
Trükikoda «Ühiselu», 200001, Tallinn, Pikk 40/42